magazin istoric

ANUL XXIII NR. 3 (264) MARTIE 1989

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XXIII
Nr. 3 (264)
martie 1989

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

România socialistă în plină dezvoltare. Noua revoluţie agrară: *Nicolae Giosan* 2

Permanenţe istorice româneşti — unitatea şi independenţa: *Gheorghe Platon* 4

Pământul acestei ţări — pământul muncii noastre: *David Prodan* 7

Radu cel Mare: *Radu Ştefan Ciobanu* 11

Procesul lui Gheorghe Şincai: *Radu Economu* 15

Un raport şcolar inedit: *I. Dumitriu-Snagov* 18

Victor Slăvescu — 1939. Note zilnice: *Eugen Preda* 26

Pe urmele strămoşilor: *Ion Popescu-Puţuri* 33

România — o adevărată oază pentru evrei în cel de-al doilea război mondial: *Randolph L. Braham* 36

Itinerar istoric. De la Lacu Roşu la Cheile Bicazului: *Vasile Smărăndescu* 44

În Bucureşti, acum 50 ani 50

• **11-13 martie 1938 — Anschlussul. Încă un pas spre „vinerea neagră" de la München:** *Ioan Talpeş*... 21 • **O lucrare olandeză dedicată Columnei:** *Ioan V. Popovici*... 38 • **1944. Un paraşutist pe frontul de vest (II):** *Maxwell D. Taylor*... 39 • **Varennes, iunie 1791. „Ne trebuie regele sau capul dumneavoastră":** *André Castelot*... 46 • **După 2 000 de ani — reconstituirea omului din Lindow...** 54 • **Ambasadorii Serenissimei raportează...:** *Constantin Antoniade*... 56 • **Concursul** Magazin istoric: **1918-1988. Unirea cea Mare — arc peste timp. Răspunsurile la întrebări...** 25 • **Telex...** 55 • **Cărţi sosite la redacţie...** 60 • **Poşta** Magazin istoric... 63

COPERTELE NOASTRE

(1)(4) Tumultuoasa istorie a ducatului Toscanei se oglindeşte şi în rapoartele ambasadorilor veneţieni. În veacul XV, oraşele ducatului, Florenţa şi Siena — deşi rivale —, străluceau cu deosebire; ele au excelat, între altele, prin şcolile lor de pictură. „Nuntă de nobili" (1473), tablou de Sano di Pietro (coperta 1).

După ce a navigat între Scylla (pretenţiile habsburgice) şi Carybda (cele otomane), diplomaţia veneţiană a investit, în veacul XVII, o iscusită artă pentru a menţine republicii statutul economic de prim plan, într-o lume în care „cărţile" comerţului mondial, deţinut cîndva de „falnica Veneţie", erau „făcute" acum de olandezi, englezi şi francezi. „Primirea unui ambasador la dogele Veneţiei": pictură din sec. XVII — coperta 4. **(Ambasadorii Serenissimei raportează...,** p. 56)

(2)(3) În epopeea croică a apărării independenţei şi libertăţii pământului patrii, glorioase pagini de vitejie şi jertfă au înscris oştenii ridicaţi la luptă sub flamura lui Ştefan cel Mare. În imagini, dioramele expuse la Muzeul Militar Central, evocînd două celebre bătălii în care viteazul Ştefan a învins puternice oştiri otomane la Vaslui (10 ianuarie 1475; coperta 2) şi polonez, la Codrii Cosminului (26 octombrie 1497; coperta 3). **(Permanenţe istorice româneşti — unitatea şi independenţa,** p. 4)

INSTITUTUL DE ISTORIE A PARTIDULUI
DE PE LÎNGĂ C.C. al P.C.R.

România socialistă în plină dezvoltare

NOUA REVOLUȚIE AGRARĂ

Acad. prof. NICOLAE GIOSAN

În decursul frămîntatei istorii a poporului român, timp de sute și sute de ani, principala forță socială, patriotică, progresistă, revoluționară a societății a fost țărănimea. Nu se poate vorbi despre istoria poporului nostru, despre vechimea și permonența în vatra strămoșească, despre limbă și cultură, despre apărarea și menținerea ființei statale, despre libertate și independență fără a te gîndi la țăran, făuritor de inestimabile valori ale patrimoniului nostru național. Așa cum nu poți vorbi despre rodnicia pămîntului, despre truda pentru a produce de-a lungul secolelor bunurile materiale și spirituale necesare vieții omului, fără să ții seama de țărănime.

Gînditori și oameni politici, cărturori, istorici și scriitori au omagiat în operele lor țăranul român, subliniindu-i contribuția la făurirea culturii materiale și spirituale, la apărarea patriei, la însăși dăinuirea istorică a poporului. Un strălucit exemplu privind înțelegerea rolului și locului țărănimii în dezvoltarea țării noastre ne oferă secretarul general al partidului, președintele țării, tovarășul Nicolae Ceaușescu. În ansamblul concepției sale unitare și atotcuprinzătoare asupra istoriei, pagini de mare frumusețe și vibrație patriotică redau țărănimii locul ce i se cuvine în istoria patriei, meritul operei secretarului general al partidului nostru în această privință fiind cu atît mai evident cu cît și în acest domeniu s-au făcut simțite, într-o anumită perioadă, atitudini de minimalizare, concepții înguste, dogmatice. „Întreaga noastră istorie — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — pune în evidență faptul că țărănimea a fost clasa care, vreme îndelungată, a dus pe umerii ei greul bătăliilor pentru păstrarea și afirmarea ființei poporului român, pentru dezvoltarea națiunii noastre, pentru libertate, neatîrnare și o viață mai bună, pentru transformarea revoluționară a societății.

În ciuda atîtor furtuni ale istoriei, țărănimea a asigurat permanența neclintită a poporului nostru pe aceste meleaguri, păstrînd, totodată, comoara limbii și culturii naționale și înaltele virtuți ale spiritului popular. Ea a fost mult timp principala făuritoare a bunurilor materiale și spirituale, clasa care prin munca ei îndîrjită a făcut să renască, de atîtea ori, din cenușă și ruină, țara distrusă și prădată de cotropitori. Sensibilitatea și înțelepciunea țărănimii noastre și-au găsit expresie nu numai în bogăția artei populare de o mare frumusețe, profunzime și originalitate, ci și într-un cod moral superior, în care sînt înscrise, la loc de frunte, cinstea și omenia, dragostea de muncă și natură, dîrzenia și neînfricarea în fața greutăților, vitejia și eroismul".

Lupta milenară a truditorilor ogoarelor pentru dreptate socială și libertate națională o cunoscut o nouă treaptă, superioară istorice, odată cu afirmarea în viața societății românești a clasei muncitoare și a partidului ei revoluționar, apoi — după Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 — a Partidului Comunist Român, moștenitorul și continuatorul celor mai înaintate tradiții de luptă ale poporului nostru. Încă de la făurirea sa, partidul comunist și-a înscris pe steagul său de luptă ca obiectiv major cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare în alianță cu țărănimea și făurirea unei societăți lipsită de exploatare, care să asigure și oamenilor muncii de la sate o viață nouă, liberă, demnă și civilizată.

Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944, la victoria căreia țărănimea și-a adus o contribuție de seamă, a deschis o epocă nouă în istoria poporului nostru; prin cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare și principalul său aliat, țărănimea, prin edificarea societății socialiste, aveau să fie împlinite cele mai înalte aspirații sociale și naționale pentru care, secole de-a rîndul, mosele țărănești au luptat cu îndîrjire și au plătit un greu tribut de sînge.

Trecerea la dezvoltarea socialistă a țării a impus ca o necesitate obiectivă, odată cu industrializarea, și organizarea pe baze noi a agriculturii, transformarea ei socialistă. Acest complex proces revoluționar, cu adînci implicații pe plan social și economic, a început prin transpunerea în viață a hotărîrilor Plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 3-5 martie 1949 și s-a încheiat în linii mari în primăvara anului 1962. „Țărănimea noastră a parcurs un drum lung — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, în cuvîntarea din 26 ianuarie 1989 —, aproape 14 ani, pentru a intra în cooperativele agricole de producție". Prin organizarea pe baze socialiste a agriculturii s-a pus capăt pentru totdeauna exploatării de veacuri la care au fost supuși oamenii muncii de la sate, s-a deschis calea realizării principiilor socialiste de dreptate și echitate socială. Pentru prima dată în istorie țărănimea a devenit cu adevărat stăpînă pe pămîntul pe care-l

lucrează, transformîndu-se treptat într-o clasă nouă — clasa țărănimii cooperatiste, care constituie o forță importantă în statul nostru socialist. În același timp, odată cu încheierea transformărilor socialiste a agriculturii, s-a realizat dezvoltarea unitară a economiei românești în cele două sectoare fundamentale de producție materială — industria și agricultura.

Proces istoric complex, realizat sub directa conducere a partidului, cooperativizarea agriculturii a constituit parte integrantă a însuși procesului de edificare a noii societăți. Opțiunea istorică a țărănimii s-a dovedit — fapt pe deplin atestat de marile schimbări cantitative și calitative petrecute în lumea satelor în anii construcției socialiste — drept singura cale ce poate asigura progresul neîntrerupt și rapid al agriculturii noastre.

În realizarea acestui obiectiv istoric de cea mai mare însemnătate pentru victoria noii orînduiri pe pămîntul românesc, un rol de o deosebită valoare a avut tovarășul Nicolae Ceaușescu care a asigurat unirea eforturilor maselor pentru transpunerea în viață a politicii partidului în agricultură. Nu a existat județ al țării în care tovarășul Nicolae Ceaușescu să nu fi participat activ la rezolvarea cooperativizării agriculturii.

În evoluția ocestei ramuri, în mod cu totul deosebit se detașează transformările înnoitoare petrecute în perioada inaugurată de Congresul IX al partidului, care a marcat o cotitură radicală și în domeniul politicii agrare a partidului și statului nostru, în dezvoltarea și modernizarea agriculturii. Inaugurînd o perioadă nouă în istoria țării, în construcția socialistă, Congresul IX a situat agricultura pe locul ce i se cuvine, ca ramură de bază a economiei naționale. O contribuție decisivă, inestimabilă, are în această privință secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Cunoscător profund al realităților agrare din țara noastră, conducătorul partidului și statului nostru a fundamentat cu clarviziune teze originale, cutezătoare, referitoare la locul și rolul agriculturii în ansamblul economiei naționale. Sub impulsul gîndirii sale revoluționare s-a pus astfel capăt subaprecierii care s-a manifestat în legătură cu această ramură într-o anumită perioadă în activitatea de construcție socialistă din țara noastră.

Arătînd că — în condițiile României — fără o agricultură intensivă, modernă, de înaltă productivitate, organizată pe baza celor mai noi cuceriri ale științei și tehnicii nu se poate asigura nici făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate, nici edificarea comunismului, secretarul general al partidului a acționat cu o neslăbită consecvență pentru crearea condițiilor necesare realizării acestor mari obiective. A avut loc înnoirea rapidă și substanțială a dotării tehnico-materiale a agriculturii, s-au înfăptuit ample programe de mecanizare, chimizare și irigații, s-a dezvoltat puternic cercetarea științifică agricolă și pregătirea cadrelor de specialitate. Preocuparea neslăbită pe care conducătorul partidului și statului nostru a manifestat-o în toți acești ani față de problemele agriculturii, de modul de viață al țărănimii, s-a materializat și în orientările și indicațiile de mare valoare date cu prilejul vizitelor făcute în unități agricole din toate zonele țării, în profundele analize efectuate cu privire la dezvoltarea acestei importante romuri a economiei naționale.

În perioada actuală, orientările și măsurile stabilite de partid, de secretarul său general se concretizează în obiectivul fundamental al agriculturii — realizarea noii revoluții agrare —, concept nou, dinamizator, de mare cuprindere, ce definește o strategie ce vizează transformări de esență calitativă în toate sferele agriculturii. Desfășurîndu-se pe fondul revoluției tehnico-științifice, al prefacerilor structurale în toate domeniile vieții social-economice, noua revoluție agrară are în vedere creșterea puternică a producțiilor agricole, dar și transformarea generală a felului de muncă, de viață și de gîndire al țărănimii. Înfăptuirea cerințelor noii revoluții agrare presupune totodată o amplă acțiune de organizare a localităților rurale pe baze moderne, ridicarea nivelului general de cultură al țărănimii, crearea premiselor necesare pentru a apropia tot mai mult condițiile de muncă și de viață de la sate de cele de la orașe.

O componentă de prim ordin a noii revoluții agrare o reprezintă cercetarea științifică și tehnologică. Îmi fac o datorie de onoare de a releva deosebita grijă pe care partidul, secretarul său general o acordă cercetărilor în domeniul științelor agricole, ca factor de prim ordin în dezvoltarea unei agriculturi moderne, intensive, de înaltă productivitate. Semnificativ în această privință este, de exemplu, faptul că anul 1988 a fost al treilea an consecutiv în care s-a realizat o producție de cereale de peste 30 milioane tone. În ultimii ani, numeroase unități au realizat producții record la care mai înainte nici nu ne puteam gîndi — de 10 000 kg de grîu și orz la hectar, 30 000 kg porumb știuleți la hectar, producții mari la alte culturi, ca și în zootehnie și celelalte sectoare. Toate acestea demonstrează forța cu care se afirmă noua revoluție agrară, capacitatea agriculturii noastre, dar și marile rezerve existente și care — cum arată secretarul general al partidului — se cer din plin folosite.

Gînditor de mare profunzime, constructor genial al noii Românii, tovarășul Nicolae Ceaușescu și-a legat indisolubil numele de organizarea agriculturii românești pe baze moderne, de obținerea marilor recolte din ultimii ani, de profundele schimbări survenite în lumea satului românesc. Conferirea celui dintîi titlu de „Erou al Noii Revoluții Agrare" tovarășului Nicolae Ceaușescu ilustrează înalta stimă și prețuire pentru contribuția sa determinantă, revoluționară, la progresul general al patriei, la politica de făurire a unei agriculturi moderne, intensive de mare randament.

În tabloul atît de dens al marilor realizări înfăptuite în țara noastră, în glorioasa epocă inaugurată de Congresul IX al partidului, cea mai bogată în împliniri din întreaga noastră istorie și pe care pe drept cuvînt o numim Epoca Nicolae Ceaușescu, agricultura s-a înscris cu înfăptuiri de seamă. Angajarea fermă și consecventă a oamenilor muncii de la sate în realizarea măreților obiective ale noii revoluții agrare, a programelor de dezvoltare a agriculturii, hotărîrea de a întîmpina cu noi înfăptuiri cea de-a 45-a aniversare a victoriei Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, și cel de-al XIV-lea Congres al partidului, care vor avea loc în acest an, este răspunsul cel mai autentic pe care ei îl dau grijii permanente arătate de partid, de secretarul său general. Faptele lor de muncă se înscriu în faptele de muncă ale întregului popor, care se adaugă mereu și mereu zestrei de putere și frumusețe a patriei. ■

În deceniile care au trecut de la victoria revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă și de la proclamarea Republicii, țara noastră a parcurs mai multe etape istorice. Au fost lichidate dictatura fascistă și orînduirea burghezo-moșierească, împărțită în clase antagoniste, în bogați și săraci, în exploatatori și asupriți. S-a înfăptuit revoluția democratică, iar, începînd din anul 1948 s-a trecut la înfăptuirea obiectivelor revoluției socialiste, care a lichidat pentru totdeauna exploatarea și asuprirea, inegalitățile economice, sociale și naționale, asigurînd deplina libertate și egalitate între toți cetățenii patriei.

NICOLAE CEAUȘESCU

Permanențe istorice românești:

UNITATEA ȘI INDEPENDENȚA

Prof. univ. dr. GHEORGHE PLATON

Idealurile luptei românilor pentru unitate și independență națională s-au constituit ca permanențe ale existenței istorice ale poporului nostru, cristalizate și afirmate de-a lungul mileniilor în impresionante pagini de istorie.

Să urmărim, în continuare, alte semnificative momente din cronica luptei pentru unitate și independență, desfășurată de poporul nostru după momentul istoric, cu deosebite semnificații, marcat de unirea celor trei țări române înfăptuită de Mihai Viteazul în 1600.

Dulcea dragoste pentru moșia strămoșească

Deși cu o existență de scurtă durată, mărețul act politic înfăptuit de Mihai Viteazul a avut însemnate reverberații peste timp, constituind un început de nouă etapă în lupta poporului pentru refacerea unității statale.

În sec. XVII, conștiința comunității istorice românești se afirmă în operele istoricilor, constituindu-se într-o tradiție cu largă deschidere în timp.

În pragul secolului următor, XVIII, exprimînd această constantă a istoriei românești, Dimitrie Cantemir scria o carte cu titlul sugestiv: *Hronicul a vechimii româno-moldo-vlahilor*, al cărei subtitlu — *Hronicon a toată Țara Românească (care apoi s-au împărțit în Moldova, Muntenească și Ardealul)* — reprezenta nu numai concluzia unei investigații științifice ce sublinia tocmai tradiția istorică românească constituită. Sintetizînd constatările istoricilor din sec. XVII, savantul constată că „Neamul moldovenilor, al muntenilor, al ardelenilor, care cu toții, cu un nume de obște români se chiamă, necurmat s-au menținut în Dacia, nepărăsindu-și teritoriul de origine — deoarece dulce iaste dragostea moșiei strămoșești".

În sec. XVIII, lupta românilor pentru independență, pentru reconstituirea unității etnice în cuprinsul unui organism politic modern, în acord cu spiritul Luminilor și, apoi, cu direcțiile din secolul naționalităților se înscrie pe coordonate noi; ea capătă o altă pondere și o nouă valoare, nemaiputînd fi disociată, separată.

Noul raport de forțe stabilit în Europa, în sec. XVIII, a avut repercusiuni importante și grave, totodată, asupra evoluției în continuare a istoriei românești. Aflate la confluența geopolitică în care se întîlneau și se ciocneau interesele economice, militare, strategice și politice ale celor trei imperii — otoman, țarist și habsburgic —, centru de esențial interes al zonei orientale, țările române au devenit teatrul a numeroase războaie, au fost supuse unor periodice ocupații militare fiind, totodată, obiect de schimb sau de compensație pentru învingători.

Transilvania (după 1699) şi Bucovina (în 1775) au intrat în componenţa Imperiului habsburgic, iar Basarabia (în 1812) a fost anexată Imperiului ţarist. În Principate — pe care otomanii intenţionau să le transforme într-un avanpost al politicii lor europene — a fost instituit regimul fanariot, care încălca, abuziv şi flagrant, capitulaţiile, sistemul suzeranităţii, stabilit din vechime între Poarta otomană şi Principate.

Împotriva noii stări de lucruri, a ameninţării care plana mereu asupra celor două principate dunărene — acestea păstrîndu-şi, în continuare, fiinţa de stat şi autonomia — lupta armată nu mai era posibilă. În noile condiţii ale evoluţiei istorice, cînd se constituia *naţiunea română* şi se cristaliza şi se definea *conştiinţa naţională*, efortul principal al românilor de rezistenţă faţă de expansiunile imperiale s-a deplasat pe terenul politic.

În Transilvania, mişcarea naţională a românilor, iniţiată de Inochentie Micu, continuată de activitatea Şcolii ardelene, a fost programatic manifestată prin celebrul document din 1791, *Supplex Libellus Valachorum*, act al unei naţiuni conştiente de existenţa sa, stăpînă pe destinul său istoric.

În principate, lupta politică avea drept primordial obiectiv revenirea la suveranitatea recunoscută de vechile capitulaţii. A fost unul dintre obiectivele de seamă ale Revoluţiei lui Tudor Vladimirescu şi, în pofida înfrîngerii acesteia, rezultatul ei cel mai concret. Această luptă, avînd aceeaşi legitimare teoretică ca şi aceea din Transilvania, urmărea, totodată, drept obiectiv imediat, unirea celor două principate, soluţie compatibilă cu noile realităţi politice europene. Ea sfîrşeşte prin a stabili liniile unei Probleme româneşti, în cuprinsul larg al Problemei orientale. Deşi se manifestă separat, în condiţii deosebite, cele două mişcări — din Transilvania şi din principate — au aceleaşi forme de expresie, aceeaşi simultaneitate şi aceeaşi finalitate, impunînd problema românească în cuprinsul relaţiilor internaţionale.

În sec. XVIII, de profunde transformări, cu toate limitele impuse de stăpînirea străină în Transilvania, de regimul fanariot în principate, dezvoltarea societăţii româneşti constituie o realitate. Naţiunea română se omogenizează, conştiinţa naţională se întăreşte, integrarea, în economia, în viaţa politică şi în spiritualitatea europeană se desăvîrşeşte. Lupta pentru unitate, independenţă şi modernizare, întărită cu noile motivaţii ale spiritului revoluţionar — deşi, din raţiunile politice ale separaţiei, se desfăşoară provincial — are implicaţii şi consecinţe naţionale. Ea este, tot mai mult, organizată la nivel unic.

Întoarcerea de pe front a eroilor care au cucerit independenţa României în războiul din 1877-1878

Continuitatea idealurilor revoluţionare

Procesul de dezvoltare a societăţii româneşti moderne a fost marcat de o serie de revoluţii succesive, în cursul cărora s-au cimentat naţiunea şi spiritul naţional, s-a înfăptuit unirea celor două principate, a fost cîştigată independenţa, a fost pregătită Unirea cea Mare, împlinită la 1 Decembrie 1918.

Prima mişcare care deschide ciclul revoluţiilor moderne româneşti este aceea din 1784, de sub conducerea lui Horea. Reliefînd dimensiunile sociale ale mişcării naţionale din Transilvania, ea a înscris în conştiinţa opiniei timpului problematica naţiunii române. În continuarea acesteia, Revoluţia din 1821 — deşi s-a desfăşurat pe o arie restrînsă — a avut consecinţe durabile asupra întregii lumi româneşti. A înlăturat domniile fanariote, a deschis larg porţile dezvoltării economiei, spiritului şi culturii naţionale, de care a beneficiat întreaga naţiune. Dezvoltare progresivă a Revoluţiei din 1821, Revoluţia română de la 1848, prima care cuprindea concomitent întreg pămîntul românesc, a înscris una din cele mai frumoase pagini ale istoriei noastre, în cursul ei afirmîndu-se puternic nevoia de unitate şi de independenţă, premise esenţiale ale unei viitoare Românii moderne. În Transilvania, într-o adunare cu caracter reprezentativ, naţional, desfăşurată pe Cîmpia Libertăţii Blajului, la 3/15 mai 1848, zecile de mii de români şi-au afirmat adeziunea fermă la ideea de unitate naţională, hotărîrea de a o realiza.

Revoluţia de la 1848, care a pus şi problematica socială, a trasat programul de constituire a societăţii româneşti moderne, sub semnul căreia se va dezvolta România unită şi independentă, care a realizat unitatea naţională (1859-1866) şi independenţa naţională (1877-1878).

Prima fază a acestei revoluţii s-a consumat în perioada

cuprinsă între 1859-1866. Unitatea politică realizată acum, „opera energică a națiunii", în întregul ei, a reprezentat, totodată, un însemn probant și distinctiv al voinței de independență, pe care domnitorul Unirii a afirmat-o în toate actele mari ale domniei sale, impunînd Puterilor garante politica faptului împlinit și acționînd ca un suveran. Independența statului român începe să devină o stare de fapt încă de acum, odată cu înfăptuirea și desăvîrșirea Unirii.

„Întreaga istorie demonstrează cu putere că întîrzierea formării Principatelor Române și a statului național român, a națiunii înseși — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu —, s-a datorat dominației și stăpînirii străine, iar mai tîrziu exploatării și asupririi de către cele trei mari imperii — Imperiul otoman, Imperiul țarist și Imperiul austro-ungar. Viața, realitatea — adevăratul judecător — demonstrează că toate acestea nu au putut impiedica formarea poporului român, a națiunii române, a statului național unitar, n-au putut împiedica dezvoltarea României, a poporului nostru pe calea progresului și civilizației".

Înfăptuită prin consultarea poporului, prin votul acestuia, Unirea principatelor reprezenta, totodată, după expresia lui Cavour, „începutul unei noi ere în sistemul politic al Europei". Era o realizare care conferea luptei naționale a românilor nu numai caracter și valoare politică europeană, ci sublinia, în același timp, greutatea morală și frumusețea de preț a actului însuși.

Formarea statului național a creat instrumentul prin intermediul căruia s-a introdus progresul, au fost impuse instituțiile moderne, a fost consolidată România, au fost pregătite condițiile pentru cucerirea independenței și desăvîrșirea unității.

Spre Unirea cea Mare

Independența deplină, înlăturarea oricărei forme de dependență politică și a repercusiunilor multiple care decurgeau din această stare de lucruri reprezentau condiția esențială a progresului. Acțiunea diplomatică a României, începută în perioada care a precedat criza orientală din 1875, a dus la participarea țării noastre la războiul împotriva Imperiului otoman, la înlăturarea suzeranității Porții dar și a regimului garanției colective (constituit după Războiul Crimeii) și la recunoașterea independenței României la Congresul de pace de la Berlin (1878), evenimente ce au înscris una din cele mai importante și semnificative pagini în cartea luptei românești pentru independență. Hotărîrea cu care românii și-au apărat dreptul la independență, stare de fapt care a existat întotdeauna, pe care nu au încetat s-o afirme și s-o apere, demnitatea cu care și-au susținut drepturile în fața areopagului european, eroismul fiilor țării pe cîmpul de luptă, care amintea, redimensionînd-o, gloria străbună, au întrunit adeziunea și stima opiniei publice europene, au determinat recunoașterea independenței absolute a României și intrarea acesteia cu drepturi depline în ansamblul relațiilor internaționale.

Participarea României la primul război mondial a fost necesară pentru desăvîrșirea Unirii, care urma să împlinească destinul istoriei românești. Prin istorica Adunare de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918, în urma aceluiași consens național — după ce, în lunile anterioare, Basarabia și Bucovina se uniseră și ele cu Țara — Transilvania revenea la patria-mamă. Statul național România era realizat, astfel, în limitele sale firești, naționale. Se desăvîrșea, în acest fel, marele act al revoluției naționale. Pentru aceasta, au fost făcute sacrificii uriașe, a fost necesară o luptă necurmată, desfășurată de-a lungul întregii noastre istorii.

Printr-o nouă revoluție, al cărei început a fost marcat de actul istoric de la 23 August 1944 — situat în succesiunea revoluțiilor anterioare —, poporul român și-a afirmat, cu fermitate, hotărîrea de a trăi în demnitate, într-o lume a dreptății sociale și naționale, a respectului reciproc și a păcii.

Insurecția din august 1944, de la a cărei declanșare aniversăm în acest an patru decenii și jumătate, a marcat începutul Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă. Ea a dus la cucerirea adevăratei independențe a patriei, la transformarea revoluționară, socialistă a României.

În anii care au trecut de la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, societatea românească și-a schimbat structura. Sub conducerea Partidului Comunist Român, într-un îndelungat și continuu proces revoluționar, în România a fost instaurată o nouă orînduire, cea socialistă. Obiectivul politic al acesteia a avut în vedere nu numai transformarea internă. România s-a angajat, cu toate forțele sale, în acțiunea pentru instaurarea în lume a unui climat politic și a unei ordini economice și sociale capabile să schimbe natura raporturilor internaționale și să facă din înțelegerea reciprocă, din respectul suveranității și independenței fiecărui stat norme de conviețuire, menținute și apărate prin forța dreptului.

Lupta pentru independență și-a lărgit, astfel, sfera, extinzîndu-se asupra întregului sistem al relațiilor internaționale. România participă la instaurarea noii ordini cu întreaga sa capacitate, cu responsabilitatea și experiența unei bogate și îndelungate istorii, în cursul căreia independența a reprezentat norma vieții și idealul progresului. Efortul românesc îndreptat în acest sens se situează pe o linie de continuitate istorică.

Esența vremurilor pe care le străbatem impune, mai mult ca niciodată în trecut, o corelație indestructibilă între construcția internă, libertatea dinlăuntru și din afară, și strînsa unire a locuitorilor acestui pămînt „în cuget și în simțiri". Venit din adîncuri de vreme și legitimat de experiența istoriei, acest simțămînt care ne ține „etern laolaltă și împreună" este factorul ce întărește solidaritatea națională și hotărîrea neabătută în realizarea tuturor actelor sociale și politice în perspectiva duratei, a permanenței. ■

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

PĂMÎNTUL ACESTEI ŢĂRI — PĂMÎNTUL MUNCII NOASTRE

Acad. DAVID PRODAN

Opera academicianului David Prodan se axează pe două coordonate principale: lupta socială şi mişcarea de emancipare politică — de altfel strîns împletite — ale românilor din Transilvania în secolele XVI-XIX. Istoric de prestigiu internaţional — a fost ales ca membru de onoare al Asociaţiei istoricilor americani pe locul ocupat anterior de Fernand Braudel — academicianul David Prodan a dat studii fundamentale privind Teoria imigraţiei românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea, Supplex Libellus Valachorum: din istoria formării naţiunii române, Urbariile Ţării Făgăraşului, 1601-1680 **(2 volume), Răscoala lui Horea (2 volume). Un loc aparte în cadrul preocupărilor sale îl ocupă cercetările privind instituţia iobăgiei în Transilvania, despre care au apărut pînă acum** Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea **(3 volume)** şi Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea **(2 volume).**

Academicianul David Prodan are acum bucuria, după o muncă de o viaţă (s-a născut la 13 martie 1902), de a încheia tripticul consacrat acesteia cu volumul Problema iobăgiei în Transilvania 1700-1848, **aflat în pregătire la Editura ştiinţifică şi enciclopedică. Preluăm din partea finală a lucrării un fragment pe care îl prezentăm — cu titlul redacţiei** Magazin istoric **— cititorilor revistei noastre.**

S-a discutat mult şi pe plan larg asupra genezei şerbiei. I s-au căutat originile insistent în producţia pentru piaţă. S-a insistat asupra a două alternative: derivă din producţia pentru piaţa externă sau pentru piaţa internă, cu mobilizare de probe şi argumente şi într-un sens şi în altul. În concluziile la lucrarea *Iobăgia în Transilvania în secolul XVI* am pledat pentru o a treia alternativă. Şerbia nu o aduce cu sine nici una nici alta, ci simplu: saltul domeniului de la întemeierea pe prestaţii la întemeierea primordial pe producţia proprie face necesară munca servilă.

Răspunsul documentaţiei, mobilizarea de probe concrete, cifrice, bilanţurile de producţie şi de consumaţie, scrutarea minuţioasă a întregului proces de dezvoltare acum pe noi secole definitorii, documentar incomparabil mai bine înarmate, ne îndreptăţesc la noi precizări.

Pornind la acestea, din capul locului trebuie să eliminăm din geneza şerbiei prevalarea producţiei pentru piaţă. Aceasta nu se arată deloc hotărîtoare, deloc indispensabilă pentru a genera şerbia. Şerbia vine cu o nouă fază a economiei domeniale, trecerea hotărîtă la predominarea producţiei proprii în locul celei întemeiate pe prestaţii, în primul rînd a producţiei agrare. Aceasta aduce cu sine o nouă organizare, o nouă echipare a domeniului, o largă restructurare, un nou şi important aparat diriguitor, administrativ, salariat. Aceasta aduce cu sine nenumărate probleme noi, extinzîndu-se asupra tuturor ramurilor economiei, nenumărate noi sarcini faţă de economia de pînă aci întemeiată pe prestaţii. Un nou buget de venituri şi cheltuieli.

Vine înainte de toate cu o problemă fundamentală: a creării pămîntului propriu de cultură, a aşa-numitului „pămînt alodial" şi a muncii, care să-l fructifice, a inventarului, aparatului economic necesar, a întreţinerii lui.

Urmărind acum minuţios, în termeni de precizie, măsurînd în cifre acest proces, de la început trebuie să eliminăm temeiul mercantil al procesului. El nici nu e în intenţii. Ne-o spun deschis instrucţiile economice date consecvent dregătorilor administratori ai acestei economii. Da, să se producă cît mai mult, cît mai bine, cît mai economicos, şi nu numai pentru acoperirea tuturor nevoilor mari şi mici ale curţii stăpînului, ale noii sale economii, dar să fie şi pentru vînzare la nevoie. E vorba clar nu de producţie pentru piaţă, ci de prisosuri care pot fi valorificate.

Ceea ce demonstrează concret şi scriptele,

Economia domenială nu e axată principial pe producția de marfă. Nobilimea, marea nobilime, principele care stă în frunte, nu se caracterizează acum prin spirit mercantil. Acest spirit e tocmai detestat ca necadrînd cu demnitatea nobiliară. E privit cu dispreț de nobilul econom. Prestigiul nobiliar e cetate bine înzestrată, castel, acareturi, mulțime de stoguri, grînare, hambare, pivnițe pline, păduri, herghelie de cai, grajduri pline, turme de oi, porci, curte încărcată cu notabili, cu oaspeți, populată cu personal economic sau domestic, de prebendari, plină de îngrijitori de cai, de vizitii, cetlăiași, de cîini de vînătoare, de îngrijitori de cîini. Curtea marelui nobil se distinge prin belșugul consumației, risipei de toate bunurile, de grîne, de vin. Ceea ce se remarcă în inventare sînt listele încărcate de consumație, uimitoare pentru ochiul de azi, de grîne, de cărnuri, de vite, de oi, de porci, de păsări, de cele mai felurite produse animale. Cît se consumă, cît se risipește în ospeții, în ospețe? Liste exorbitante la nunți, exemple ispititoare pentru prestigiul nobiliar. Belșug, confort, stofe scumpe, mătăsuri, nu veleități mercantile.

În revers, cumul de provizii, rezerve mari, prevedere nu numai pentru un an, ci pentru mult înainte, rezerve pentru penurii, pentru nevoi urgente, pentru siguranța domeniului. Bunul econom e cel prevăzut de Cserei, cel care nu-și începe grîul anului mai înainte de a vedea recolta anului următor. Inventarele ne surprind cu stoguri de grîne ținute în rezervă mulți ani în șir.

Progresul, stăpînul îl face prea puțin prin investiții în agricultură, îl face prin cumul de moșii, prin achiziții, prin zălogiri, prin împrumuturi, prin datorii, decît prin valorificarea mercantilă a producției sale agrare. Pentru sporirea veniturilor sale bănești își prelungește economia de preferință prin funcții, prin arendări de venituri de stat, dări, ocne, vămi. Principele profită de monopoluri de stat, de comerț cu aur, cu mercur, cu sulf. Iar veniturile bănești nu le investește deloc în producția agrară, ci mai curînd în consumație, în colonicale, în lux, în risipă. Iar în economia agrară stăpînul e preocupat de întreținere, de reproducere, rezerve, prevedere.

Pentru a găsi cheia șerbiei să ne întoarcem la economia domenială și în speță la economia agrară proprie. Putea să genereze această economie producție de marfă? Putea producția ei de marfă să genereze șerbia?

Producție de marfă are, da: vînzări însemnate de oi, porci, de produse animale, brînzeturi, lînă, piei. Dar oricît de mari ar fi, pot ele genera șerbie? Nu. Ele pot foarte bine prospera fără șerbie. Vînzări mari de vin, de băuturi prin crîșmărit. Și mai puțin. Nici măcar producția viticolă. Aceasta se putea face și cu muncă salariată. Vînzări de fier, de produse manufacturiere, dar acestea tocmai atenuează șerbia.

Șerbia nu poate fi căutată decît în agricultură, în speță în producția de grîne, în producția de grîu cu deosebire. Dar vînzările de grîne, am văzut, sînt departe de a putea constitui cu adevărat o producție pentru piață care să poată genera prin sine șerbia. Nici producția de grîu, producția suverană agricolă. Aici nu avem export, nici comerț fluvial de grîne. Un singur caz putem cita, o „navă" (luntre) la Porumbac, pentru transportat grîu în Țara Românească. Dar de la Porumbac într-o perioadă de 28 de ani (1667-1694) apare o singură vînzare de grîu în Țara Românească, anume în 1680, de 85 găleți cu 103 taleri leonini. Și încă o vînzare, în 1685, de 2 stoguri de grîu cu 725 fl. Dar evident aceasta nu pe piața externă. Atît în 28 de ani. Aceasta cînd recolta unui singur an aci apropie mia de găleți de grîu.

Nu solicită prea mult producția domenială nici piața internă. N-avem nici o piață urbană absorbantă, care să nu poată fi acoperită de producția țărănească și mai ales să implice hotărîtor producția domenială și cu deosebire producția ei de grîne. Grînele sînt o nevoie capitală a domeniului însuși, ele se impun nu prin fluiditatea, ci prin stabilitatea lor. Grîul cu deosebire acum e temelia vitală a domeniului și economisit cu grijă, valorificat doar la nevoie sau din prisosuri. Înainte de toate pe piața internă a domeniului însuși, vînzări, cumpărături de nevoie, avansuri, împrumuturi, ajutoare propriilor supuși, vînzări în penuriile obișnuite ale economiei țărănești, sub nume de ajutor. Tranzacții decurgînd din economisirea, asigurarea propriei forțe de muncă. Vînzările de grîne sînt prea reduse, intermitente, la mari distanțe, sporadice, conjuncturale, departe a indica producția constantă de marfă, cu totul insuficiente pentru a constitui o producție de marfă determinantă de șerbie.

Din capul locului producția de marfă în sine nu generează șerbie. Dimpotrivă, ea *descompune* șerbia. Și aceasta decisiv numai tîrziu, după o lungă evoluție și condiționat de o serie întreagă de factori determinanți. Înainte de toate de o evoluție tehnică, de noi sisteme de cultură în stare să ridice sensibil productivitatea agricolă. E nevoie de o evoluție în proprietatea pămîntului, a proprietății în genere, transformare a stăpînirii pămîntului în proprietate deplină, întrevăzută încă de *Tripartitum* și evoluată și în practică spre proprietatea deplină în genere, stăpînul dispunînd de pămîntul său în plină proprietate. E nevoie de o creștere demografică, de o întreagă evoluție socială, de reducere tot mai mult a supusului în pămîntul său, reducere care vine înainte de toate automat prin creșterea populației agricole. Dar și voit, prin reducerea tot mai mult a pămîntului supusului în favoarea celui domenial. De o reducere forțată chiar prin alungarea de pe pămînt (*Bauernlegen*). De o sporire continuă a omului fără pămînt, sporire a omului disponibil pentru muncă contractată, de proletarizare vorbind în termeni moderni, putînd duce spre noi raporturi de producție și în agricultură. E nevoie de o evoluție în însăși conștiința nobilimii proprietare, de o evoluție spre spiritul mercantil, care să ia treptat locul mentalității senioriale dinainte, de adaptare la relații de producție capitaliste. O

evoluție generală din treaptă în treaptă ducînd spre descompunerea relațiilor agrare iobăgiste.

Și mai e nevoie, pe de altă parte, de un alt factor fundamental, de lupta supusului însuși, de rezistența lui care face munca servilă tot mai puțin rentabilă, de lupta lui pentru pămîntul însuși, de care se leagă cu tot mai mare dîrzenie pe măsură ce scade. Trebuie să se opereze în genere o inversiune, legarea de pămînt simbol al servituții să devină acum simbol al proprietății.

Dar e nevoie și de luptă directă, deschisă a supusului. Șerbia e marcată de momente mari de răzvrătire. Introdusă prin răscoala lui Doja de la 1514, servitutea personală e înlăturată prin răscoala lui Horea la 1785, ca prin Revoluția de la 1848 să se desființeze iobăgia însăși. Convulsiuni mari revoluționare îi marchează istoria.

Și nici cu desființarea revoluționară din 1848 nu se încheie procesul. Stăruie încă forme derivate, intermediare, se intră într-o fază durabilă burghezo-moșierească cu reminiscențe în prelungire: arendare, felurite tranzacții, învoieli agricole...

Și mai anevoioasă decît introducerea, e lichidarea șerbiei.

Dar să ne reîntoarcem iarăși la problema fundamentală: ce a generat șerbia? Ce răspuns ne dau materialele documentare, noianul de cifre mobilizate aci?

Nu ne vom hazarda în complicate calcule economice; pe acelea le lăsăm aparatelor de precizie ale economistului. Să ne mărginim la raționamente simple.

De la început o întrebare: economia proprie agrară a domeniului a venit cu vreo inovație tehnică, inovație care să deschidă noi perspective producției agrare? Nici una sau aproape nici una, Ea vine cu o simplă transpunere a economiei tradiționale a supusului. Aceleași sisteme de cultură, aceleași asolamente, aceleași semănături, aceleași grîne, aceeași predominare hotărîtoare a grîului. Aceleași sisteme de recoltare, aceeași arătură, același semănat, cu același om lucrător, cu același inventar agricol. A venit cu vreun plus în productivitatea muncii? Dimpotrivă, cu un minus inerent muncii servile. Aceleași sisteme de păstrare, de valorificare, decît acum pe plan larg, aglomerat, cu un aparat economic considerabil sporit, complicat. Și, firește, cu aparat administrativ consumator dar nelucrător masiv, plătit prevalent în produse, cu care am făcut cunoștință.

Să pornim de la temelie, de la economia țărănească a timpului. În condițiile fizice și economice, în condițiile de producție și de valorificare date, cu productivitatea dată, poate fi ea productivă, poate fi excedentară, poate fi și producătoare de marfă? Poate. Și era. Dar cu o deosebire fundamentală. În economia țărănească lucrează toată familia fără o măsură a muncii, la nevoie ziua-noaptea, cu o consumație modică. Realizează desigur, mai ales la vîrfuri, și prisosuri pentru piață. Vinde din prisosuri. În nici un caz nu axată direct pe producția pentru piață. Țăranul vinde — de voie de nevoie —, nu numai pentru trebuințe curente, ci și pentru a face față multiplelor și tot mai apăsătoarelor sale sarcini domeniale și publice. Vinde și din inventarul său viu sau mort. Vinde la nevoie, firește, și din necesarul vital. Întreține o piață cotidiană. Ce-ar fi dacă ar fi luată în calcul valoarea muncii sale cu prețul curent al zilei? Dacă economia lui ar mai putea fi rentabilă și în ce măsură? Da, ar putea fi și este, dar cu munca sa gratuită.

Să transpunem acum totul în economia domenială în care condițiile de producție sînt aceleași, dar condițiile de consum și de valorificare în exigențele și risipa, în viața înaltă a nobilimii sînt cu totul altele, unde o mare masă nu lucrează numai consumă, și încă copios, în regia enormă domenială. În această economie nou creată, în nevoile sale nemăsurate de investiții de la crearea unui pămînt alodial pînă la inventarul complicat al unei mari economii, pînă la asigurarea hranei pentru animale, pentru omul lucrător etc., etc. Se puteau realiza cu muncă salariată? Chiar dacă presupunem peste regia prestațiilor și o producție pentru piață?

Din capul locului, de unde o muncă salariată? Unde sînt brațele disponibile pentru aceasta? Ale țăranului cu proprie economie, cu care e în genere îndestulat, și prea puțin dispus la muncă în plus, chiar plătită fiind, în economia altuia? Ale prea puținilor jeleri? Unde e masa celor lipsiți de mijloace de producție disponibilă pentru munca plătită? Plătită după obiceiul timpului în bani și în natură.

Cum ar putea fi asigurată o muncă constantă domenială, cum ar fi asigurată munca pentru perioadele de mare stringență ale economiei agrare? Și cu ce preț? S-au făcut la început și asemenea încercări în mic, dar au trebuit să fie repede părăsite în favoarea muncii servile oferită de noul regim al șerbiei. Pînă și în viticultură, incomparabil mai rentabilă.

Legal munca plătită ar fi fost calea. După celebrul precept al *Tripartitului*, după care supusul pe pămîntul domnului său nu are decît „plata și răsplata muncii sale", ar fi trebuit ca munca în noua economie domenială să fie plătită. Dictonul însă a rămas doar o lozincă amenințătoare, cu care se putea ostenta împotriva veleităților de proprietar ale supusului. Practic s-a folosit nu această lozincă, ci hotărîrea incomparabil mai avantajoasă: decretarea celei o zi pe săptămînă de muncă servilă. Care trecută de pe planul dreptului public pe cel al dreptului privat a deschis calea creșterii empirice a muncii servile, decurgînd din servitutea însăși, sfidînd preceptul legal limitativ. Încă o probă pentru valoarea practică a dreptului public!

Nu e nevoie de calcule complicate pentru a da un răspuns la întrebarea capitală: ce a produs șerbia. E suficient să punem față în față cifrele producției sau ale proviziilor cu ale consumației de produse agrare și a le confrunta apoi cu cifrele vînzărilor de produse agricole, ca să vedem că nu producția pentru piață aduce șerbia. Pe aceasta o aduce

producţia proprie domenială cu exigenţele ei de consum, care, dată fiind gratuitatea muncii, se mai potenţau încă. Iar crearea şi întreţinerea acestei economii la o productivitate medie a solului de 3 la unu, asemănătoare cu cea din Polonia şerbiei de între 2-4 la unu, cu muncă salariată ne apare economic cu neputinţă.

Cum se întîmplă obişnuit în istorie, la procesele ei concurează mai mulţi factori. Aşa şi în dezvoltarea economiei domeniale. Înainte de toate nevoile nobilimii stăpîne în creştere, de prestigiu social şi politic, de cetate, de castel, de echipament militar, de personal, de temei economic corespunzător, cu aparatul administrativ economic necesar, de viaţă de curte costisitoare, de belşug, de risipă. Dar şi de prevedere, de rezerve pentru nesiguranţa producţiei, vieţii de toate zilele ale curţii, ale echipamentului economic, ale supuşilor chiar. Pe primul plan se situează economia proprie completată cu dijme, daturi, nevoile de consum ale curţii şi aparatului, de rezerve pentru siguranţa domeniului, şi doar în subsidiar, din prisosuri, ca posibilitate, de vînzările de piaţă, pe o piaţă internă a domeniului înainte de toate şi apoi pe piaţa propriu-zisă. Nevoile de bani domeniul şi le asigură înainte de toate din prestaţiile băneşti şi mai ales din monopolurile senioriale, din crîşmărit cu deosebire. Nu lipseşte nici spiritul mercantil, dar acesta doar în subsidiar. Nu spiritul mercantil domină viaţa nobilimii, ci întinderea economiei sale, pămînturi, turme, hambare, pivniţi pline, personal numeros, belşug, risipă nobiliară. Din scrutarea îndelungată a bogatului material documentar acestea ne apar de acum ca certitudini.

În concluzie: cheia şerbiei e de găsit nu în producţia pentru piaţă, ci în *productivitatea la nivelul tehnic de acum prea scăzută a solului* în raport cu exigenţele noi ale economiei domeniale.

Iată-ne la capătul a trei secole şi jumătate de istorie social-economică a Transilvaniei, de gravă istorie, a iobăgiei în cea mai acută fază a sa, a şerbiei, adică a servituţii sub îndoita ei esenţă, a servituţii personale *(Leibengenschaft)* şi a servituţii reale *(Erbuntertänigkeit)*, adică a legării iobagului de stăpîn şi de glie. A şerbiei desfiinţate în Transilvania mai întîi sub nume de *Leibengenschaft* la 1785 redînd iobagului libertatea de strămutare, şi-apoi, a iobăgiei însăşi în 1848. Servitutea domină cele trei secole şi mai bine de istorie a Transilvaniei, în faza ei cea mai gravă, aceeaşi servitute care sub o gamă infinită de nuanţe domină istoria Europei de Mijloc şi de Răsărit pe o zonă largă aproximativ în aceleaşi limite de timp. Şi implicit trei secole şi mai bine de gravă istorie a poporului român din Transilvania care constituie majoritatea covîrşitoare a iobăgimii din Transilvania.

O servitute implicată în istoria economică a domeniului, care se întemeiază primordial pe munca servilă. În funcţie de diversitatea acestei economii se diversifică şi munca servilă, creşte sau scade. O caracteristică generală a acestei economii e că ea nu se mai întemeiază numai pe prestaţiile supuşilor, ci predominant acum pe economia proprie a domeniului însuşi. Această economie e predominant agrară şi se întemeiază prea puţin pe inventarul tehnic propriu, ci pe cel al supuşilor. Inventarul agricol propriu faţă de cel al supuşilor se arată neînseninat. Noua economie vine cu o serie întreagă de sarcini noi, cu o sporire considerabilă de sarcini economice, administrative, cu un întins aparat salariat, care creşte pe măsura nevoilor de producţie, de consumaţie, sau de valorificare, pe măsura înzestrării exterioare sau interioare a inventarului, a acareturilor, a interioarelor, castelului, a înzestrării militare, creşterii în prestigiu a stăpînului însuşi. Întreţinerea, înzestrarea, consumaţia în creştere a acestui complex e sarcina fundamentală a noii economii, lăsînd pe al doilea plan valorificarea restului producţiei, a prisosurilor. Această economie nu e axată pe producţia de marfă, copleşesc în ea nevoile proprii de întreţinere, de consum, de rezerve, de prevedere. Ea trebuie să asigure nu numai nevoile curente, ci şi să prevadă siguranţa domeniului şi chiar a supuşilor săi şi pentru vicisitudinile zilei de mîine. Rezervele lui de grîne, de pildă, întrec cel mai adesea copios producţia anului. O producţie de marfă mai eficientă nici nu e posibilă în productivitatea dată a solului în tehnica agrară ţărănească a timpului pe care economia domenială se întemeiază.

Covîrşeşte consumaţia, în primul rînd consumaţia nobiliară, secondată de a aparatului domenial. În economia domenială predomină consumaţia, risipa, prestigiul nobiliar şi nu spiritul mercantil, spirit privit cu dispreţ de nobilime. Se amortizează mult prin tehnica economică dată, prin sistemele de recoltare, de păstrare, prin degradare, molime, mortalitate masivă, prin randamentul scăzut al muncii robite, prin neglijenţa, incorectitudinea, fraudele personalului mînuitor, consumul, intoleranţa, rezistenţa supusului lucrător însuşi, care toate scad din potenţialul economic al domeniului, inclusiv din veleităţile sale de producător de marfă. O demonstrează copios la fiecare pas cifrele.

În vastul peisagiu al şerbiei pe o mare arie a Europei de Mijloc şi de Răsărit, în varietatea infinită a formelor pe care le-a luat, Transilvania ne apare ca un caz tipic, prezentînd toate caracteristicile. Dar şi cele mai grave din forme. Supusă la o îndoită apăsare, cea a sarcinilor senioriale, dublată cu a sarcinilor publice, nobilimea rămînînd pînă la capăt neimpozabilă, iobăgimea a trebuit să îndure variaţiile, capriciile amîndurora, mai ales creşterile continui ale robotei, ale dărilor şi altor sarcini domeniale şi publice, ale capriciilor producţiei, vieţii de toate zilele, intemperiilor, molimelor repetate, circulaţiei, încartiruirilor de oşti, incursiunilor de pradă. A trebuit să îndure, să facă faţă războaielor din

(Continuare în p. 62)

Se îndătinase în țările române ca fiecare nouă înscăunare de domn, într-unul din principate, să fie vestită cîrmuitorilor megiești prin solii de prietenie și bună vecinătate. De asemenea intrase în datină ca, la rîndul lor, orașele transilvane (întreținînd de veacuri strînse legături economice și comerciale cu statele extracarpatice) să ureze domnie îndelungată, în pace și prosperitate, noilor voievozi. Așa s-au petrecut lucrurile și în septembrie 1495, cînd catastiful de socoteli al orașului Sibiu consemna trimiterea unei solii în Țara Românească, pentru a-l saluta pe noul cîrmuitor „transalpin" și a-i cerceta sentimentele față de negustătorii și meșteșugarii sibieni, cărora precedentul domnitor, Vlad Călugărul, le fusese un prieten apropiat.

RADU CEL MARE

Românii — „De un neam şi o seminţie"

Dr. RADU ȘTEFAN CIOBANU

Din stirpe basarabească

Noul „voievod și domn" se numea Radu — fiind al patrulea domnitor al Țării Româ-

În imagine: „Bun, drept, înțelept", cum îl caracteriza sultanul Bayazid II pe Radu cel Mare (1495-1508).

nești cu acest nume. La jumătatea veacului XVI, reușind să ajungă în scaunul părintesc (pe care, între timp, îl ocupaseră voievozii din altă ramură a familiei Basarabilor), fiul său, Mircea vodă Ciobanul, referindu-se la părintele său, îl numea, în chip constant, în hrisoave „Radu voevod cel Mare". Supranumele „cel Mare" a fost preluat de cronicarii veacurilor următoare și de istoricii moderni ca o formulă oarecum uzuală. Cercetarea înfăptuirilor domniei, a politicii interne și externe a domnito-

rului ne arată însă că supranumele are deplină îndreptățire.

Alesul sfatului domnesc pentru a ocupa jilțul voievodal era fiul mai mare al lui Vlad Călugărul (1481; 1482-1495), rezultat din prima căsătorie a acestuia cu domnița Zmaranda. Ca atare, voievodul avea o descendență ilustră, întrucît Vlad Călugărul era fiu (natural, e drept, dar în epoca feudală acest amănunt nu avea o însemnătate deosebită) al lui Vlad Dracul, și frate vitreg, așadar, cu Vlad Țepeș. Se număra și el deci printre nepoții „marelui și preabunului Mircea voievod" pe care-l evoca în hrisoavele de danie către marile mănăstiri Tismana, Cozia ș.a., fiind descendent deci al principalei linii basarabești.

Primind o educație aleasă, ca orice vlăstar domnesc din acea vreme, Radu a fost desemnat succesor la tron încă din timpul domniei tatălui său: două hrisoave, din 29 august 1492 și 16 martie 1494, îl arată asociat la domnie cu Vlad Călugărul — modalitate expresă, pentru epoca feudală, de indicare a urmașului la cîrmuirea țării.

În momentul urcării pe tron, Radu era la vîrsta maturității; el era căsătorit cu doamna Cătălina și avea mai mulți copii, dintre care trei: Vintilă, Radu și Mircea au domnit în Țara Românească: Vlad Vintilă de la Slatina (1532-1535), Radu Paisie (1535-1545) și Mircea Ciobanul (1545-1552; 1554; 1558-1559).

Îndată ce a preluat cîrma țării, Radu s-a arătat dornic de asigurarea continuității și stabilității în viața politică, urmîndu-i în această privință tatălui său, care se dovedise și el un bun gospodar, preocupat de liniștea internă a statului. Analiza componenței sfatului domnesc arată că Radu a respectat și a dus mai departe organizarea moștenită de la părintele său, păstrînd în dregătorii pe experimentații *vlastelini* (mari boieri), în frunte cu cei patru boieri Craioveşti — Barbu, Pîrvu, Danciu și Radu, cărora, după anul 1500, li s-a adăugat și fiul lui Pîrvu Craiovescu, Neagoe — viitorul domn Neagoe Basarab (1512-1521). Craioveștii[1] alcătuiau cu toții un adevărat „partid" boieresc — deosebit de puternic nu numai prin influența pe care o exercitau în principalele dregătorii ale țării, ci și prin averea lor, cu adevărat impresionantă, domeniul lor însumînd peste 180 de sate, moșii și părți de moșii răspîndite pe întreaga suprafață a Munteniei și Olteniei.

Perioada de domnie a lui Radu (1495-1508) a coincis cu o epocă relativ calmă pe plan extern. Sublima Poartă era prinsă în luptele din Anatolia, regatul maghiar — după moartea lui Matei Corvin — traversa o perioadă de lupte interne pentru supremație, iar regatul polon își avea îndreptată atenția spre cnezatul Moscovei și țările baltice cu care se afla în luptă pentru dominație în acea parte a continentului. Profitînd deci de liniștea externă (relativă totuși cum se va vedea) și convins că numai din interior își poate trage un stat seva puterii, Radu s-a preocupat de dezvoltarea și prosperitatea Țării Românești, conducînd țara energic, controlînd permanent, personal, tot teritoriul.

Gospodar priceput

Cele peste 100 hrisoave de danie păstrate din vremea sa ni-l arată străbătînd țara în lung și-n lat — la Craiova, Cornățel, Glavacioc, Gherghița — pentru a împărți dreptatea și pentru a supraveghea bunul mers al treburilor țării. A stat mult, firește, și în cele două reședințe, București și îndeosebi Tîrgoviște — oraș căruia i-a acordat o atenție specială și care, conform mărturiilor unor cărturari ai epocii, Antonio Verancsics (Verantio), de origine dalmată, secretar la curtea regilor Ungariei, și italianul Michail Bocignoli, era cel mai mare și mai puternic oraș al Țării Românești, numărînd aproape 15 000 locuitori și fiind înfloritor din punct de vedere economic și cultural.

Producția agricolă sporită și numărul mare de vite au însemnat o creștere a tezaurului domniei și un negoț mai susținut, îndeosebi cu marile centre meșteșugărești și comerciale din sudul Transilvaniei, Sibiul și Brașovul — renumite importatoare de cereale, vite, brînzeturi, vinuri. Registrele de socoteli din cele două orașe consemnau permanent însemnate cantități de produse aduse din această parte a pămîntului românesc. Să amintim că în anii 1497-1498, cînd sibienii adăpostea pe adversarul lui Radu la domnie (viitorul domn Mihnea cel Rău), simpla amenințare a domnitorului Țării Românești că va închide trecătorile carpatice i-a determinat pe orășeni să-l îndepărteze pe pretendent.

La rîndul lor, cele două orașe transilvane furnizau Țării Românești produse meșteșugărești, unelte, arme, stofe și hîrtie. Pentru desfășurarea negoțului în bună ordine s-au făcut precizări în privința unităților de măsură (care fiind diferite de la zonă la zonă — creau probleme în fixarea impozitului și în aprecierea cantităților de marfă). S-a precizat astfel — printr-un document — că un butoi trebuia să măsoare 100 de vedre, adică circa 1 288 litri. Domnia urmărea activitatea negustorilor, avînd grijă ca aceștia să nu-și încalce teritoriile de desfacere a mărfii și, totodată, să păstreze cinstea și corectitudinea. Cînd boierul Vlaicu, de pildă, și-a pus în vînzare produsele într-un tîrg rezervat altor negustori, domnitorul i-a cerut autoritar „ca în ceasul în care vei vedea cartea domniei mele, în acel ceas să-ți încarci marfa și averea toată, să pleci din sat unde știi, căci acel sat, Stoicești, domnia mea l-am dat". Grație măsurilor luate de domn pentru buna rînduire a vieții, Țara Românească îndreptățea caracterizarea pe care i-o făcea, la scurt timp după încheierea domniei, Michail Bocignoli: „Această Valahie se mărgi-

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1978.

neşte dinspre răsărit cu cealaltă Valahie, care e numită... Moldova şi [a fost odinioară] numită de cei vechi Dacia... Se întinde în lungime de la apus la răsărit, cale de douăsprezece zile, în lăţime de la miazăzi la miazănoapte cale de trei zile şi mai mult. În acest şes necurmat, pămîntul este gras, potrivit pentru cultură, afară de locurile unde e tăiat de mlaştini şi păduri. Regiunea este productivă în toate cele privind nevoile traiului..., nu este nicăieri în altă parte o mai mare mulţime de vite, iar hergheliile de cai sînt abia mai puţin numeroase ca turmele de vite mărunte".

Iscusinţă diplomatică

Radu cel Mare a acordat, de-a lungul întregii sale domnii, o mare atenţie menţinerii unor raporturi de bună vecinătate, necesare asigurării ordinii şi liniştii interne. A urmărit, îndeosebi, păstrarea de bune relaţii cu Poarta, ceea ce i-a atras aprecieri negative din partea istoriografiei romantice din veacul trecut, aprecieri ce nu corespund realităţii. Este adevărat că domnitorul şi-a achitat obligaţiile faţă de Poartă ce decurgeau din statutul ţării reglementat prin acte diplomatice[1]. Dacă nu a iniţiat acţiuni armate împotriva Porţii, a căutat însă să folosească armele diplomaţiei în recîştigarea unor drepturi mai vechi ale ţării, ajutat fiind, în această privinţă, şi de boierii Craioveşti, care aveau bune relaţii, inclusiv prin înrudiri de familie, în sudul Dunării. Prin diplomaţie, domnul a reuşit astfel să reia vama de la Calafat, pe care otomanii o luaseră în stăpînire în mod abuziv. Era un dublu succes: vămile erau aducătoare de mari venituri şi, totodată, se elimina un cap de pod al turcilor la nord de Dunăre. Bunele relaţii cu Poarta otomană erau, totodată, o pavăză şi pentru celelalte teritorii româneşti, cum reiese limpede dintr-o scrisoare adresată de domnitor în anul 1498 pîrgarilor din Braşov: „Cît voi fi în viaţă, să nu vă temeţi... că vor trece turcii pe undeva prin ţara noastră, de la Severin şi pînă la Brăila, ca să prade în ţara domniilor voastre".

Domnitorul Ţării Româneşti a folosit şi alte căi de luptă

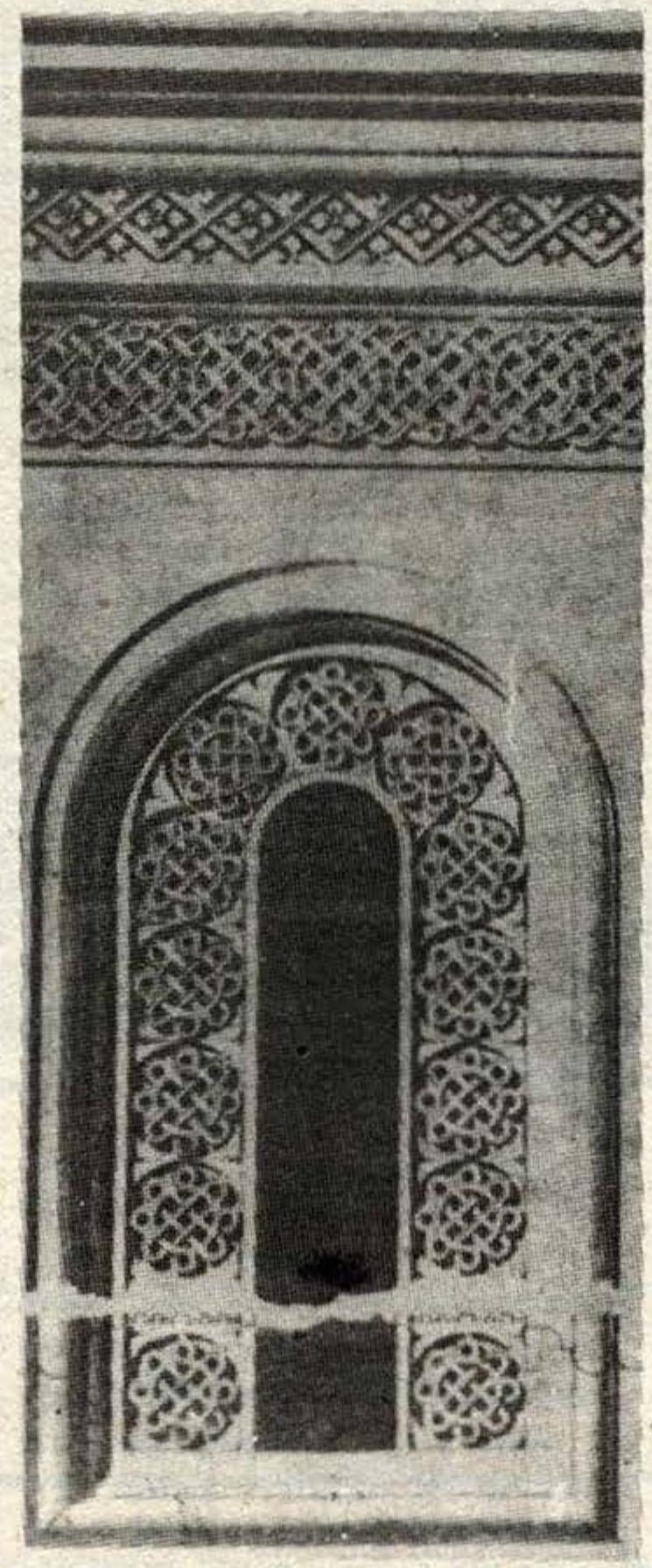

Detaliu arhitectonic de la aşezămintul de la Dealu

împotriva dominaţiei otomane (pe care, asemenea tuturor voievozilor români, o dorea şi el înlăturată), acordînd permanent sprijin aşezămintelor ortodoxe din cuprinsul Imperiului otoman şi, prin aceasta, implicit, popoarelor subjugate de Semilună. Analiza actelor de danie arată că Radu a confirmat unele danii mai vechi, cărora le-a adăugat, desigur, şi sume de bani, dar mai ales a contribuit la repararea unor mai vechi aşezăminte, ceea ce, conform practicii vremii, i-a atras calitatea de „ctitor nou" al instituţiilor respective. Ajutoarele acordate de el au constituit un factor de seamă în susţinerea activităţii religioase şi culturale a aşezămintelor respective, răspîndite în tot Răsăritul ortodox, contribuind la menţinerea rezistenţei popoarelor din aceste teritorii împotriva ocupanţilor otomani.

Una din acţiunile cele mai importante ale domniei în sprijinul creştinătăţii orientale a constituit-o adăpostirea patriarhului Constantinopolului, Nifon, persecutat de sultan. Radu l-a chemat în Ţara Românească, acordîndu-i întreaga cinstire, potrivit rangului ce-l deţinea. A folosit, totodată, prilejul pentru reorganizarea teritorială a activităţii bisericeşti, mutînd mitropolia de la Argeş la Tîrgovişte, căreia i-a subordonat şi activitatea mitropoliei din Rîmnicu Vîlcea (redusă la nivelul unei episcopii). A creat, de asemenea, o nouă episcopie la Buzău. Cînd însă patriarhul Nifon a încercat să intervină în conducerea ţării, domnul, care dăduse dovadă de atîta ospitalitate, a reacţionat, silindu-l să plece de unde venise, în sudul Dunării, dovadă că înţelegea să ajute şi să colaboreze cu instituţia eclesiastică, dar nu admitea imixtiunea acesteia în conducerea treburilor de stat.

Dar cel mai luminos capitol al activităţii politice şi diplomatice a lui Radu cel Mare este neîndoios cel rezervat relaţiilor cu celelalte teritorii româneşti. Am arătat deja bunele relaţii stabilite cu Transilvania şi îndeosebi cu marile centre comerciale ale ei. Bunele raporturi cu Moldova, „cealaltă Valahie" — cum o cunoşteau în mod constant cărturarii şi oamenii politici ai vremii — a constituit o preocupare de căpetenie a domniei, ilustrată chiar din primii ani ai domniei. În 1497, doi ani după înscăunarea lui Radu cel Mare, Moldova lui Ştefan cel Mare a avut de înfruntat invazia oştilor polone, conduse

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1975.

de Ioan Albert. În acel ceas de primejdie pentru ţara românească de la răsărit de Carpaţi, celelalte principate româneşti n-au ezitat să-i sară în ajutor. „Ce pîn' a strînge oastea lui Ştefan Vodă — consemnează aceste momente Grigore Ureche — şi pînă a veni ajutorul, că şi Laslău [Ladislau] craiul ungurescu ... i-au trimis 12 000 de oameni de oaste şi cu dînşii pre Birtoc voevodul Ardealului, ce era cuscru lui Ştefan Vodă, *şi de la Radul vodă încă i-au venit ajutoriu de oaste muntenească* [s.n.]", ceea ce i-a îngăduit lui Ştefan Vodă să obţină marea biruinţă din Codrii Cosminului.

Un moment de cumpănă în relaţiile moldo-muntene s-a petrecut în octombrie 1507, cînd urmaşul lui Ştefan, Bogdan III (1504-1517) a vrut să pedepsească pe boierii buzoieni care adăposteau un pretendent la tronul Moldovei şi pustiiseră, într-un raid, ţinutul Putnei.

Domnul Moldovei a trecut cu oastea în Ţara Românească, dar voievodul muntean, plin de înţelepciune, după cum arată cronica, nu a ridicat sabia, ci l-a însărcinat pe ierarhul Maxim Brancovici să medieze pacea. Acesta i-a spus lui Bogdan că muntenii şi moldovenii fiind „de un neam şi o seminţie" nu se cade ca fraţii să se lupte între ei, argument care a contribuit hotărîtor la încheierea păcii.

Meşteşugul tiparului

Bunele relaţii s-au statornicit şi cu Transilvania, Radu şi fratele său Vlad primind de la voievodul Ardealului domeniul Geoagiului, în ţinutul Hunedoarei, unde se putea retrage, el şi familia sa, în vremuri de primejdie. Pentru aceleaşi vremuri grele efectuase domnul şi ample reparaţii la cetatea Poenari, unde numise pe unul din dregătorii importanţi, Gherghina, care îi era şi rudă. În acest cuib de vulturi se putea adăposti familia domnitorului şi avutul ţării.

Mari realizări au fost înscrise în timpul domniei lui Radu în domeniul cultural, ele singure fiind suficiente pentru a-i justifica renumele „cel Mare". Prin grija domnului au fost înălţate mai multe ctitorii, între care străluceşte aşezămîntul de la Dealu, din apropierea oraşului Tîrgovişte. Prin planul arhitectonic, împărţirea interioară, ornamentaţia faţadei, materialul folosit — piatra şi marmura — această impozantă construcţie (devenită, în timp, şi necropolă voievodală) se impune ca una din cele mai de seamă înfăptuiri arhitecturale ale Ţării Româneşti. Ctitoria Dealu a constituit, totodată, un important lăcaş de cultură al Ţării Româneşti; în liniştea dintre zidurile sale au putut lucra în voie caligrafi şi miniaturişti, au putut crea cărturari şi filosofi. Despre activitatea culturală ce se desfăşura aici, un călător italian, Francesco della Vale, originar din oraşul Padova, relata: „Pe un deal în faţa oraşului [Tîrgovişte] se află o mănăstire, sau mai degrabă o abaţie foarte mare, în care locuiesc nişte călugări [de rit ortodox], care ne-au făcut o foarte bună primire şi ne-au povestit toată istoria aşezării locuitorilor din această ţară", subliniind faptul că, din vechime, aceştia „păstrează numele de romani... de aceea îşi zic astăzi români". În susţinerea afirmaţiilor sale, cărturarul italian mai arăta că „limba lor [a românilor] e puţin deosebită de limba noastră italiană, şi cînd vreunul întreabă dacă ştie careva să vorbească în limba lor valahă. ei spun în felul acesta: ştii românește, adică ştii să vorbeşti limba română?"

Pe fondul înfloririi culturale a ţării, introducerea tiparului s-a înscris ca un proces de deosebită însemnătate, cu atît mai semnificativ cu cît s-a petrecut la puţine decenii după inventarea lui de către Gutenberg. Domnul şi-a dat încuviinţarea pentru aducerea în ţară a unui cărturar vestit, călugărul sîrb Macarie, din Cetinie, fost elev la o tipografie veneţiană. Momentul şi locul venirii lui Macarie nu sînt cunoscute cu precizie. Se crede că a venit la Dealu în anul 1506. Cert este că Macarie a tipărit prima carte în vremea lui Radu cel Mare, în 1508, întrucît *Liturghierul*, cuprinde însemnarea: „s-a început această carte după porunca lui Io Radu voievod şi s-a săvîrşit din porunca prea luminatului Mihnea voievod a toată Ţara Ungrovlahiei şi a părţilor de la Dunăre, în anul întîi al domniei sale, ostenindu-se... smeritul Macarie. În anul 7016 [1508], luna noiembrie, ziua 10".

O analiză atentă — relativ recent făcută — asupra lucrărilor lăsate de Macarie: *Liturghierul* (1508), *Evangheliarul* (1510) şi *Octoihul* (1512) relevă aportul meşterilor autohtoni. Lucrarea este tipărită în slavonă — limbă de cult oficială în lumea ortodoxă — cărţile slujind atît necesităţilor societăţii româneşti, cît şi popoarelor sud-slave, protejate de români.

Radu cel Mare nu a reuşit să-şi vadă împlinită cea mai de seamă realizare culturală a domniei sale — apariţia primei cărţi româneşti tipărite. Fire bolnăvicioasă, suferind de podagră (motiv pentru care în ultima parte a vieţii nici nu a putut circula decît în caleaşcă) şi de alte boli, pentru tratarea cărora a apelat la serviciile unui medic permanent (*phisicus*), a murit pe neaşteptate în 1508, înainte de a-şi putea impune pe tron pe vreunul din fiii săi. A lăsat, la moarte, o ţară bogată, bine organizată, cu prestigiu între vecini. Istoricul german din sec. XVI Leunclavius, autorul unei istorii a Imperiului otoman, consemnează o legendă, anume că sultanul Bayazid II, pentru a potoli mînia ienicerilor răsculaţi în anul 1511, care-l acuzau că nu organiza suficiente expediţii, le-a dat ca exemplu domnia şi realizările lui Radu voievod din Ţara Românească. Radu cel Mare, aşa cum, pe bună dreptate, l-au numit generaţiile ce i-au urmat. ■

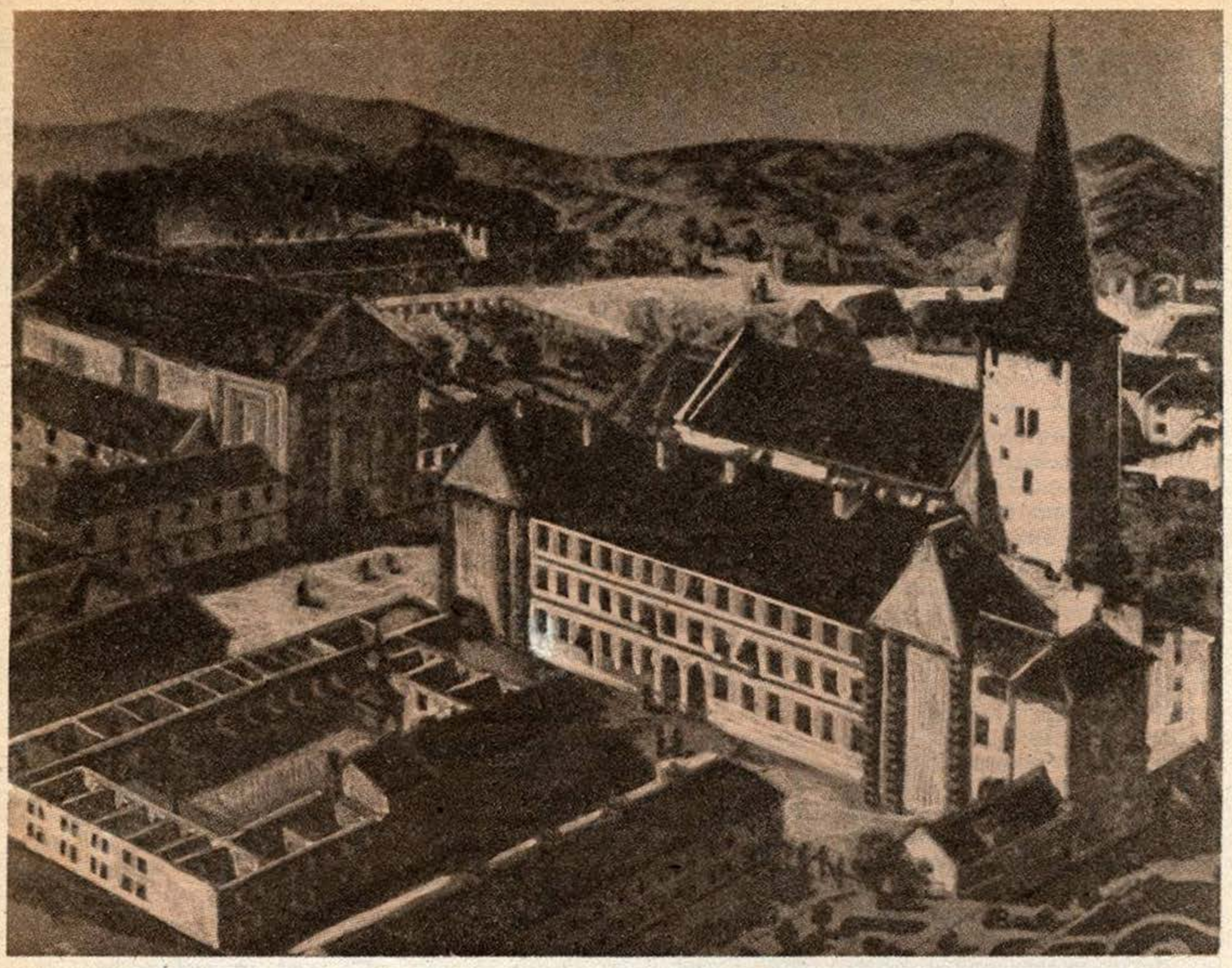

PROCESUL LUI GHEORGHE ŞINCAI

RADU ECONOMU

16 iulie 1794. La locuinţa prepozitului Ştefan Vlad, din incinta mănăstirii din Blaj, în faţa mai multor clerici şi profesori, un bărbat „cu fruntea largă, cu ochii mari şi plini de foc, cu căutătura plină de îndrăzneală şi pătruns de o mîndrie latină" — descrierea îi aparţine lui Al. Papiu-Ilarian — rostea, într-o tumultuoasă revărsare de mînie, următoarele cuvinte: „Ego sum dux conjuratorum et auctor futurae rebellionis" **(Eu sînt conducătorul conjuraţiei şi autorul viitoarei rebeliuni). Cel care pronunţase aceste cuvinte cu sabia întinsă spre Ştefan Vlad şi canonicul Vasile Filipan era nobilul român Georgius Şincai de Şinca — Gheorghe Şincai, cum este cunoscut îndeobşte — director al Şcolilor române greco-catolice din Transilvania, doctor în artele liberale ale filosofiei, şi în teologie al Colegiului De Propaganda Fide de la Roma şi autor, împreună cu Samuil Micu, al primei gramatici a limbii române**(Elementa linguae daco-romanae sive valachicae [**Elementele limbii daco-romane sau valahice**]), **tipărită în 1780, coautor al memoriului cunoscut sub denumirea de** Supplex Libellus Valachorum[1] **şi asiduu cercetător al trecutului poporului român.**

Un pretext de mult aşteptat

Cuvintele sale, spuse într-un moment de surescitare nervoasă, au determinat un răsunător proces, ale cărui ecouri — prin implicaţiile pe care le-au avut asupra lui Şincai — au stîrnit interesul istoriografiei noastre.

La aproape o săptămînă după cele întîmplate (22 iulie 1794), prepozitul Ştefan Vlad a depus o reclamaţie directă la gubernator împotriva lui Şincai, cerînd înlăturarea lui din funcţie, apoi, întrucît gubernatorul Banffy (care îl cunoştea şi îl respecta pe cărturarul român) nu a

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1978.

întreprins nici o măsură, la 19 august, episcopul Bob, cu care Şincai era într-un mai vechi conflict, a adresat şi el o reclamaţie gubernatorului, cuprinzînd şi unele acuzaţii cu aspect „politic". Între ele, şi acelea că Şincai ar fi adăpostit un dezertor din armata austriacă şi că ar fi atentat la viaţa episcopului, ceea ce — dată fiind calitatea lui Bob de deputat numit în Dieta Transilvaniei — era considerată ca o crimă politică.

Autorităţile nobiliare au căutat să folosească prilejul pentru a lovi cu sălbăticie în acest luptător pentru cauza naţiunii române. La 24 august, fără a fi fost delegat de cineva să facă o astfel de anchetă, subprefectul comitatului Alba de Sus, Alexandru Gyujto, a intervenit din oficiu, chemîndu-l pe Şincai la un interogatoriu ce urma să se desfăşoare la locuinţa cumnatului episcopului Bob, Iosif Pop Benei. Şincai s-a îmbrăcat din nou în veşmintele nobiliare şi s-a încins cu sabia, înfăţişîndu-se astfel anchetatorului. Aşa cum va dovedi şi la proces, cărturarul român avea rang nobiliar, atestat documentar, dar subprefectul, ca şi ceilalţi anchetatori i-au contestat vehement această calitate, socotindu-l iobag. Conform legislaţiei nobiliare, iobagii — în majoritatea lor români — erau supuşi unui regim justiţiar deosebit de aspru, fiind judecaţi de tribunale speciale numite *sedes filialis*. Contestîndu-i calitatea de nobil, Gyujto urmărea şi alt scop. Ştiind că Şincai avea o fire impulsivă, subprefectul voia, astfel, să determine o reacţie violentă, pe care apoi s-o exploateze. Şi, într-adevăr, dascălul român a ripostat vehement, afirmîndu-şi rangul şi drepturile sale. Anchetatorul, fără să ia în consideraţie nici funcţia publică, nici calitatea de teolog ale lui Şincai, l-a insultat, numindu-l „cîine de Horea" făcînd, aşadar, o vădită legătură între activitatea lui Şincai şi revolta ţăranilor români din 1784 — şi cerîndu-i să explice ce este conjuraţia al cărei şef se revendicase, deşi în niciuna din reclamaţii — nici în accea a lui Vlad, nici a lui Bob — nu se făcuse vreo referire la o astfel de acţiune. Aşadar, de la început, autorităţile au căutat să acrediteze ideea că ar fi vorba de o acţiune îndreptată împotriva monarhului şi statului, acuzaţie ce ar fi avut drept consecinţă juridică condamnarea învinuitului la pedeapsa capitală.

Insistenţele cu care, la interogatorii, i s-a cerut să precizeze amănunte în legătură cu presupusa conjuraţie sau conspiraţie vădesc limpede caracterul politic pe care autorităţile au vrut să-l imprime procesului, precum şi faptul că reclamaţia celor doi canonici n-a constituit decît pretextul aşteptat pentru înlăturarea unuia dintre cei mai vehemenţi susţinători ai drepturilor românilor transilvăneni. În întreaga înscenare juridică ce a urmat, s-a urmărit obţinerea, pe baza acestei afirmaţii, a pedepsei capitale.

Cu cinstea profundă ce îl caracteriza, Şincai a recunoscut de la început cele afirmate în casa lui Ştefan Vlad, o recunoaştere pe care a menţinut-o pe toată durata procesului. A refuzat însă să indice numele vreunuia dintre participanţii la aşa-zisa conjuraţie, atunci cînd anchetatorul i-a cerut-o. În urma refuzului, Gyujto l-a lovit atît de dur, încît i-a scos doi dinţi, apoi l-a declarat arestat.

Tratat cu severitate şi împiedicat să ia legătura cu vreunul dintre cunoscuţii săi, la 10 septembrie 1794 dascălul român a fost transportat la închisoarea din Aiud. Aici a fost dus, asemenea iobagilor, legat cu lanţuri de carul unui tîrgovăţ şi însoţit de paznici înarmaţi cu furci, fiind anchetat din nou şi cu deosebită duritate pentru a dezvălui numele membrilor presupusei conjuraţii.

A existat, cu adevărat, o conjuraţie, din rîndurile căreia a făcut parte Şincai? La aproape două veacuri de la aceste evenimente, întrebarea stăruie fără a-şi găsi un răspuns precis. În declaraţiile sale, Şincai a respins ideea unei „conjuraţii" îndreptate împotriva ordinii de stat, referindu-se însă la o nemulţumire împotriva episcopului Bob. Samuil Micu, anchetat şi el, a prezentat lucrurile asemănător, ca o stare de nemulţumire generală contra abuzurilor episcopului. Dar, firească, faptele puteau sta şi altfel. Conjuraţia putea exista în realitate însă evident, o recunoaştere a organizării ei ar fi echivalat cu o autocondamnare la moarte. Şincai — în mînia lui din casa lui Vlad — se dovedise şi aşa destul de imprudent. Cert este că, în cele din urmă, anchetatorii nu au putut să dovedească existenţa conjuraţiei, nici măcar a unei conspiraţii împotriva episcopului (în sensul ei riguros, adică presupunînd un legămînt secret, adunări conspirative etc.), trebuind să se rezume la a o prezenta doar ca o ipoteză. Pînă atunci însă, ancheta şi procesul şi-au urmat un curs, pe cît de nefiresc, pe atît de aspru şi umilitor pentru marele învăţat român.

„Lumea lui Horea"

Pe toată durata detenţiei Şincai a fost tratat ca iobag, supus deci unui regim aspru. Procesul a început la 3 decembrie 1794, acuzarea fiind susţinută de Alexandru Gyujto, care, în rechizitoriul său, arăta că Şincai, fără a ţine seama de legile severe care au fost întocmite împotriva tulburătorilor liniştii publice — ca urmare a răscoalei româneşti conduse de Horea —, s-a amestecat în multe ilegalităţi, participînd la un complot împotriva statului şi ameninţîndu-l cu moartea pe episcopul Bob. În consecinţă, conform legislaţiei în vigoare, acuzatorul cerea condamnarea lui Gheorghe Şincai la moarte, confiscarea averii şi suportarea cheltuielilor de judecată şi „oboseală".

Nemulţumit de apărătorul său, Şincai a decis să se apere singur. Folosindu-se de temeinicele sale cunoştinţe juridice dobîndite la Viena. Cel dintîi aspect urmărit de el a fost de a i se recunoaşte rangul de nobil, ceea ce ar fi avut drept urmare desesizarea instanţei şi trecerea procesului în jurisdicţia organului judiciar rezervat nobililor — *sedes generalis*. Acuzatul a adus în faţa instanţei o seamă de acte (o eerere adresată Dietei

Transilvaniei şi două ,scrisori de jurămînt, din 21 ianuarie 1702 şi 5 mai 1753), prin care dovedea că, din timpuri imemoriale, strămoşii săi pe linie paternă s-au bucurat de rang nobiliar posedînd „moşii" (pămînturi) în Făgăraş. Cu toată opoziţia avocatului acuzării, la 5 decembrie 1794, instanţa de judecată a admis probele, desesizîndu-se automat, cazul urmînd să treacă în competenţa organului judiciar rezervat nobililor. Adunarea nobiliară a comitatului (competentă să dispună eliberarea) a refuzat însă să decidă şi eliberarea lui Şincai din detenţie. Au urmat alte şase luni de arest, timp în care învăţatul român şi-a afirmat cu hotărîre dreptatea cauzei sale. La 2 mai 1795, după ce demersurile sale şi ale fraţilor săi pentru eliberare au rămas fără rezultat, a adresat un amplu memoriu autorităţilor religioase din Alba Iulia, arătînd modul ilegal al arestării sale şi făcînd un viguros rechizitoriu abuzurilor şi ilegalităţilor comise de acuzatorul său.

Abia la 18 iunie 1795, după numeroase străduinţe şi ca urmare a dispoziţiei exprese, date, încă la 22 aprilie, de gubernatorul Transilvaniei, de a se încheia procesul, la *sedes generalis* (instanţa nobiliară) din Aiud a început judecarea în fond a acuzaţiilor aduse lui Şincai. Noul acuzator, Ion Ghiyan, subprefect al comitatului Alba de Jos, şi-a restrîns acuzarea la cuvintele rostite de Şincai în faţa lui Vlad, învinuirea referitoare la ameninţarea cu moartea adresată episcopului Bob fiind abandonată, atît din lipsă de probe, cît şi pentru motivul că persoanele interesate (Bob şi Vlad) nu făcuseră nici o reclamaţie în acest sens. În noul act de acuzare, expunerea era mult mai temperată, conspiraţia împotriva statului fiind prezentată, cum am mai arătat, ca o ipoteză, nu ca un fapt întemeiat pe probe concludente.

Prin sentinţa dată la 25 iunie 1795, Şincai a fost eliberat din închisoare, dar condamnat la plata tuturor cheltuielilor de judecată. Era o soluţie vădit abuzivă, sub motiv că mai fusese amendat în 1791, dar „nu i-a fost de învăţătură".

În actul de acuzare, ca şi în timpul anchetei — cum am văzut — s-au făcut referiri la legătura dintre acţiunea lui Şincai şi revoluţia lui Horea. O astfel de legătură ar fi fost motivată şi de cuvintele de apreciere pe care — a susţinut unul din martori — le-ar fi rostit Şincai la Blaj, „pentru lumea lui Horea". Cercetarea istoriografică nu dispune de documente care să ateste o astfel de implicare directă. Dar se poate afirma, cu certitudine, că atît Şincai cît şi Horea s-au găsit alături pe marea scenă în susţinerea intereselor naţionale şi sociale ale românilor din Transilvania. Metodele şi mijloacele pentru realizarea acestor interese au fost însă diferite. Horea s-a ridicat cu lancea, Şincai cu forţa ideilor, cu puterea de convingere a scrisului.

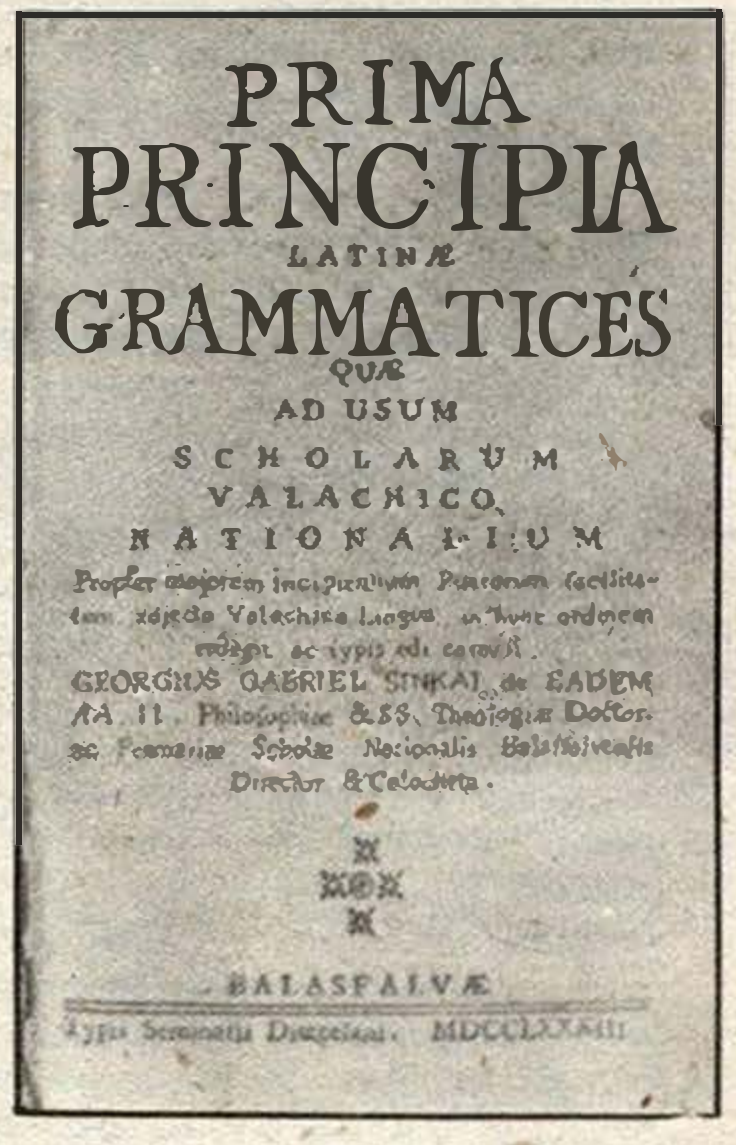
PRIMA
PRINCIPIA
LATINÆ
GRAMMATICES
QUÆ
AD USUM
SCHOLARUM
VALACHICO
NATIONALIUM
Propter adjectam incipientium Puerorum facilitatem
Valachica Lingua
GEORGIUS GABRIEL SINKAI de EADEM
AA. II. Philosophiæ &SS. Theologiæ Doctor.
Director &Catechista.
BALASFALVÆ

Gheorghe Şincai şi una dintre importantele sale lucrări

În p. 15: *stampă din sec. XIX, înfăţişînd oraşul Aiud, important centru cultural transilvănean*

Cronica românilor

Cum am arătat, mobilurile politice urmărite de acuzatori în procesul înscenat au fost ca — folosindu-se de disensiunile apărute între Şincai şi episcopul Bob — să înlăture de pe scena activităţii politice şi culturale pe unul dintre cei mai aprigi susţinători ai drepturilor naţionale ale românilor. Gheorghe Şincai se afirmase ca una dintre cele mai de seamă personalităţi în apărarea acestor drepturi, întreaga sa biografie demonstrînd aceasta.

Sosit la Blaj în anul 1773, a fost însărcinat cu predarea cursurilor de poetică şi retorică la şcoala română din acest important centru cultural al Transilvaniei. Un an mai tîrziu, împreună cu Petru Maior şi Ioachim Pop, a plecat la Roma, pentru a urma filosofia şi teologia, obţinînd, în 1779, titlul de doctor în ambele

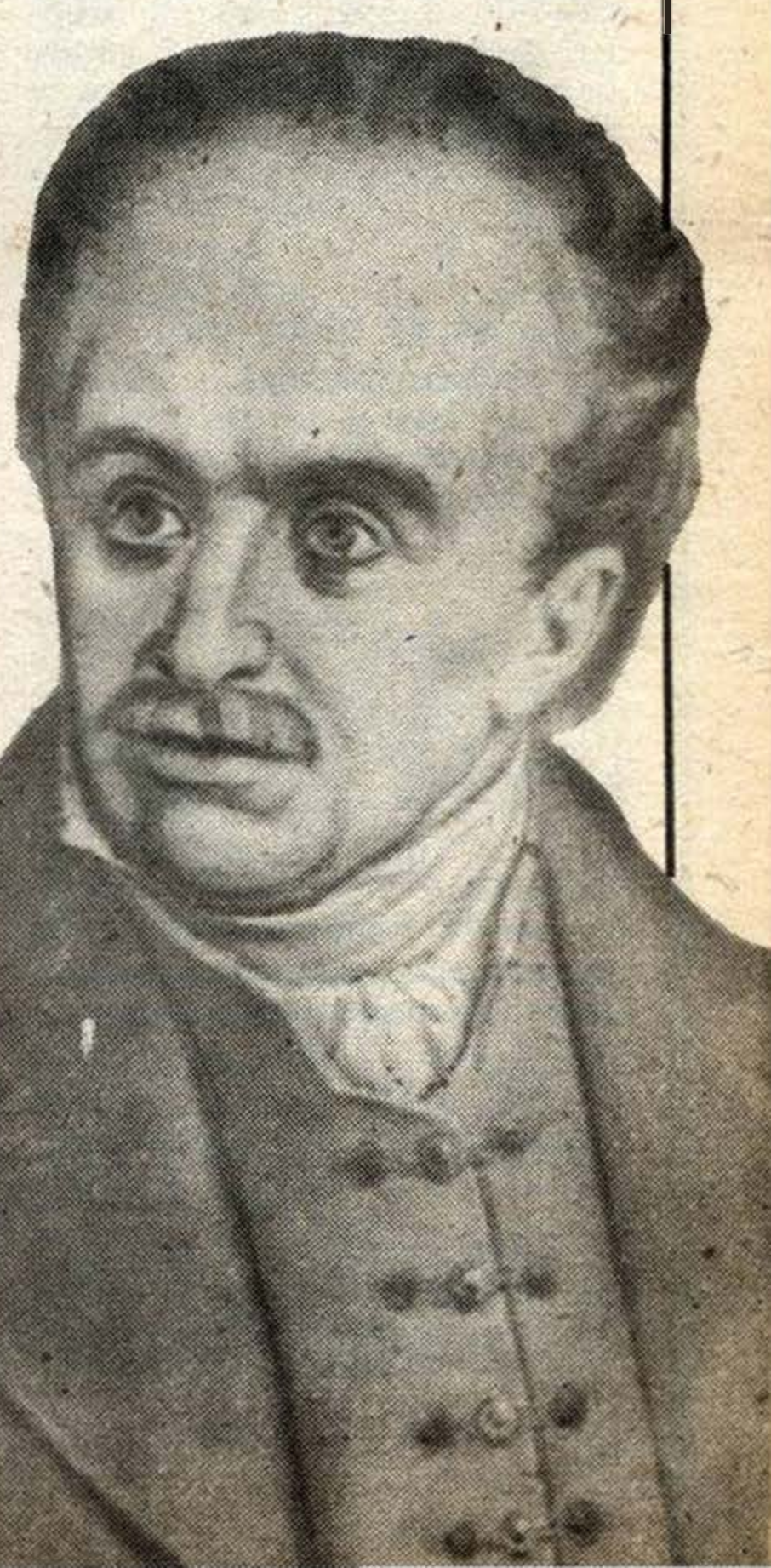

discipline. Concomitent, bucurîndu-se de sprijinul lui Ştefan Borgia, secretar al Colegiului De Propaganda Fide, a fost numit custode al Bibliotecii Colegiului. A avut, astfel, posibilitatea de a cerceta fondurile acestei instituţii, ca şi ale altor biblioteci de la Vatican, de unde a început să adune documente referitoare la istoria poporului român, operă căreia i-a consacrat — cu pasiune nedesmințită nici în cele mai tragice momente ale existenţei sale — întreaga viaţă. Din documentele adunate a alcătuit o colecţie de 26 volume, rămase în manuscris, pe baza cărora, precum şi a unei imense cantităţi de izvoare istorice, a elaborat opera sa fundamentală, *Cronica românilor şi a mai multor neamuri*.

În 1779, reîntorcîndu-se de la Roma, a rămas un an la Viena, în vederea pregătirii pentru activitatea didactică. Aici l-a cunoscut pe Samuil Micu, de care-l va lega o trainică prietenie. Paralel cu cursurile Şcolii normale a frecventat, la Universitatea din Viena, cursuri de drept natural, drept canonic, drept public şi dreptul ginţilor, dobîndind solide cunoştinţe juridice, pe care le va proba şi în cursul procesului. La terminarea lor, a obţinut şi un certificat de absolvire a studiilor, cum putem deduce dintr-o notă la *Elegia* alcătuită de el în 1803.

Perioada vieneză i-a îngăduit să lege prietenii cu istorici cunoscuţi ai vremii, ca Iosif Benkő şi Daniil Cornides, cu care va întreţine o îndelungată corespondenţă. Tot la Viena, l-a cunoscut pe istoricul austriac Franz Joseph Sulzer (ale cărui teorii împotriva continuităţii românilor le va combate cu hotărîre), prin intermediul căruia a intrat în posesia unui exemplar din *Letopiseţul* lui Miron Costin. Contacte strînse a stabilit, în aceeaşi perioadă, şi cu Ştefan Coste, consilier în Cancelaria aulică din Viena, de origine română, care a avut un rol important în redactarea *Supplexului* şi de la care Şincai a primit un document extrem de valoros: diploma prin care Mihai Viteazul întărea hotărîrile Dietei din 20 noiembrie 1599, care îi recunoştea domnia în Transilvania.

Reîntors la Blaj, la 9 aprilie 1782, a fost numit catihet (profesor de religie), iar la 13 octombrie, acelaşi an, a devenit director al Şcolii române din Blaj; ulterior (tot în 1782 sau, după alte opinii, la 30 septembrie 1784), a fost numit director general al Şcolilor române greco-catolice din Transilvania, funcţie pe care a deţinut-o pînă în 1794. În 1784, Gheorghe Şincai s-a retras din călugărie, dedicîndu-se activităţii didactice şi ştiinţifice. Documente de epocă menţionate de Papiu-Ilarian ne confirmă efortul său deosebit pentru întemeierea, organizarea şi îndrumarea şcolilor — autentic focar de ridicare culturală

Un raport şcolar inedit

I. DUMITRIU-SNAGOV

Ca director general al şcolilor române greco-catolice din Transilvania, funcţie pe care a deţinut-o după propria sa mărturisire vreme de 12 ani, pînă în anul 1794, cînd a fost arestat samavolnic, Gheorghe Şincai a desfăşurat o activitate deosebit de fructuoasă în sprijinul dezvoltării învăţămîntului românesc şi, implicit, în favoarea culturii române, element important în afirmarea drepturilor naţionale ale românilor transilvăneni. O serie întreagă de documente atestă acest fapt. Într-un astfel de act din 18 decembrie 1782, Sinodul ţinut la Blaj, de exemplu, menţiona că Şincai nu precupeţea nici o osteneală, necruţîndu-şi nici sănătatea, pentru ridicarea Şcolilor româneşti. Laborioasa lui activitate didactică a fost atestată şi de oficialităţile administrative. J. Lerchenfeld, şeful Inspectoratului şcolar al Transilvaniei, instituţie cu sediul la Sibiu, adeverea într-un certificat dat la 19 august 1792 că Şincai „a satisfăcut nu cu mai puţin zel decît cu dexteritate şi a năzuit din toate puterile ca în tinerimea naţiunii sale să se propage cultura intelectuală şi morală".

Eforturile depuse de Şincai în fruntea învăţămîntului românesc din Transilvania sînt ilustrate sintetic de marele număr de şcoli întemeiate prin stăruinţa sa şi cu largul concurs şi efort material al comunităţilor săteşti. Înainte de a fi numit director al Şcolilor româneşti, în Transilvania existau doar 12 şcoli. La sfîrşitul directoratului său, numărul acestora era de 300.

Preocupările lui Şincai în folosul Şcolilor româneşti s-au manifestat pe tărîmuri multiple: ca inspector, îngrijindu-se de starea materială a şcolilor şi de nivelul de pregătire al profesorilor, şi ca profesor şi autor de manuale. În 1783, prin grija sa, au fost tipărite Alphavit pentru folosul şi procopseala şcoalelor celor normaliceşti a neamului românesc. Prima principia latinae gramaticae şi A.B.C. sau Bucoavna, *apărute la Sibiu şi* Catehismul cel mare de întrebări şi răspunsuri, *editat la tipografia seminarului din Blaj. Peste doi ani, din aceeaşi tipografie a ieşit o nouă carte a lui Şincai destinată şcolarilor:* Îndreptare către aritmetică pentru folosul şi procopseala tuturor şcoalelor româneşti a neamului românesc. *Alte trei scrieri, destinate, de asemenea, uzului didactic au rămas în manuscris: două dicţionare (latin-român şi român-latin) şi o* Istorie a naturii sau firii.

În Elegia *cu caracter autobiografic, scrisă în limba latină în anul 1803, cînd pierduse de mult speranţa de a fi reintegrat*

în învățămînt, Șincai, referindu-se la activitatea sa didactică, arăta că „timp de 12 ani, cît am fost directorul școlilor românești din Ardeal, niciodată n-am pregetat a le vizita [cu scopul] de a le îndrepta, de a le înmulți și de a le întări... Prin silința și munca mea, numărul școlilor s-a ridicat la 300. În timpul domniei împăratului Iosif al II-lea, am fost silit [a trebuit] să inspectez de trei ori școlile naționale românești, una cîte una, și să raportez oficial despre starea, programul și funcționarea lor".

Unul dintre aceste rapoarte este și cel la care ne referim în continuare, Protocol de vizitarea tuturor școlilor valahice naționale pentru anul 1787. *Raportul consemnează constatările pe care le-a făcut în timpul inspecției întreprinse în școlile din cîteva comitate: Alba, Cluj, Turda, Solnoc, Hunedoara. Între 9 iulie și 14 septembrie 1787, — cum rezultă din acest raport — Șincai a vizitat nu mai puțin de 38 școli, urmărind gradul de pregătire a profesorilor și felul în care era respectată noua metodă de predare, înzestrarea instituțiilor și modul în care autoritățile comunale ori comitatense se achitau de obligațiile ce le reveneau în buna funcționare a școlilor. El lua poziție împotriva acelor autorități care nu-și îndeplineau aceste obligații. Astfel, cu prilejul vizitei în satul Mușina, el constată că „învățătorul s-a acomodat cu noua metodă, dar partea a treia din veniturile mănăstirii, după prevederile guvernamentale, încă nu i se dă". Pentru satul Bobota, propunea ca „întreținerea învățătorului, precum și a clădirii întregii școli, să se plătească din veniturile mari ale bisericii de acolo, pe care și așa curatorii bisericii de acolo le consumă fără rost".*

Din raportul întocmit reiese că fuseseră construite de curînd sau se aflau în curs de construire o serie de școli, unele din ele, ca la Mădăraș, de pildă, prin străduința comunității române.

Șincai sublinia, de asemenea, eforturile depuse de unii dascăli: Eremia Munteanu, la Cergăul Mare, Toma Moldovan, la Mălăraș, George Maior, la Căpușul de Cîmpie, Popa Oniga Toma, la Straja, în însușirea și introducerea noii metode de predare. El insista pentru acordarea de înlesniri dascălilor, între care scutirea de „robotă", la care unii profesori erau supuși, asemenea iobagilor.

Valabilitatea observațiilor și propunerilor sale era remarcată și de inspectorul principal al școlilor normale din Transilvania, Keisfeld, care, în referatul întocmit asupra raportului lui Șincai, arăta: „cele mai multe puncte din raportul directorului sînt de admis, iar piedicile în realizarea lor trebuie înlăturate".

Raportul întocmit de marele învățat și dascăl român ilustrează stăruința pe care el a depus-o în folosul învățămîntului românesc, Pro lingua et gentis honores — *„pentru onoarea limbii și neamului" — cum atît de sugestiv îi caracteriza activitatea biograful său, Al. Papiu-Ilarian.*

a românilor din Transilvania, de afirmare a drepturilor lor.

Îndreptățite argumente istorice

În Transilvania, anii de după marea ridicare la luptă a țărănimii de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan au fost ani plini de frămîntări, conturîndu-se două tendințe principale de desfășurare a luptei pentru afirmarea drepturilor românilor. Gheorghe Șincai, Petru Maior, Samuil Micu, Ioachim Pop, Ioan Budai-Deleanu și alții reprezentau un curent radical în lupta pentru drepturi naționale. Pe poziții moderate se situa grupa-

rea din jurul lui Ioan Bob, numit episcop în 1782, dar instalat în funcție în iulie 1784. Acesta nu întrunise cel mai mare număr de voturi, dar fusese preferat de împăratul Iosif II, ceea ce a provocat nemulțumirea unor intelectuali transilvăneni; printre ei și Șincai, care — din spirit de echitate — a protestat împotriva numirii lui Bob.

Din nefericire, cele două grupări nu au găsit calea unei conlucrări. Dimpotrivă, disensiunile dintre ele s-au adîncit, mai ales în noile condiții de după moartea lui Iosif II. Cum se știe, acesta — animat de unele idei iluministe — acordase o serie de reforme, între care desființarea unor servituți feudale, reforme adoptate mai ales ca urmare a puternicelor mișcări țărănești ce au zguduit Transilvania în anii 1784-1785. După moartea lui Iosif II, clasa stăpînitoare a impus însă revocarea reformelor, reafirmînd privilegiile și prerogativele nobilimii și hotărînd îndepărtarea funcționarilor români din dregătoriile publice pe care le deținau. Astfel, Ladislau Pop, vicecomite de Hunedoara, a fost scos din funcție sub acuzația de a fi fost favorabil revoluției lui Horea. Dieta a cerut, de asemenea, pedepsirea consilierului gubernial Beyschlagg, acuzat de a fi susținut, împotriva acelor rînduieli stabilite de asupritori, constituirea celei de-a patra națiuni din Transilvania — cea românească —, pe temeiul că aceasta era cea mai veche și mai numeroasă.

Pe acest fond, programul politic de afirmare națională a poporului român, susținut în prima jumătate a secolului de Ioan Inochentie Micu, a fost viguros reafirmat. Au fost alcătuite mai multe memorii, cel mai important fiind cel din martie 1791, cunoscut îndeobște sub numele de *Supplex Libellus Valachorum*, la a cărui redactare a contribuit și Gheorghe Șincai, alături de Ioan Para, Samuil Micu, Ioan Piuariu-Molnar, Iosef Meheși, Aron Pop, Ignatie Darabant și Petru Maior.

Acțiunea de afirmare politică a românilor transilvăneni nu a fost susținută hotărît de

episcopul Ioan Bob. Interpelat în Dietă, unde era singurul deputat român între cei 417 membri ai acestui organism, el a răspuns că *Supplexul* fusese lucrat cu ştirea şi consimţămîntul său, că l-a iscălit, dar nu credea că e necesar ca românii să formeze cea de-a patra naţiune, ci doar să se bucure de drepturile şi libertăţile pe care le au, potrivit stărilor, celelalte „naţiuni". Atitudinea sa şovăielnică a furnizat Dietei argumente în plus pentru respingerea memoriului.

Episcopul nu a dat curs nici celorlalte memorii propuse de mai mulţi intelectuali români; mai mult, pentru a-şi dovedi loialitatea faţă de „ordinea constituţională", a început să manifeste resentimente faţă de cei ce militau pentru afirmarea drepturilor egale ale românilor. Samuil Micu a fost ameninţat cu un proces, sub acuzaţia, neîntemeiată, de a fi dorit să ajungă episcop ortodox; Petru Maior a fost forţat să părăsească Blajul; Budai-Deleanu a fost supus, de asemenea, la persecuţii, fiind nevoit să plece la Lemberg, cum era numit pe atunci oraşul Lvov.

Şincai nu era direct şi exclusiv în subordinea episcopului, iar funcţia de director al Şcolilor române îi asigura oarecare autonomie. Ca atare, episcopul nu putea lua măsuri directe împotriva lui. În aceste împrejurări, a căutat să determine o decizie a organelor de resort administrativ-judiciare. La 24 iunie 1794, episcopul a înaintat „gubernatorului" o primă reclamaţie împotriva lui Şincai, aducîndu-i o seamă de învinuiri privind incompatibilitatea atitudinii sale morale şi etice cu demnitatea de director al şcolilor.

Gubernatorul Banffy l-a delegat pe Anton Vajna, jude suprem al nobililor din comitatul Alba de Sus, să se deplaseze, fără zăbavă, la faţa locului şi să cerceteze cele afirmate. La 15 iulie 1794, anchetatorul a procedat la audierea a 14 martori (călugări, canonici, profesori) de la Blaj. Între declaraţii s-a numărat şi aceea a lui Ştefan Vlad care a afirmat că Şincai, în calitate de director al Şcolilor române, nu dăduse urmare dispoziţiilor Dietei de a înlocui limba germană cu cea maghiară, şi, pe de altă parte, a introdus în şcoli, limba română. A doua zi, Şincai s-a dezlănţuit cu o reacţie firească împotriva celui ce-l reclamase şi a oamenilor săi, episod ce a declanşat procesul politic ce i-a fost înscenat.

Momentul pentru arestarea şi înscenarea judiciară împotriva lui Şincai n-a fost întîmplător ales. Cum am văzut, prigoana împotriva marelui dascăl român a fost dezlănţuită în contextul în care — după răscoala lui Horea — autorităţile înăspriseră măsurile prin care căutau să împiedice orice acţiune de afirmare a drepturilor românilor. În acelaşi timp, pe plan european, forţele reacţionare îşi întăreau teroarea şi asuprirea. În Franţa, după ghilotinarea lui Robespierre — 28 iulie 1794 — începuse o cruntă reprimare a adepţilor curentului iacobin. Ecourile acestor sîngeroase frămîntări s-au răspîndit în întreaga Europă, regimurile absolutiste — cum era şi cel habsburgic — luînd măsuri împotriva oricăror tendinţe reformatoare şi revendicative.

În slujba poporului

Nemulţumit de sentinţa dată (nemulţumire firească, deoarece obţinuse doar eliberarea din închisoare, nu şi achitarea, deci recunoaşterea nevinovăţiei), Şincai s-a hotărît să ceară revizuirea sentinţei. A apelat la sprijinul împăratului din Viena, unde îl găsim în primăvara anului 1796. Primul memoriu adresat Camerei aulice pentru Transilvania, organ cu sediul la Viena, a fost trimis guberniului Transilvaniei, care a răspuns că nu este cazul de a se revizui sentinţa şi deci a se rejudeca procesul. Ca răspuns la un nou memoriu, adresat aceleiaşi instituţii, Şincai era sfătuit să caute satisfacţia cuvenită, plîngîndu-se pe cale legală împotriva subprefectului Gyujto şi a episcopului Bob.

Anticipînd decizia, Şincai se adresase încă din toamna anului 1795 Tablei regeşti din Tîrgu Mureş — organul suprem juridic al Transilvaniei. Aceasta a delegat doi anchetatori, care, în decembrie 1795-ianuarie 1796, au audiat la Blaj 55 martori ce au arătat, în marea lor majoritate, abuzurile şi ilegalităţile săvîrşite de Gyujto în timpul anchetei. Nu cunoaştem urmarea acestei cercetări, dar este posibil ca însuşi Şincai să fi renunţat la promovarea acţiunii, dat fiind ritmul ei lent de desfăşurare.

Insistenţele sale pot fi mai clar înţelese dacă avem în vedere că sentinţa se dovedea o piedică în restabilirea condiţiei sale sociale. Cererea de a fi reintegrat în funcţia de director al Şcolilor române şi de a primi drepturile băneşti pe perioada detenţiei s-au izbit de refuzul autorităţilor. La acestea s-au adăugat noi lovituri materiale. Administratorul moşiilor sale a refuzat să-i plătească arenda, pretextînd calamităţile din 1794. Nici încercarea de a obţine, la 7 mai 1797, postul de translator pe lîngă guberniul Transilvaniei nu a avut urmări pozitive, motivîndu-se necalificarea sa pentru această funcţie, deşi cunoştea — pe lîngă română — maghiara, germana, latina, greaca, italiana şi ruteana.

Fără slujbă şi mijloace de existenţă, ni-l putem imagina — aşa cum sugerează *Elegia* autobiografică din 1803 — ca un bătrîn încovoiat şi sprijinit în toiag, purtîndu-şi în desagi *Hronicul* — cea mai de seamă realizare a sa — revenind la Blaj, în locurile legate de bogata sa activitate în sprijinul şcolii şi culturii române din Transilvania.

În istoria patriei, a luptei pentru drepturile naţionale şi pentru ridicarea culturală a poporului român, Şincai a rămas o mare personalitate cu formaţie intelectuală superioară, animat de înalta responsabilitate a îndatoririlor ce-i reveneau. Tot astfel şi-a înţeles şi creaţia ştiinţifică, istorică, pe care a pus-o în slujba naţiunii române, încrezător în rolul pe care-l are cultura în ridicarea morală şi materială a maselor. ■

11-13 martie 1938: Anschlussul

ÎNCĂ UN PAS SPRE „VINEREA NEAGRĂ" DE LA MÜNCHEN

Dr. IOAN TALPEŞ

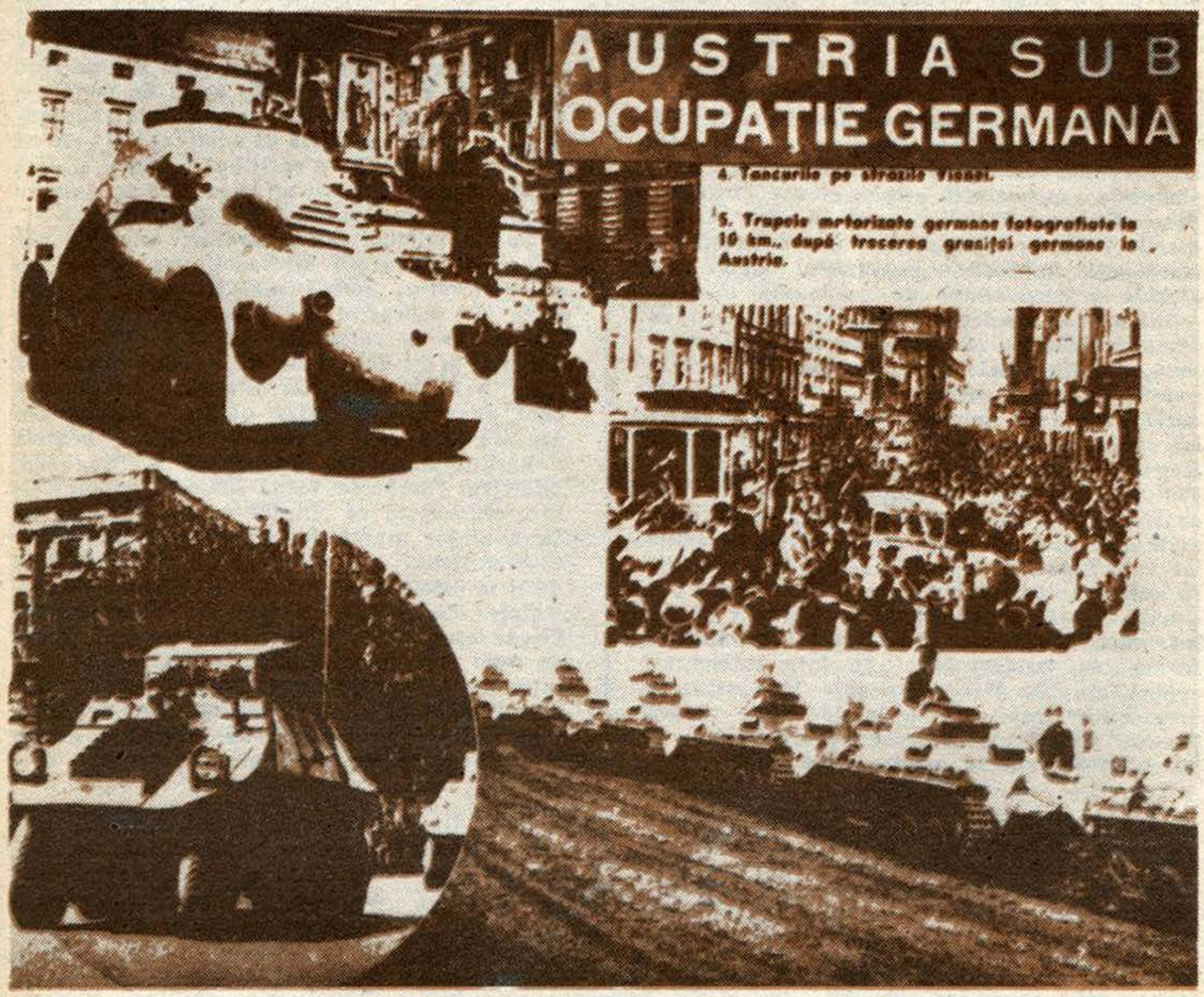

„În acea epocă, Franța putea conta pe loialitatea Micii Antante, anume, pe Cehoslovacia, Iugoslavia și România. Statele baltice și Polonia făceau, de asemenea, parte din sistemul său de alianță. În plus, ea avea dreptul să conteze pe Marea Britanie în virtutea faptului că noi am garantat menținerea frontierelor sale contra oricărei agresiuni germane și pentru că noi am insistat pentru evacuarea anticipată a Renaniei. Or, niciodată nu s-ar fi putut să se prezinte o violare mai caracteristică nu numai a tratatelor de pace, dar, de asemenea, a tratatului de la Locarno, toate puterile interesate fiind la rîndul lor legate prin angajamente".

În imagine: Austria sub ocupație germană — fotoreportaj apărut cu acest titlu în revista bucureșteană *Realitatea ilustrată* din 16 martie 1938.

„Lumea întreagă, în special ţările mici, are ochii îndreptaţi spre Anglia. Dacă Marea Britanie se decide să acţioneze, ea poate lua conducerea Europei. Dacă aveţi o politică fermă, lumea întreagă vă va urma şi veţi putea astfel evita războiul. Aceasta este ultima dumneavoastră şansă. Dacă dumneavoastră nu opriţi acum Germania, totul se sfîrşeşte. Franţa nu va mai putea garanta mult timp Cehoslovacia, căci va fi imposibil chiar din punct de vedere geografic. Dacă dumneavoastră nu veţi face să fie respectat tratatul de la Locarno nu vă va mai rămîne decît să aşteptaţi reînarmarea Germaniei, contra căreia Franţa nu poate face nimic. Dacă nu opriţi Germania prin forţă astăzi, războiul este inevitabil, chiar dacă veţi reuşi să realizaţi, provizoriu, o antantă amicală cu ea".

Două puncte de vedere exprimate în legătură cu un singur eveniment — ocuparea zonei demilitarizate a Renaniei de către trupele celui de-al III-lea Reich, la 7 martie 1936, brutală violare a tratatului de la Versailles şi începutul unui şir de grave acte de agresiune. Primul citat este desprins din lucrarea lui Winston Churchill consacrată celui de-al doilea război mondial; cel de-al doilea reprezintă pledoaria ministrului de externe francez, Pierre-Étienne Flandin, sosit în ziua de 12 martie 1936 la Londra, pentru a determina o intervenţie hotărîtă a guvernului englez împotriva actului comis de Germania nazistă.

Dincolo de evidenta încercare de a arunca responsabilitatea neintervenţiei în tabăra cealaltă, opiniile citate sînt unanime în a recunoaşte faptul că atitudinea celor două puteri occidentale faţă de noua încălcare a tratatelor internaţionale de către cel de-al III-lea Reich a marcat începutul unei noi etape în evoluţia relaţiilor internaţionale, o etapă în care spiritul de solidaritate, voinţa şi practica acţiunilor comune s-au diluat treptat, făcînd loc conciliatorismului. Şi aceasta în condiţiile în care au existat luări de poziţie ferme cu privire la stăvilirea pericolului iminent al reînarmării Germaniei naziste şi al politicii ei revanşarde, revizioniste. „În faţa slăbiciunii evidenţiate de Marea Britanie în susţinerea drepturilor juste ale tratatelor care apără Franţa [prin Tratatul de la Locarno[1], denunţat de Germania în martie 1936, Marea Britanie garanta frontiera Franţei cu Germania] — raporta la 23 martie 1936, ministrul francez la Bucureşti superiorilor săi — românii îşi spun că dacă marile puteri aliate din Occident şi chiar Societatea Naţiunilor dau dovadă de atît de puţină vigoare pentru a se opune violării tratatelor pe care o comite cu premeditare Reichul, trebuie de aşteptat că acestea vor arăta şi mai puţină energie dacă tratatele vor fi violate pe frontul oriental de către adversarii Micii Antante". Temere întemeiată a cercurilor conducătoare româneşti şi a opiniei publice din ţara noastră, care vedeau limpede faptul că România era unul dintre statele grav ameninţate de politica revizionistă a Germaniei hitleriste.

După doi ani, mizînd pe acelaşi dezinteres din partea puterilor occidentale, trupele celui de-al III-lea Reich au invadat Austria, punînd capăt existenţei ei independente. Deşi prin înfăptuirea Anschlussului[2] harta politică a Europei suferea o radicală modificare în favoarea puterilor fasciste, şi în primul rînd a celui de-al III-lea Reich, actul de forţă s-a consumat fără ca acei ce garantaseră independenţa republicii Austria să schiţeze un gest cît de cît semnificativ în sprijinul victimei şi care să dea asigurări de viitor celor care se simţeau ameninţaţi în existenţa lor independentă.

Opinia publică din România, cercurile politice din Bucureşti au reacţionat cu aceeaşi promptitudine, cerînd măsuri ferme şi imediate de pedepsire a agresorului. Guvernul român era la curent cu situaţia internă din Austria[3] şi îşi dădea perfect de bine seama că rolul hotărîtor în determinarea cursului pe care avea să-l ia criza politică internă din această ţară era imixtiunea tot mai brutală a Berlinului. Astfel, încă la 10 martie 1936, ministrul român la Viena informa cu îngrijorare Bucureştii că „în tot cursul zilei de azi au avut loc manifestaţiuni naziste [ale naziştilor austrieci] cu un caracter mai accentuat decît în zilele precedente. Am văzut elemente izolate din poliţie atacate de manifestanţi. Cîteva case evreieşti din cartierele mărginaşe au fost devastate. Cercurile diplomatice nu întrevăd o soluţionare a situaţiei create prin gestul disperat al cancelarului [Kurt Schuschnigg], căci totul depinde de atitudinea ce va fi luată de Hitler personal".

O inscenare tipic nazistă

Dar pentru a putea înţelege mai bine cît de pertinentă era concluzia finală din raportul trimis din Viena de diplomatul român Alexandru Gurănescu, trebuie să ne reamintim cîteva din momentele ce au punctat relaţiile germano-austriece în preajma cotropirii Austriei şi anexării ei la cel de-al III-lea Reich. La 12 februarie 1938, cancelarul Schuschnigg a fost convocat la Berchtesgaden, pentru o întrevedere secretă, în cursul căreia, sub ameninţarea invaziei, i s-a prezentat un ultimatum prin care era obligat să semneze pe loc un „acord", stipulînd, între altele: revocarea interzicerii partidului nazist austriac, eliberarea naziştilor închişi, includerea în guvern a trei miniştri naziştii: Arthur Seyss-Inquart — la interne (avea în subordine poliţia şi siguranţa), Edmond von Glaise-Horstenau — la Ministerul de război (cu sarcina specială de a „strînge relaţiile dintre armatele germană şi cea austriacă") şi Habs Fischboeck — la finanţe (pentru a pregăti „integrarea economiei austriece în economia germană"). Cancelarul austriac a primit un răgaz de trei zile pentru a trece la aplicarea

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1985, 1/1986.

[2] Într-o traducere exactă, cuvîntul înseamnă alipire; în publicistică şi în istoriografie, el a fost preluat însă cu sensul de *anexiune*, ceea ce a şi fost de altfel actul comis de cel de-al III-lea Reich în 11-13 martie 1938.

[3] *Magazin istoric*, nr. 3-5/1986.

„acordului", pe care l-a acceptat, avînd în cele din urmă, şi asentimentul preşedintelui republicii, Wilhelm Miklas. Numit ministru al securităţii statului, Seyss-Inquart a plecat imediat la Berlin pentru a primi noi instrucţiuni. La 20 februarie, Hitler declara în Reichstag că nu va mai tolera ca „peste 10 milioane de germani, trăind în două state care au frontieră comună cu Germania să treacă, clipă de clipă, prin cele mai grele suferinţe, pentru că se simt solidari cu întreaga naţiune". Declaraţia Führerului îi viza fără nici un ocoliş pe cei 7 milioane de austrieci şi pe cei 3 milioane de germani sudeţi din Cehoslovacia. Hitler lăsase, de fapt, să se înţeleagă că soarta acestora urma să fie decisă de către cel de-al III-lea Reich.

Patru zile mai tîrziu, sub presiunea indignării generale a opiniei publice austriece, Schuschnigg a ţinut un discurs, în care a declarat că făcuse deja maximum de concesii posibile, şi că „Austria nu va renunţa niciodată la independenţa sa". Imediat, naziştii austrieci, incitaţi de Berlin, au început să organizeze grave dezordini în ţară, fără ca poliţia, aflată în subordinea lui Seyss-Inquart, să intervină. În faţa tulburărilor crescînde, cancelarul austriac a făcut apel la muncitori şi la membrii Partidului Social-Democrat, luînd măsuri pentru eliberarea imediată a celor care fuseseră întemniţaţi pînă atunci. Încurajat de răspunsul prompt şi favorabil pe care l-a primit din partea muncitorimii, Schuschnigg a hotărît, la 6 martie, organizarea unui plebiscit, cu tema: Austria liberă, independentă — să răspundeţi prin *da* sau *nu*. A doua zi, Mussolini l-a sfătuit să renunţe la plebiscit, dar cancelarul s-a menţinut pe poziţie şi la 9 martie a făcut publică intenţia de a organiza plebiscitul pentru ziua de 13 martie. Drept răspuns, la 11 martie Hitler a emis directiva prin care trupele germane erau masate la graniţa Austriei, şi l-a somat, totodată, pe Schuschnigg să renunţe la plebiscit şi la funcţia de cancelar, desemnînd în locul său pe Seyss-Inquart. În seara de 11 martie, Schuschnigg şi-a anunţat demisia prin radio, iar Seyss-Inquart, desemnat succesor al său, s-a declarat şi „şef al guvernului provizoriu". Supunîndu-se în continuare orbeşte dispoziţiilor Berlinului, el a făcut apel la trupele germane pentru a „restabili ordinea în ţară".

Astfel, ceea ce părea a fi „o criză politică" internă austriacă, în realitate s-a dovedit a fi o lovitură politico-militară concepută şi înfăptuită de maeştrii agresiunilor în stil hitlerist. La 11 martie, ministrul român Al. Gurănescu raporta la Bucureşti: „Schuschnigg, demisionînd, nu a crezut nimic mai oportun decît să anunţe poporul austriac la radio că a părăsit puterea sub ameninţarea intrării trupelor germane şi că preşedintele Republicii va numi un nou guvern la recomandaţia lui Hitler. După dînsul, a vorbit [la radio] şi Seyss-Inquart, care a cerut linişte populaţiei şi concursul ei pentru autorităţi în vederea unei eventuale intrări de trupe germane în Austria. A mai consiliat apoi pe nazişti să se abţină de la denunţuri şi răzbunare".

Din alte documente de arhivă ştim că în după-amiaza zilei de 11 martie preşedintele republicii Austria a contactat Londra şi Parisul, cărora le-a comunicat somaţia primită de la Berlin de a demisiona din funcţia de preşedinte. Cele două cabinete au refuzat să ia atitudine faţă de iminentul Anschluss şi, puţin înainte de miezul nopţii, Miklas a cedat presiunilor naziste, numindu-l cancelar pe Seyss-Inquart, care, în mod ilegal, şi-a asumat apoi şi funcţia de preşedinte al republicii. Explicînd gestul său, fostul preşedinte Miklas avea să scrie: „Eram cu desăvîrşire abandonat, atît în ţară, cît şi în străinătate". La 13 martie, Hitler, venit la Linz, a semnat cu Seyss-Inquart „legea Anschlussului", prevăzînd un plebiscit care urma să fie organizat la 10 aprilie, atît în Austria cît şi în Germania. (Ţinut sub teroarea naziştilor, el a dat rezultatele scontate de organizatori: 99,08% în favoarea Anschlussului în Germania şi 99,75% în Austria.) La 14 martie, şeful guvernului britanic s-a declarat „şocat de acţiunea Reichului", dar a admis „interesele speciale ale Germaniei în Austria", iar la 2 aprilie a recunoscut oficial ocuparea şi încorporarea Austriei la cel de-al III-lea Reich, guvernul francez urmînd şi el calea celui britanic.

Raportaţi

din şase în şase ore

Care a fost reacţia guvernului român?

În ziua de 12 martie 1938, Adrien Thierry, ministrul Franţei la Bucureşti, raporta la Paris că „evenimentele din Austria au provocat o veritabilă stupoare în România, la care se adaugă un puternic sentiment de îngrijorare". Convocat la Ministerul afacerilor străine, diplomatului francez i s-a cerut de către ministrul de externe român, Gh. Tătărescu, să informeze guvernul de la Paris, în mod oficial, că „poziţia României nu a fost schimbată de la convorbirea care a avut loc la 6 februarie 1936 între dl. Titulescu şi dl. Flandin şi în cursul căreia a fost stabilit că problema Austriei este o chestiune de ordin european şi că tot ce atinge grav independenţa acestei ţări trebuie să fie considerat un *casus belli*. Dar — a adăugat interlocutorul meu [Gh. Tătărescu] —, marile puteri sînt cele cărora le aparţine luarea unei iniţiative în această privinţă. În ceea ce priveşte punctul de vedere românesc, a continuat dl. Tătărescu, acesta a estimat întotdeauna că Anschlussul nu reprezintă un pericol atît de evident ca restauraţia Habsburgilor, dar că aici [la Bucureşti] se înţelege foarte bine că actul de forţă care se produce la Viena pune în pericol întregul statu-quo din regiunea dunăreană. În aceste condiţii, este sigur că aceste ţări [din sud-estul Europei], doresc cu ardoare ca marile

puteri să ia o atitudine energică. Dacă această speranță a lor va fi înșelată — continua Thierry —, am sentimentul că se așteaptă [ca fiecare dintre aceste țări] să suporte, într-un interval mai lung sau mai scurt de timp, o soartă similară celei a Austriei".

Cu același prilej, ministrul român al afacerilor externe i-a comunicat lui Thierry că îi contactase deja pe omologii săi din Iugoslavia și Cehoslovacia pentru a discuta problema adoptării unei atitudini comune, cerîndu-le, totodată, să intervină pentru o convocare urgentă, la București, a reprezentanților Micii Antante. În dimineața de 13 martie, Gh. Tătărescu l-a informat pe Thierry despre eșecul demersului său: guvernul cehoslovac își dăduse doar acordul „de principiu", în timp ce cabinetul din Belgrad era de părere că o asemenea conferință nu-și mai găsea rostul, acum cînd faptul era împlinit.

Guvernul român nu s-a limitat însă doar la inițiative de natură diplomatică. Sperînd că această nouă încălcare a prevederilor tratatelor de pace de către cel de-al III-lea Reich va trezi, în cele din urmă, o reacție promptă a celor două mari puteri occidentale, precum și a Societății Națiunilor, cabinetul din București a întreprins urgent o serie de măsuri de ordin militar. Astfel, chiar la 12 martie 1938, ministrul apărării naționale a ordonat Marelui Stat Major să ia măsuri „ca să se poată executa o mobilizare parțială a frontului de vest". De asemenea, s-a ordonat ca pînă la 15 martie să „se pregătească toate măsurile pentru a se putea reacționa în ipoteza declanșării unui conflict". În aceeași zi de 12 martie, prin Ordinul nr. 1 530 strict-secret, s-a dat dispoziție Comandamentului forțelor aeriene să pregătească: „1. Măsurile de alarmare a unităților aviației; 2. Nevoi imediate ce trebuiesc satisfăcute în acest scop; 3. Deplasări eventuale de unități, material sau personal, care să permită intrarea instantanee în acțiune, cu deosebire a mijloacelor de apărare".

Concomitent cu aceste măsuri menite să pregătească o ripostă românească fermă în ipoteza declanșării unui atac împotriva țării, ministrul apărării naționale a ordonat atașaților militari români din diverse capitale europene să informeze, din șase în șase ore, despre „situația și impresiile asupra atitudinei și eventual măsurile luate de guvern [în țara respectivă] sub raport politic, economic și militar".

În același context al măsurilor de pregătire de luptă pentru apărarea independenței și integrității României, al reliefării poziției adoptate de țara noastră într-un moment de acută criză internațională, cînd soarta unui stat era tranșată prin forță de Germania hitleristă, o semnificație specială o are faptul că în plină criză austriacă, chiar la 12 martie, în cadrul unei consfătuiri restrînse care a avut loc la Palatul regal, s-a hotărît interzicerea Gărzii de fier (considerată un avanpost al naziștilor în România), măsură primită cu satisfacție de cercurile largi ale opiniei publice.

Informații la fel de descurajante

Cunoscînd relațiile apropiate dintre Ungaria și cel de-al III-lea Reich, răspunsul atașatului militar român, care comunica la București că „toată presa aprobă teza germană", era de presupus. Mai ciudat era că de la Praga se informa că guvernul cehoslovac părea liniștit în urma unor „asigurări de la Berlin de neagresiune și de destindere față de Cehoslovacia". Informațiile sosite de la Londra erau de natură să paralizeze orice inițiativă: „Nici o măsură militară sau economică — raporta la 12 martie atașatul militar român acreditat în capitala britanică — nu a fost luată și pentru moment nu sînt invederate astfel de măsuri. Acțiunea germană a produs mare consternare, totuși se păstrează calmul. În afară de energica notă trimisă deja, nu este de prevăzut nici un act politic de mare importanță pînă luni". O zi mai tîrziu, la 13 martie, orice dubii privind poziția Marii Britanii erau cu totul înlăturate: „nu numai că Anschlussul părea „acceptat", dar, după informațiile atașatului militar român, „guvernul [englez] ar fi declarat că va rămîne indiferent în cazul amenințării independenței Cehoslovaciei".

Din Paris, Marele Stat Major Român primea informații la fel de descurajante: „din cauza crizei de guvern [din Franța], măsurile au întîmpinat dificultăți", iar noul cabinet își propunea doar ca, împreună cu cel englez, să trimită un protest energic la Berlin.

O notă telefonică transmisă de atașatul militar român la Belgrad cu privire la convorbirea pe care o avusese cu șeful Marelui Stat Major Iugoslav preciza că acesta din urmă „și-a manifestat îngrijorarea față de evenimentele petrecute, arătînd că Iugoslavia nu poate acționa sub nici o formă cît timp Anglia nu acționează, iar Franța, în situația actuală internă, nu poate lua nici o hotărîre. Față de această neașteptată atitudine din partea acestor două țări, Iugoslavia nu poate decît să stea în rezervă... Generalul [șef al M.St.M. Iugoslav] socotește că atîta timp cît marile puteri nu intervin, aceste măsuri sînt inutile și pot da naștere la complicații".

Referindu-se la modul în care era privită și apreciată în România situația creată în Europa după înfăptuirea Anschlussului, colonelul Delmas, atașatul militar al Franței la București, scria într-un raport către ministrul apărării din Paris: „Pentru a reveni la România, dirigenții cercurilor politice și militare ale țării, opinia publică chiar, sînt impresionați defavorabil de atitudinea rezervată a Angliei în afacerea Anschlussului, așa cum a reieșit din ultimile discursuri ale d-lui Chamberlain și lordului Halifax. Din ce în ce mai mult

se împămînteneşte convingerea că Anglia nu se va angaja împotriva Germaniei şi că Franţa, singură, nu este in măsură să asigure securitatea în Europa Centrală. De aici pînă la alunecare spre o atitudine de conciliere faţă de Reich nu este decît un singur pas, care va fi curînd făcut, dacă situaţia actuală nu va fi schimbată. Se poate oare aştepta de la România ca, neamenințată direct şi în lipsa unei coaliţii puternice, să ia de una singură o atitudine ostilă Germaniei în Europa Centrală?"

Pata neagră ameninţă România

La 28 martie, ataşatul militar din Paris informa Marele Stat Major Român că generalul Gamelin — şeful Statului Major General al armatei franceze —, ca şi alte personalităţi militare din anturajul său, declaraseră că în cazul unei agresiuni naziste asupra Cehoslovaciei, Franţa îşi va îndeplini obligaţiile asumate faţă de aliata ei. Deocamdată nu exista însă primejdia unei astfel de acţiuni, deoarece „Germania mai are nevoie de încă aproximativ doi ani spre a fi complet gata pentru un război generalizat (de lungă durată), iar, pe de altă parte, Hitler îşi dă perfect seama că o nouă agresiune nu s-ar mai produce, ca în cazul Austriei, sub privirile indiferente ale celorlalte puteri. Noi (adaugă ei) sîntem legaţi de Cehoslovacia printr-un tratat formal de alianţă şi guvernul francez a declarat în repetate rînduri că este ferm hotărît «à faire honneur à sa signature» [să-şi onoreze semnătura]". La Statul Major General Francez se considera — după cum raporta ataşatul militar român — că „deşi ar interveni fără să fi fost ei înşişi atacaţi, francezii sînt convinşi că Anglia va trece de partea lor cu toate că Anglia nu vrea să-şi ia nici un fel de angajament juridic faţă de Cehoslovacia".

Dincolo de aceste declaraţii, evenimentele aveau să urmeze un curs tot mai periculos, conciliatorismul pregătind — cum se ştie — „vinerea neagră" a acordului de la München[1].

Opinia publică din România, cercurile politice din ţara noastră au văzut însă Anschlussul în substratul său intim, periculos, de atentat brutal la adresa securităţii şi independenţei popoarelor europene. „Acum, după ocuparea Austriei de către Germania hitleristă, numai orbii... nu pot vedea ce pericol ameninţă independenţa poporului român...", avertiza organul de presă al P.C.R. *Lupta de clasă*, într-un articol publicat în mai 1938. În opinia partidului comunist, Anschlussul reprezenta o „etapă hotărîtoare în dezlănţuirea războiului", deoarece „ocuparea Austriei dă lui Hitler cheia pentru sugrumarea Cehoslovaciei şi subjugarea economică şi politică a ţărilor din bazinul dunărean şi din Balcani". Într-o broşură editată în luna aprilie 1938 şi intitulată *Momentul politic şi sarcinile imediate ale muncitorilor din România*, partidul comunist descifra cu clarviziune schimbarea raportului de forţe pe plan european în favoarea puterilor fasciste, revizioniste: „Prin ocuparea Austriei, fascismul german a stabilit graniţă comună cu Italia lui Mussolini, a tăiat Europa în două, separînd Franţa de aliaţii săi, statele din Mica Înţelegere, şi va îngreuna enorm legăturile economice între aceste ţări şi Franţa, Belgia, Anglia, va pune aceste state mult mai mult sub influenţa sa economică şi la prima ocazie va preface tot sud-estul Europei în bază peritru ducerea războiului pentru reîmpărţirea lumii". Se vede limpede cîtă clarviziune demonstra Partidul Comunist Român în analiza evenimentelor Anschlussului şi cît de hotărîtă era atitudinea patriotică a comuniştilor români. „Nu trebuie să fie nici un patriot în adevăratul sens al cuvîntului — sublinia P.C.R. — care să nu vadă acest mare pericol ce ameninţă poporul român. Acest pericol trebuie adus la cunoştinţa maselor populare şi aceste mase trebuie organizate şi conduse la luptă pentru înfrîngerea acestui pericol".

Puncte de vedere apropiate împărtăşeau şi alţi reprezentanţi ai vieţii politice din ţara noastră. În celebrul său articol *Fereşte-te popor al meu căci mari primejdii ţi se pregătesc*, publicat în *Timpul* din 23 mai 1938, Nicolae Iorga îndemna la încordarea tuturor eforturilor pentru apărarea independenţei ţării, grav ameninţate: „Austria nu este un adaos oarecare la complexul de vechi state germanice din care s-a alcătuit imperiul în cele trei forme ale sale. Austria nu este un hotar, cum nici nu o poate admite doctrina nazistă care leagă drepturile statului german, *în orice ţară*, de prezenţa acolo a unei populaţii germanice, numeroasă sau foarte puţin numeroasă, întinzînd astfel o linie de culoare neagră pînă peste România la ţărmul Euxinului şi pe deasupra Euxinului pînă în regiunea Caucazului. Austria este un popas pe o linie de înaintare pregătită cu cea mai mare grijă..." ■

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1973.

Concursul: 1918-1988

UNIREA CEA MARE — ARC PESTE TIMP

Răspunsurile la întrebări

I	II	III
1—b	1—a	1—c
2—c	2—b	2—c
3—b	3—c	3—b
4—c	4—a	4—a
5—b	5—a	5—b
6—b	6—c	6—a
7—a	7—b	7—a
8—b	8—a	8—b
9—b	9—a	9—b
0—b	10—a	10—b

VICTOR SLĂVESCU:

Note zilnice

În primăvara 1939, Victor Slăvescu trăiește „una din cele mai frumoase zile". Rîndurile au fost încredințate jurnálului intim tîrziu, în noaptea de 17 mai 1939, după emoțiile unei zile încununate de avalanșa de felicitări pentru alegerea ca membru titular al Academiei Române. Dar norii grei de furtună de la orizontul vieții internaționale nu lasă răgaz să fie gustate triumfuri și plăceri personale. Se succed consfătuiri interministeriale și discuții intense cu furnizori, diplomați, generali, consacrate înzestrării armatei. Au loc inspecții repetate la fabricile de muniții și armament.

Tensiunile în care se desfășoară această activitate sînt dezvăluite de laconice însemnări, cum se poate observa în cele din 9 august, după o zi în care, împreună cu primul ministru, fusese la astfel de întreprinderi din Ploiești, Valea Prahovei, Brașov și împrejurimi: „La 3 dim., Călinescu mă deșteaptă și plecăm la București, unde ajungem la 6 1/2. Motivul: informațiuni de la Gafencu că se prepară ceva, în Germania — deplasări de trupe spre Est, etc. La 9 dimineața la minister. La 10 1/2 întrevederi cu Călinescu la Ministerul ap. naț. și la M. St. Major, unde luăm măsuri adecvate, energice și rapide. După-amiază, la minister. La 9 seara, vine la mine N. Malaxa, căruia îi cer să ia unele măsuri urgente în legătură cu munițiile". La 28 august notează: „La 11 1/2 sosesc [la minister]. Mă pun la curent cu situația internațională care este destul de alarmantă. Călinescu destul de afolat [agitat], se interesează de situația diverselor comenzi din țară și străinătate".

În timp ce Europa cunoaște ultimele zile de pace, înainte de a fi cufundată în noaptea marii conflagrații (care avea să dureze aproape șase ani, pînă la victoria asupra fascismului), situația comenzilor de armament din străinătate continua să rămînă blocată. Încă la 31 mai 1939, un document secret al Foreign Office-ului (Poziția României în caz de război) concluda în legătură cu eventualitatea unui atac german: „În ce privește armamentul, România ar depinde de livrările din străinătate, dar nici Marea Britanie, nici Franța nu ar fi în situația de a-i asigura... În primele faze ale războiului noi nu am putea acorda un sprijin efectiv României nici prin furnizarea de armament, nici în trupe" (Arhivele Statului București, Colecția Microfilme Anglia, Rola 276, cadrele 62-69). Peste hotare nu a fost înțeles, în condițiile respective, nici adevărul cuprins în subliniera publică făcută în Adunarea Deputaților, la 9 iunie, în numele guvernului, de ministrul de externe, G. Gafencu: „O Românie puternică și independentă e, pentru statele din jurul nostru, o chezășie de siguranță". Această poziție, ca și demersurile prin canale diplomatice (acțiunea lui V.V. Tilea la Londra), erau cu atît mai semnificative, cu cît în cursul convorbirilor pe care ministrul de externe român le avusese la Berlin în 18 și 19 aprilie, Hitler și Ribbentrop l-au avertizat „că participarea României la un sistem de securitate colectivă care ar cuprinde U.R.S.S. și formarea de legături de asistență mutuală între țara mea și Moscova, ar fi considerate la Berlin ca o tentativă de încercuire a Germaniei, împotriva cărora Reichul era decis să intervină energic" (G. Gafencu, Préliminaires de la guerre à l'Est, Paris, 1944, p. 288).

La 1 septembrie 1939, tancurile și avioanele în picaj ale Germaniei s-au năpustit asupra Poloniei. În articolul intitulat Pentru apărarea Poloniei, Scînteia (8 septembrie 1939) scria: „Comuniștii români înfierează agresiunea ucigătoare a lui Hitler împotriva poporului polonez și vor lupta în fruntea poporului lor contra Germaniei fasciste și hitleriste".

Septembrie 1939 a fost marcat în continuare, chiar și în țările care se aflau în afara cercului de foc al războiului, de un lanț de șocuri politice. Între acestea, asasinarea primului ministru Armand Călinescu, la 21 septembrie, din inspirația ocultă a Gestapoului, avînd un răsunet european. „După I.G.Duca, mîna hitleristă l-a ucis pe Armand Călinescu. Ca și I.G. Duca, Armand Călinescu a fost ucis de legionarii lui Hitler. Ordinul de asasinare a primului ministru a fost dat la Berlin" (Manifest al C.C. al P.C.R., din septembrie 1939, în Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., cota A. XII-17, nr. inv. 1 038).

În cercurile conducătoare românești, conform unei însemnări a lui Victor Slăvescu din 16 septembrie, se mai „trăgea nădejde că pînă în primăvară să rămînem în liniște", ceea ce ar permite „cu tot calmul să continui galopul înarmărilor"[1]. Cursul evenimentelor intrase însă — și avea să fie tot mai mult cuprins — în zodia lui Marte.

Eugen PREDA

[1] Precizăm că în redarea textului, întreruperile au fost marcate cu trei puncte; notele care nu poartă altă mențiune și cuvintele între paranteze drepte ne aparțin. Ortografia a fost pusă în concordanță cu normele actuale.

1939

15 mai. Între 8-11 vizitez cazarma Malmaison (Rgt. 2 art. grea, Rgt. art. cîmp, unde am făcut armată acum 28-29 de ani)... Cazarmă mizerabilă, remize în curs de construcție. Iau măsurile indicate pe loc.

La 11 ½ primesc pe gl. Petrovanu și gl. Paraschiv care îmi aduc raportul lor asupra misiunii ce au avut la Berlin de a cumpăra din materialul ceh capturat de germani. Misiunea este eșuată, căci germanii păstrează pentru ei tot materialul, in schimb nouă ne oferă material perimat austriac[1]...

La 3-4 ½ la Academia Română, deschiderea sesiunii generale. Am o discuție mai lungă și amicală cu Vania Inculeț[2], care mi-a cerut să ne întîlnim să mai stăm de vorbă asupra situației politice...

După citirea raportului general, mă retrag, cînd este vorba de alegerea secretarului gl. (în persoana lui Alex. Lapedatu)[3]...

16 mai. La Academie, la gl. Rosetti, la 9 dimineața, pentru a-i prezenta bugetul...

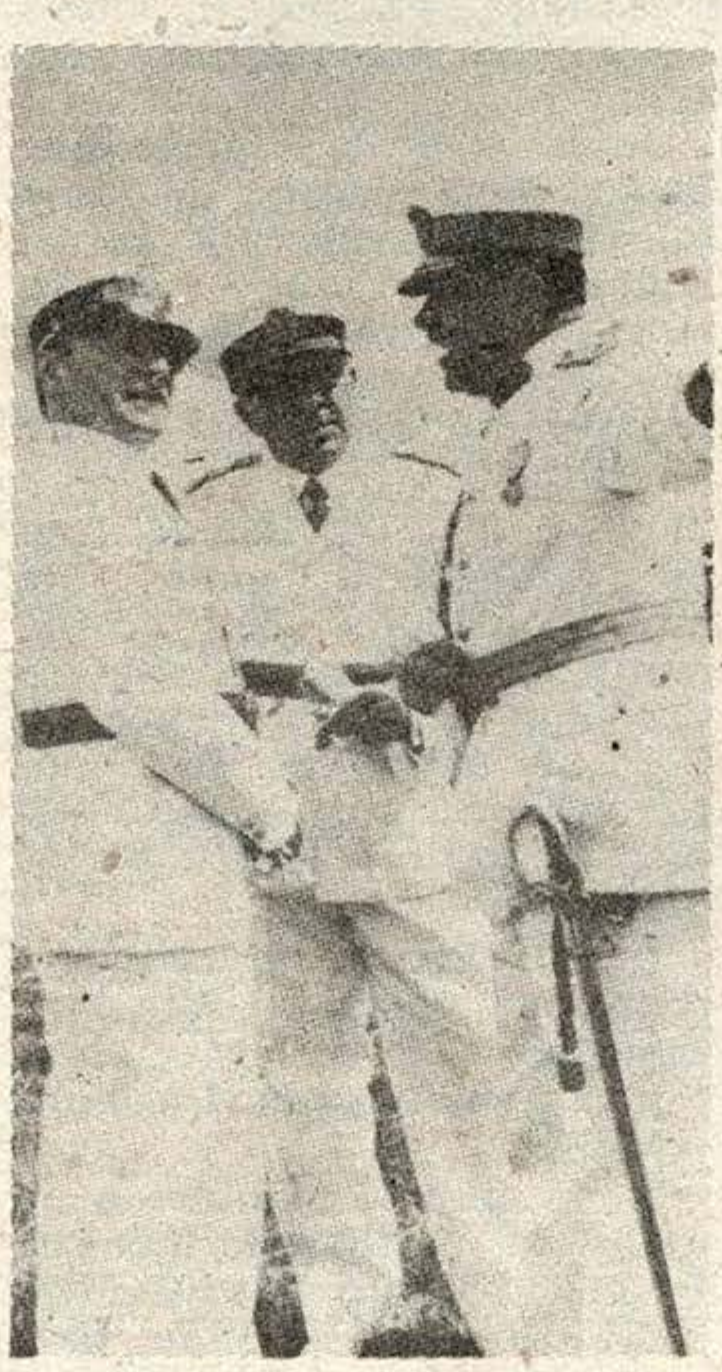

În timpul unei inspecții pe teren (de la stînga la dreapta): Armand Călinescu, Victor Slăvescu și generalul Paul Teodorescu

D-na Alexandrina Cantacuzino vine să mi se plîngă că guvernul vrea să-i pună un fel de supraveghetor la Școala Ortodoxă și la Societatea Ortodoxă. Îi spun că textul legii permite și deci nu se poate opune. Spune că este mereu amenințată în viața ei. Îi spun că acestea sînt lucruri neserioase, de care nu trebuie să se impresioneze. Pleacă mult mai liniștită. Cred că își dă o prea mare însemnătate...

La 2, fiind încă la minister, col. adjutant [Radu] Rusescu mă anunță la telefon că la ora 2.50 să fiu la Palat, fiind convocat de rege.

La 3, la rege, împreună cu Călinescu și gl. Mihail. Ne scoborîm în grădina Palatului, unde ne așteaptă maiorul Radu cu un soldat îmbrăcat într-o nouă ținută de infanterie, cu un fel de ghetre în locul moletierelor. Ne dăm avizul asupra uniformei și regele acceptă unele propuneri ale noastre practice. Trecem apoi în salonul din casa cea mică[4], unde locuiește regele, din curtea Palatului. Gust bun, mobile frumoase, englezești. Multe fotografii, între care a regelui George [VI] al Angliei [1936-1952] și a reginei Elisabeta [soția monarhului britanic].

Vorbim de nereușita demersurilor pe lîngă nemți de a obține material ceh. Pregătim o nouă listă pentru comenzile ce urmează să facem în Germania și în Cehoslovacia. Se hotărăște să ne întrunim din nou vinerea viitoare pentru a discuta. Regele urma să primească în audiență pe col. Gerstenberg (at. militar german) [locotenent-colonel A. Gerstenberg era acreditat ca atașat al aerului în România și Polonia, avînd reședința la Varșovia], care trece drept omul de încredere al mareșalului Goering. Îi va cere să ne dea concursul pentru grăbirea comenzilor.

Mă duc după aceea, cu Călinescu, la Min. de război, unde stabilim împreună programul ce urmează să supunem regelui în legătură cu comanda de material în Germania. De acord cu regele, dau comanda de 250 de tunuri antitanc 37 mm poloneze...

17 mai. Mă ocup de aproape de comanda poloneză [de tu-

---

[1] În legătură cu această misiune vezi *Magazin istoric*, nr. 1 și 2/1989. Chiar în aceeași zi, însărcinatul cu afaceri al U.R.S.S. la Berlin (Astahov) a fost invitat la Ministerul de externe al Reichului, unde, conform unui document de arhivă, i s-a „comunicat că ne-am declarat de acord cu executarea contractelor de livrare sovietice cu Uzinele Skoda (în legătură cu care Ambasada U.R.S.S. făcuse un demers la 17 aprilie, o lună după ocuparea Boemiei și Moraviei]... S-au și dat dispozițiile corespunzătoare... Astahov a primit această informație cu vizibilă satisfacție... S-a informat dacă nu am dori să reluăm în curînd tratativele [economice] întrerupte în februarie... Apoi, Astahov a adus vorba despre înlăturarea lui [Maxim] Litvinov [1876-1951, comisarul poporului pentru afaceri externe, anunțată public la 3 mai], încercînd, fără a pune întrebări directe, să afle dacă acest eveniment ne-ar putea face să ne modificăm atitudinea față de Uniunea Sovietică" (*Akten zur Auswärtigen Politik...*, Band VI, doc. 215, 332). Acesta a fost și punctul de plecare al negocierilor pentru încheierea unui acord comercial și de credit, al pregătirii vizitei ministrului de externe al Reichului la Moscova („de la Marea Baltică pînă la Marea Neagră nu există nici o problemă care să nu poată fi rezolvată spre satisfacția deplină a ambelor părți" — comunica ambasadorul Reichului în capitala sovietică, la 14 august) și semnării la 23 august a pactului de neagresiune germano-sovietic. În ce privește destituirea lui M.M. Litvinov, un alt element, după cum își amintește un diplomat sovietic, l-a constituit faptul că forul conducător „nu era satisfăcut de politica axată prioritar pe cooperarea cu Anglia și Franța, pe participarea la Societatea Națiunilor" (A. Rochtchine, *Le Commissariat aux affaires étrangères à laveille de la guerre*, în *La Vie Internationale*, Moscou, nr. 5/1988, p. 109). Într-o convorbire cu ministrul României la Moscova (N. Dianu), M.M. Litvinov îi declarase, la 8 februarie 1939: „Politica d-voastră actuală este urmărită cu simpatie la noi" (Arhiva Ministerului afacerilor externe [A.M.A.E.], Fond 71/U.R.S.S., dosar 135).

[2] I.C. Inculeț (1884-1940), conferențiar de astronomie și matematici la Universitatea din Petrograd, ales în martie 1917 membru al Sovietului deputaților muncitorilor și soldaților din capitala Rusiei, președinte al Sfatului țării din Basarabia (21 noiembrie 1917); deputat, din 1918, în repetate rînduri, în Parlamentul de la București, membru al guvernului român (1918-1919; 1920, 1922-1928; 1933-1937); academician.

[3] Membrii corespondenți nu participau la vot; Al. Lapedatu a fost ales după al doilea tur de scrutin.

[4] „Casa nouă" se afla în parcul din spatele Palatului; a fost distrusă în timpul bombardamentului aviației germane din 24 august 1944.

nuri antitanc de 37 mm pentru armata română].

Primesc pe colonelul Gerstenberg, cu care vorbesc de comenzile din februarie. Îi arăt deziluzia ce avem din cauza refuzului german. Îmi spune că ar fi la mijloc o neînţelegere. Pleacă în Germania pentru a lămuri lucrurile.

La 1 1/2 la dejun la mama, cu d-na Duca...

Gl. Rosetti îmi anunţă pe la 5 1/2 d.a. că am fost ales membru activ al Academiei Române în secţia istorică, cu 10 voturi din 11 votanţi[1]. Atmosferă excelentă. Am ieşit de la primul scrutin...

Seara, mare dineu de 20 persoane la C. Buşilă. Conversaţie îndelungată cu Max Auşnit în ceea ce priveşte Metrom[2], Astra[3] şi Cugir[4], pentru a răscumpăra participarea de capital a cehilor, pentru a evita intrarea germanilor...

Joi, 25 mai. Toată dimineaţa la Dadilov[5], unde iau parte la o tragere de instrucţie a Centrului Artileriei. Mă primeşte g[eneral de divizie] Petre Dumitrescu [inspector general al Artileriei, membru al Consiliului Superior al Armatei].

Îmi oferă o masă, la care iau parte mulţi comandanţi de regimente de artilerie din ţară. Mă salută gl. Dumitrescu cu o cuvîntare în care îmi cere să ajut artileria [între altele, în ce priveşte aparatele optice]. Răspund în consecinţă, arătînd în cîteva cuvinte ce s-a realizat pînă acum.

Între 3-6 la Academie. După două voturi în care nu se obţin cele 2/3 voturi reglementare, în sfîrşit, [Liviu] Rebreanu este ales membru al Academiei cu majoritate de 21 voturi contra 14 voturi[6].

La 6 d.a. mă duc la Creditul Industrial, unde în faţa consiliului de ad-ţie, remit lui Oscar Kiriacescu Cordonul cu mare cruce al Coroanei României. Îmi mulţumeşte destul de mişcat, deşi această recunoaştere îi revine destul de tîrziu...

La 7 delegaţia interministerială economică la Min. ec. naţionale. Discutăm chestiunea pieilor crude şi a bumbacului.

După şedinţă, Călinescu ne spune că este informat că în unele cercuri opoziţioniste (Dinu Brătianu, George Brătianu, dr. Lupu[7], Madgearu, Iuliu Maniu, Mircea Djuvara[8]), se pune la cale un manifest clandestin în care se protestează împotriva încălcării libertăţilor publice. Este hotărît să ia măsuri energice. Ne roagă să punem în vedere întreprinderilor economice, care lucrează în departamentele noastre, să renunţe la colaborarea acestor domni, dacă vor să mai aibă legături cu statul. De altfel, tot Călinescu ne spune că Dinu Brătianu nu dă o prea mare însemnătate acestui gest politic şi, ca dovadă, a şi plecat în străinătate.

Seara asist la Operă, la un balet dat de d-na Penescu-Liciu în favoarea înzestrării armatei.

7 iunie... La 11 deschiderea Parlamentului, cu obişnuită solemnitate. Sala destul de entuziastă, dar nu destul de politică în maifestările ei.

După plecarea regelui, rămînem în incintă şi depunem jurămîntul. Sînt senator şi pentru a 7-a oară ales...

9 iunie... La 10 dimineaţa iau parte la prima şedinţă a Senatului, pe banca ministerială, împreună cu Iamandi şi Bujoi. Se alege Iorga ca preşedinte, care face un discurs „à la Iorga" de toate şi nimic la locul lui, ca un adevărat om care vorbeşte sub impresia unui moment şi al unei situaţii.

În momentul cînd intrăm în sala de jos a Senatului aşteptau Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Dobrescu-Argeş, [Al.] Georgescu-Vîlcea [ziarist, fost magistrat], N. Lupu.

Vorbesc un moment cu Maniu asupra situaţiei militare din Ardeal cînd i se anunţă lui Maniu de către un funcţionar de la Senat că nu poate intra în incinta Senatului, neavînd uniformă. Urmează o discuţie vie, Lupu cerînd o dovadă scrisă că s-au prezentat, ceea ce funcţionarul refuză. Maniu voia să invoce prezenţa mea la această scenă. În acest moment m-am eschivat.

Mă reîntorc la minister, unde primesc pe R. Franasovici[9], ambasadorul nostru la

---

[1] Conform procedurii existente, un membru al Academiei Române trebuia întîi ales de plenul unei secţii. Cum, atunci, înaltul for nu avea şi secţie de ştiinţe economice, profesorul V. Slăvescu fiind ca atare primul economist devenit membru titular al Academiei, pe un loc nou creat, el a fost ales mai întîi în Secţia de ştiinţe istorice. În presa vremii s-a apreciat, chiar, că prin acest act „a păşit Economia la Academia Română". La 20 mai, aflat la Cotesti, îşi însemnează: „La 4 după-amiază, Dody [Valentina Slăvescu] îmi anunţă telefonic că am fost ales membru al Academiei Române cu 30 voturi din 32 votanţi. Profundă emoţiune şi mare satisfacţiune morală şi personală". Peste două zile notează: „La ora 4 ajung la Academic, unde iau prima oară parte ca membru activ. Mă salută C. Rădulescu-Motru [1868-1975, preşedintele Academiei, filosof şi psiholog]. Răspund profund emoţionat, arătînd că aceasta este cea mai frumoasă zi din viaţa mea". (Pentru locul special ce îi revine lui V. Slăvescu ca iniţiator şi autor al primelor mari monografii de istorie economică naţională şi prodigioasa activitate ştiinţifică, vezi Costin Murgescu, *Mersul ideilor economice la români*, volumul I, Bucureşti, 1987, mai ales paginile 20, 78-92.)

[2] Uzinele Metrom (Braşov), producătoare de componente pentru proiectilele de artilerie şi cartuşe, erau controlate de Skoda şi Societatea auriferă „Mica" (Grupul Gigurtu).

[3] Astra-Braşov (tunuri antiaeriene de 37 şi 75 mm), controlate şi de Grupul Reşiţa.

[4] Era implicat trustul „Cehoslovenska Zbrojovka"—Brno, controlat de Skoda.

[5] Centru de instrucţie al artilerici din comuna Mihai Bravu (sud de Bucureşti) a funcţionat fără întrerupere aici din 1927 pînă în februarie 1945, aducînd „o mare contribuţie în perfecţionarea pregătirii ofiţerilor şi subofiţerilor de artilerie". Tot aici funcţiona Şcoala de subofiţeri activi de artilerie (*Istoria artileriei române...*, p. 221).

[6] Primul vot a avut loc la 23 mai, în aceiaşi seară V. Slăvescu consemnînd: „Între 4-6 la Academie. Votez contra lui [Nichifor] Crainic [poet, om politic de extremă dreaptă] şi pentru Rebreanu".

[7] Nicolae Lupu (1876-1947), medic şi om politic, de orientare naţional-ţărănistă şi atitudine democrată antifascistă. A nu se confunda cu fratele său Nicolae Gh. Lupu (1884-1966), profesor universitar, academician, una dintre personalităţile cele mai cunoscute din domeniul medicinii româneşti.

[8] Mircea Djuvara (1886-1944), jurist şi filosof, ministru de justiţie (30 iun. 1936-22 febr. 1937) şi ministru secretar de stat (23 febr.-7 apr. 1937), fost preşedinte al Grupului Interparlamentar Român, vicepreşedinte al Institutului internaţional de filosofie, drept şi sociologie.

[9] Richard Franasovici (1883-1950), numit primul ambasador al României în Polonia, îşi preluase oficial funcţia la Varşovia la 31 mai, 1938; era

Varşovia cu care discut condiţiunile noului contract de tunuri antitanc ce comandăm în Polonia. Nu a putut obţine scurtarea termenului de livrare, deoarece între timp s-a intercalat o comandă engleză. Franasovici este de părere să facem o intervenţie diplomatică la Londra în acest sens. Vorbesc apoi cu Franasovici de Tătărescu, pe care l-am văzut ieri la deschiderea Parlamentului, destul de rău dispus. Mi-a spus că se va întoarce în ţară la toamnă, dar că pînă atunci mai rămîne la Paris. Trebuie să aştepte liniştit evenimente favorabile, debarasîndu-se între timp de legături, care îi fac mult rău...

Marţi, 13 iunie... La ora 10, la Cameră, pentru prima oară [după reluarea activităţii Parlamentului] unde asist la şedinţa în care Al. Vaida prezidează cu foarte multă prestanţă. Vorbim de regulament şi de posibilitatea fixării unei metode de discuţii mai potrivite.

La minister, între 11-11½ primesc pe rînd pe diferiţii furnizori: delegatul lui Krupp [în vederea unor comenzi de artilerie grea] etc. ...

La 7 ½ plec la Galaţi [unde a doua zi, în prezenţa şefului statului şi a guvernului, va avea loc inaugurarea navei puitoare de mine „Amiral Murgescu" şi o defilare a vaselor militare, urmărită de pe noua navă „Bricul Mircea"]. Pe peronul gării aflu de la Eugen Titeanu că Iorga a demisionat[1] de la preşedinţia Senatului, întrucit i s-a refuzat să se treacă în regulament a fi ales pe 9 ani preşedintele Senatului. Scurtă glorie politică.

Luni, 26 iunie... La minister, lucrări curente. Nu prea mă simt bine. Totuşi, aşa răcit, mă duc la Senat, unde sînt de serviciu şi asist la discuţia la Mesaj. Vorbesc [scriitorul] Agârbiceanu [1882-

un cunoscut om politic liberal; a fost director al ziarului *L'Indépendance Roumaine*, subsecretar de stat la Ministerul de interne (3 nov. 1923-29 mart. 1926 şi 22 iun. 1927-9 nov. 1928), ministrul lucrărilor publice şi comunicaţiilor (14 nov. 1933-16 nov. 1937), ministru de interne (17 nov.-27 dec. 1937).

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1969.

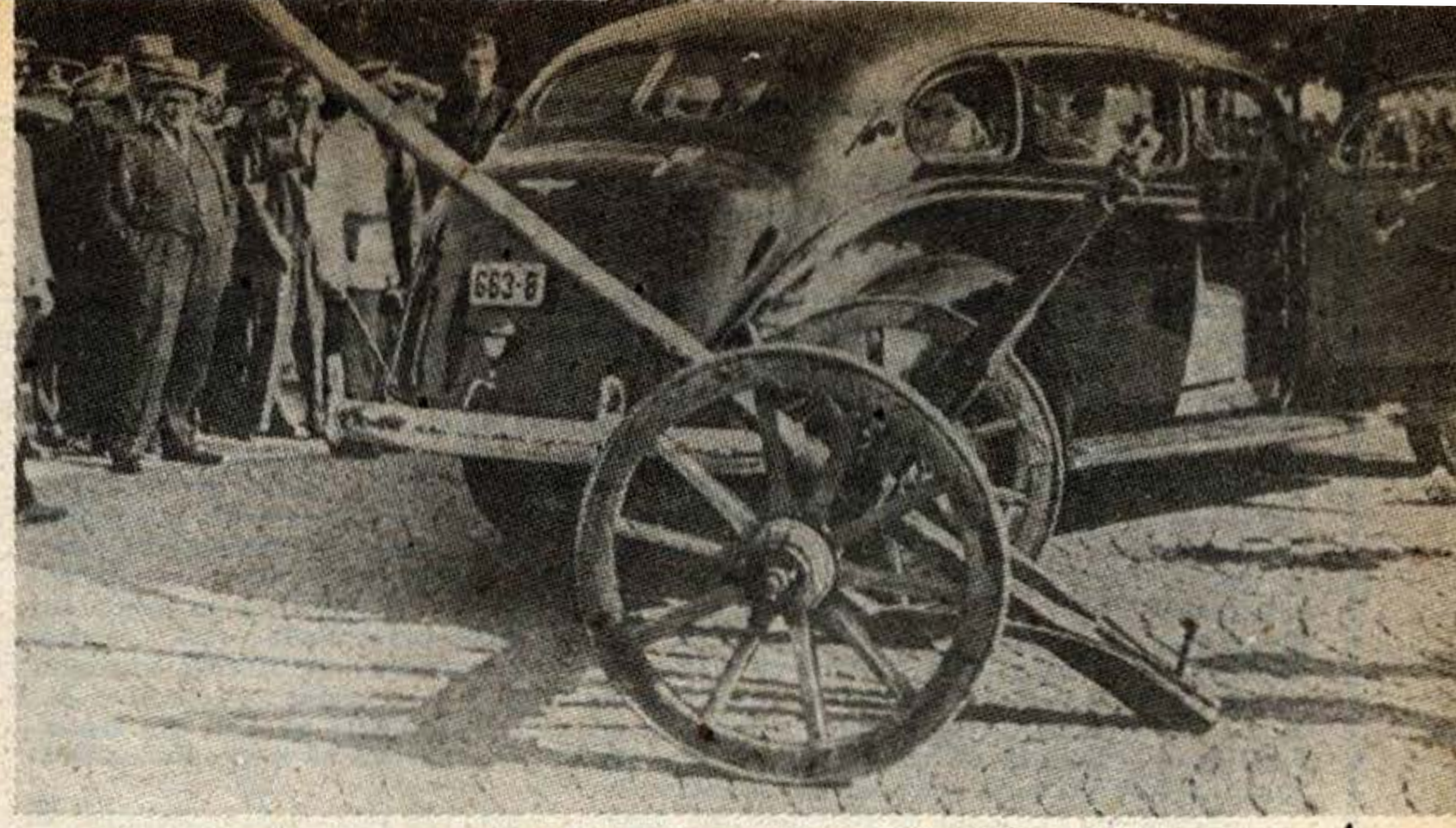

Automobilul în care s-a aflat primul ministru şi căruţa cu ajutorul căreia autorii asasinatului l-au imobilizat

1963], Sescioreanu [moşier, preşedintele Uniunii Camerelor de agricultură], [G.P.] Carp, [D.] Mociorniţă şi gl. Sichitiu[2]. Acesta din urmă face oarecare consideraţiuni asupra înzestrării armatei, lăsînd să se înţeleagă oarecare îndoială asupra pregătirii oştirei. Iorga intervine şi mă întreabă dacă nu am nimic de spus la cele declarate de gl. Sichitiu.

Mă ridic şi declar că problema ridicată de gl. Sichitiu este foarte gingaşă şi eu, care înţeleg să muncesc în tăcere, nu-l pot urma pe această cale. Primul ministru va da toate explicaţiile, în discursul său de miercuri. În orice caz, declar că pregătirea materială a oştirei este la înălţimea pregătirii ei sufleteşti.

Cuvintele mele sînt întîmpinate cu aprobări şi aplauze.

Seara, nu mă simt bine; renunţ de a merge la recepţia de la Legaţia Egiptului dată în cinstea ministrului de externe egiptean [Abd-al Fatah Jahya Ibrahim-paşa, aflat la Bucureşti între 24 şi 27 iunie].

1 iulie. Plecăm la 8 dimineaţa cu un tren special la Tîrgovişte, în vederea sărbătorii de 1 iulie, cînd se înaintează la gradul de sub-

[2] General de corp de armată în rezervă Ioan Sichitiu, fost şef al Statului Major General al Armatei Române, ministru al agriculturii şi domeniilor (27 ian. 1941-26 sept. 1942).

Generalul Gh. Argeşanu, succesorul lui A. Călinescu şi membrii guvernului în cortegiul funebru (fotografii reproduse din revista L'Illustration, *7 octombrie 1939)*

Din dosarele istoriei

La 19 august 1939 a fost încheiată Convenţia de credit între Germania şi U.R.S.S., care lărgea cadrul relaţiilor economice prevăzut de Convenţia comercială şi de plăţi (19 decembrie 1938). După două zile a fost semnat un nou acord economic şi s-a anunţat vizita ministrului de externe al Germaniei, Ribbentrop, la Moscova, în vederea încheierii unui pact de neagresiune între cele două ţări. În legătură cu aceasta, Armand Călinescu nota, la 22 august: „Lovitura de teatru a acordului germano-sovietic. Socotesc situaţia foarte gravă. S-au înţeles oare la o împărţire a Poloniei şi României? Va fi Rex [Carol] influenţat de Urdăreanu [adept al apropierii de Germania]? ...Merg cu Gafencu la rege. Îl găsesc impresionat, dar neschimbat în opinii... Vom continua şi vom întări înarmarea" (A.I.S.I.S.P., Fond 2, Dosar 11, f. 19). În convorbirea cu ministrul de externe, G. Gafencu, din 23 august, G. Stelzer, însărcinat cu afaceri al Legaţiei Reichului la Bucureşti, afirma că pactul sovieto-german „ar fi fost negociat împreună cu acordul economic de mai bine de două luni şi jumătate" (A.M.A.E., Fond 71/ U.R.S.S., dosar 60, f. 160). În aceeaşi zi, Legaţia ungară din Bucureşti era informată de ministrul de externe din Budapesta că Ungaria mobilizează în secret două corpuri de armată.

Odată cu Tratatul de neagresiune dintre Germania şi U.R.S.S., semnat la 23 august 1939, la Moscova, a fost încheiat şi un Protocol adiţional secret, care consemna rezultatul convorbirilor „strict confidenţiale", privind „delimitarea sferelor lor respective de interes în Europa răsăriteană": „1. În cazul unei transformări teritoriale şi politice a teritoriilor aparţinînd statelor baltice (Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania), frontiera nordică a Lituaniei va reprezenta frontiera sferelor de interes, atît ale Germaniei, cît şi ale U.R.S.S.... 2. În cazul unei transformări teritoriale şi politice a teritoriilor aparţinînd statului polonez, sferele de interes, atît-ale Germaniei cît şi ale U.R.S.S., vor fi delimitate aproximativ pe linia rîurilor Narev, Vistula şi San... 3. În privinţa Europei sud-estice, partea sovietică accentuează interesul pe care-l manifestă pentru Basarabia. Partea germană îşi declară totalul désintéressement [în franceză în document] politic faţă de aceste teritorii. 4. Acest protocol va fi considerat de ambele părţi ca strictsecret". (Documents on German Foreign Policy 1918-1945, Series D, Volume VII, August 9-September 3, 1939, London, 1956, documentul 229). În septembrie 1988, V. Falin, doctor în istorie, fost ambasador, în momentul respectiv preşedinte al conducerii Agenţiei de presă Novosti, susţinea că „încercările de a descoperi originalele [protocolului secret], dacă ele au existat vreodată, nu au fost încununate de succes, nici la noi, nici în Occident... Aceasta, se înţelege, nu exclude faptul că, în cursu negocierilor sovieto-germane, să fi fost adus tribut unui obicei larg răspîndit atunci în practica relaţiilor reciproce ale statelor, să-şi definească limitele intereselor proprii". (Moskovskie Novosti, nr. 36 [426], 4. 09. 1988). Şi mai explicit a fost V. Falin în octombrie 1987: „La convorbirile cu Ribbentrop, conducătorii sovietici au cerut, în mod ferm, să fie înfrînate uneltirile agresive ale Japoniei şi Italiei, să fie luate în considerare interesele din Baltica, în Europa de sud-est şi în alte părţi ale continentului şi ca Germania să renunţe la astfel de proiecte ca acela al «Marii Ucraine». Satisfacerea tuturor acestor exigenţe de către germani a deschis calea semnării tratatului". (Temps Nouveaux, Moscou, nr. 41/1987). În ceea ce îl priveşte pe prof. dr. în istorie Nihail Semireaga, acesta, răspunzînd întrebării „au existat anexe secrete la tratat?", scrie: „În Occident nu există dubii asupra existenţei lor, în arhivele sovietice ele nu au fost descoperite. Dar pentru a-ţi imagina tabloul evenimentelor acelei epoci nu este deloc necesar să te sprijini pe «anexele secrete» reale sau închipuite. Este suficient să analizezi declaraţiile publicate oficial de guvernul sovietic şi, mai cu seamă, să-ţi aminteşti de situaţia de după tratat, pentru ca să te convingi că acest tablou coincide în esenţă cu acele intenţii care le sînt atribuite părţilor prin «anexele secrete». Astfel, într-una din aceste anexe, conform textelor publicate în presa apuseană [ele au fost publicate iniţial în colecţii de documente ale Ministerului de externe al Germaniei de către comisii oficiale comune anglo-franco-americane], se prevede că, în cazul «modificărilor politico-teritoriale în regiunile aparţinînd statului» polonez, linia intereselor de stat ale Germaniei şi U.R.S.S. va trece pe rîurile Pisa-Narva-Bug-Vistula şi San». Dar exact aceleaşi date despre linia de demarcaţie între cele două armate sînt cuprinse şi în comunicatul oficial germano-sovietic, publicat cu o lună mai tîrziu, la 23 septembrie 1939". (Litcraturnaia Gazeta, Moskva, nr. 40 [5 210], 5. 10. 1988, p. 14).

---

locotenent elevii şcolilor militare.

În vagon, cu Armand Călinescu, gl. Paul Teodorescu, gl. Mihail... În tren, pun pe Călinescu la curent cu stadiul ultimelor probleme şi negocieri. Îi cer intervenţie energică la Londra, unde negocierile tărăgănează. Mă autorizâ să comunic lui Gafencu să intervină personal la Halifax şi Hore Belisha[1].

La 10 dimineaţa sosirea la Tîrgovişte. Pe peronul gării o companie de onoare, cu noua uniformă a infanteriei...

La 10.30 soseşte regele. Formele de rigoare. Trecem pe cîmpul şcoalei de cavalerie, unde sînt înşiraţi toţi tinerii ofiţeri. Aspect frumos. Nu prea multă pricepere în orînduirea programului. Serviciu divin. Decrete. Discursul lui Călinescu[2] şi al regelui. Defilare...

Raportez regelui că am hotărît să dau fiecărui şef de promoţie un cadou, începînd cu cîte un cal la artilerie şi cavalerie şi ceva util de război, la celelalte arme. Aprobă. Comunică această hotărîre tuturor comandanţilor de şcoli, care par încîntaţi.

Regele mă mai întreabă dacă nu putem face în ţară însemnarea pe sabie a numelui ofiţerilor etc. Făgăduiesc să mă interesez. Mă convoacă pentru luni 3 iulie, la raport, [pentru] un tun 47 mm Schneider.

La 12 ½ toată ceremonia terminată. Plecăm din gara Tîrgovişte la 1.50 şi sîntem la Bucureşti la 15.50, pe o căldură sufocantă...

Gl. Mihail ne spune cele două manevre regale ce se vor face — în Dobrogea şi în poarta Someşului, cu trupe concentrate.

După-amiază, între 5-8, lucrez la minister la diferite chestiuni.

La 8 ½ iau parte, la Clubul Marei Finanţe, la masa dată în cinstea ministrului Clodius, expert economic[3]. Sînt de faţă foarte mulţi germani. După masă, Clodius ne face o conferinţă asupra ideilor politice comerciale germane.

Lîngă mine, Madgearu, care mă întreabă ce impresie mi-a făcut; [îi răspund]: „lamentabilă"...

Duminică, 30 iulie. Coteşti. Îmi văd de gospodărie...

3 august, 1939... Vine Chabal şi [M.] Rădulescu de la Franco-Română[4] în chestiunea

---

[1] L. Hore-Belisha (1895-1957), om politic; a ocupat înalte funcţii guvernamentale în întreg deceniul patru, între 1937-1940 fiind ministru de război.

[2] În cuvîntare s-a relevat că depunerea jurămîntului „capătă în momentele de faţă o deosebită semnificaţie. În adevăr, în mijlocul unor frămîntări în care siguranţa şi existenţa statului îşi află izbăvirea în puterea de jertfă a fiilor ei, ţara îşi îndreaptă privirea cu încredere şi cu mîndrie spre cei ce se înşiruiesc în rîndurile apărătorilor ei".

[3] În aceeaşi zi fusese semnat un protocol privind exportul de cereale româneşti în Germania.

[4] „Societatea Franco-Română de material de drum de fier" (Brăila), cu majoritatea capitalului francez. Încă în decembrie 1937, primul ministru Gh. Tătărescu solicitase guvernului francez „fabricarea de care de luptă" în România. La 1 octombrie 1938 erau contractate în Franţa 200 care R.35, dar pînă în lunile

carului R.35. Îmi aduce informații — rele — de la Paris.

Guvernul francez înțelege să ne cedeze de la guvern la guvern și cu plata imediată acest material — 50 piese imediat și restul mai tîrziu, iar nu 150 colecțiuni complete, ce urmează a fi asamblate la Franco-Română. Prin aceasta, Franco-Română își pierde obiectul ei industrial. Esențialul în această atitudine a guv. francez este că în curînd el va părăsi acest car, pe care-l va înlocui cu altul mai bun. Prin urmare, vor să se scape de el și să ni-l dea nouă.

Informația lui Chabal — desigur dureroasă pentru noi — îmi este dată sub cea mai mare discreție. Voi pune la curent pe primul ministru...

Luni, 21 august. Mă întorc la 12 ½ de la Cotești [unde fusese două zile], cu Delhomme, pe o vreme imposibilă.

După-amiază la minister.

Aflu de pactul de neagresiune ce se pregătește între Rusia și Germania...

Călinescu mă pune în curent cu situația...

Seara iau masa cu Savel Rădulescu și peste noi vine Leon Sculy cu nevasta. Savel a văzut pe Titulescu cu care a stat zece zile pe Coasta de Azur[1].

Titulescu este abătut de situația de neîntrebuințare în care se găsește. În noaptea trecută,... și-a pus la dispoziție serviciile regelui care nici n-a răspuns. S-a instalat la Paris. Francezii i-au dat avantagiile Corpului Diplomatic. Dă consultații juridice și va scrie la cîteva ziare, articole de politică externă...

Vineri, 1 septembrie... Războiul între Polonia și Germania a început[2]. Sînt adînc impresionat de tragedia ce începe. Nu credeam să mai pot asista la un astfel de cataclism.

Ce va aduce ziua de mîine pentru țara noastră? Vom fi la înălțimea noilor sarcini? Sînt uluit de ce se întîmplă. Mă reculeg cu greutate. Deabia pot lucra.

Vine Malaxa, cu care discut chestiuni curente. Este și el profund mișcat...

Duminică, 3 septembrie. La Cotești — în gospodărie. Legat de Radio. Aflu intrarea în război a Franței și Angliei. În fața unui nou război european, mă întreb cu grije ce va deveni țara noastră. Răspunderile ce purtăm sînt din ce în ce mai istovitoare..

Vineri, 8 septembrie. Deși sărbătoare — lucrez la minister.

După-amiază, singur acasă, citesc și lucrez diferite chestiuni curente...

Duminică, 17 sept.... Aflu de intrarea Rusiei în Polonia. O știre uluitoare. Polonia se găsește într-o situație disperată. Soldații și populația polonă luptă cu o bravură impresionantă.

1940 nu s-au primit decît 41. În cursul lunii iulie 1939, guvernul român își reînnoiește demersurile. După convorbiri între V. Slăvescu și atașatul militar francez colonelul Delhomme și Chabal (în 13 și 14 iulie), „cădem de acord asupra scrisorii ce va adresa Ar. Călinescu lui Daladier, în legătură cu comanda de care R.35". Și tot din însemnările din 14 iulie aflăm că, în cursul după-amiezii, într-o audiență de o oră și jumătate la șeful statului, acesta „aprobă scrisoarea lui Călinescu către Daladier. Călinescu o semnează la Delegația Economică [reuniunea interministerială] și o dau lui Chabal".

[1] Despre această întîlnire, Savel Rădulescu scria în toamna 1944: „Nu pot uita despărțirea — ce trebuia să fie pentru totdeauna — din vara anului 1939, cînd cu o logică impecabilă părea că-mi demonstrează evenimentele ce aveau să urmeze atît de curînd... Nu puteam concepe că războiul ar putea cuprinde o parte a lumii, fără ca cealaltă să nu fie influențată, nu puteam concepe ca un stat cc ar suferi agresiune să poată fi socotit ca un izolat destinat să cadă, fără ca prin căderea lui să nu atingă pe alții. Dezinteresarea nu putea fi o soluțiune, căci cei ce puteau înlătura agresiunea astăzi erau să fie atacați mîine, și numai solidarizarea tuturor putea prezenta o stavilă împotriva agresorului" (*Politica lui Titulescu*, (I), *Universul*, 13 sept. 1944).

[2] La apariția zorilor în 1 septembrie — așa cum fusese stabilit încă în Directiva secretă a lui Hitler, din 3 aprilie — trupele germane trecuseră frontiera poloneză, înaintînd spre Varșovia dinspre vest, nord și sud, iar aviația a recurs la intense bombardamente. Al doilea război mondial a început într-un val de minciună, Hitler pretinzînd, în cursul aceleiași dimineți, în fața Reichstagului, că răspunde unui atac, care, cum s-a dovedit în timpul lucrărilor Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg (1945-1946), a fost o provocare montată în întregime și condusă de S.S.

Din dosarele istoriei

Un asasinat uitat — era titlul unui articol apărut la Paris în 1969 și semnat de Radu Lobey, fostul director de cabinet al lui Armand Călinescu, între octombrie 1938 și septembrie 1939, care în această calitate asigura și legătura cu Direcția Generală a Siguranței. Referitor la convocarea Consiliului de Coroană din 11 septembrie se afirmă că ministrul Palatului, E. Urdăreanu, apreciat printre adepții apropierii de Germania, a manevrat „pentru a afla ce se spune și se decide în Consiliu, la care nu avea dreptul să participe. I-a fost de ajuns să provoace o pană de curent electric în sala Consiliului pentru ca regele să invite pe foștii prim-miniștri în vastul birou al ministrului Palatului. Acolo, nu putea să-i spună omului său de încredere să părăsească încăperea. Ernest Urdăreanu a fost deci martorul luărilor de poziție ale fiecărui participant... Regele a dat mai întîi cuvîntul președintelui de Consiliu [de Miniștri] în funcțiune. Dar Armand Călinescu, pentru a lua pulsul [discuțiilor], a pretextat că este cel mai tînăr, astfel putînd lua cunoștință de ce spun ceilalți... Cînd i-a venit rîndul, el a apărat cu pasiune linia tradițională și a declarat, în concluzie, că ține demisia sa la dispoziția suveranului... Regele, care avea o încredere aproape nelimitată în tînărul său președinte de Consiliu, căruia îi încredințase și Ministerul de interne și portofoliul [Ministerului] apărării, a refuzat demisia. S-a știut, în consecință, de către partea germană, la ce să se aștepte. Opt zile au fost de ajuns, pentru a pune în aplicare planul deja pregătit, denumit codificat «tip Rathenau» [după numele ministrului de externe german desemnat în aprilie 1922, asasinat de extremiștii de dreapta în luna același an]... [La 21 septembrie] Armand Călinescu e mort pentru patrie, dar, de asemenea, pentru apărarea unei politici de fidelitate față de aliații noștri dintotdeauna și pentru încrederea sa în victoria finală a Franței și a coaliției antihitleriste".

Jurnalul lui G. Ciano: „17 septembrie 1939. **Astă noapte rușii au pătruns în Polonia... [Mussolini] consideră că [germanii] se vor limita [în ce privește România] de a o supune unei aservriri economice. Îmi amintesc că în cursul colocviilor mele [din 11-13 august] de la Berghof [reședință din apropiere de Salzburg] Hitler a repetat, de cel puțin trei ori, că regele Carol va plăti scump asasinarea lui Codreanu, care, prin mama lui, avea sînge german. Nu aș fi surprins dacă, azi, Hitler ar încheia contul său cu regele României... 21 septembrie. Ducele [Mussolini] este destul de impresionat de asasinarea lui Călinescu. Se teme să nu fie dedesubt o manevră încă misterioasă a străinătății".**

Grigore Gafencu: „**În dimineața de 21 septembrie [1939] am redactat împreună [cu Armand Călinescu] o declarație de neutralitate adresată guvernului de la Moscova. După cîteva ore, tînărul șef al guvernului cădea sub gloanțele unei bande de legionari fanatici**" (Préliminaires de la guerre à l'Est, p. 307).

Acțiunea rusească este făcută de acord cu Germania?[1]...

Luni, 18 sept. ... Președintele [Ignacy] Moscicky [1867-1946, șeful statului polonez 1926-1939], guvernul și mareșalul [Edward] Rydz Smigly [1886-1944, comandant șef al forțelor poloneze] sînt veniți în România[2]. Statul polon nu mai are conducere. Ce rezervă viitorul țării noastre?...

Bujoi mă pune la curent cu mersul negocierilor cu Clodius. De sîmbătă pînă azi, deja schimbare de atitudine[3].

Joi 21 sept. Asasinarea lui Ar. Călinescu.

Plec la 7 dim. cu gl. [de brigadă Ion] Țonea, lt. col. [Toma] Nicolaescu și căp. Gribincea [din Ministerul înzestrării armatei] să vizitez noile construcțiuni.

Mă opresc un moment la Cîmpina la un bat[alion] de inf[anterie] ușoară. Apoi mă duc la Bretcu, unde văd un depozit de muniții. Mă întorc să dejunez la Sf. Gheorghe, unde pe cînd ajunsesem la masă, mi se spune de un elev al meu, că la Radio s-a anunțat „Călinescu mort". Întreb pe prefectul Băleanu, care îmi dezminte știrea.

Încredințat că nu este nimic, plec la Apața (Valea Remetii) spre a vedea un nou depozit de muniții în construcție. Pe la 5, sînt chemat la telefon de prefectul jud. Brașov (col. Ivașcu) și mi se comunică că sînt chemat urgent la București. Înțeleg că

(Continuare în p. 37)

---

[1] Trupele sovietice au intrat în Polonia la 6 dimineața. Acțiunea era conformă cu înțelegerile secrete legate de Pactul Molotov-Ribbentrop din 23 august 1939. La 2 a.m., în 17 septembric, acțiunea a fost comunicată ambasadorului german la Moscova, iar după o oră celui polonez, căruia i s-a înmînat o notă în care se afirma că „guvernul sovietic a dat dispoziție înaltului comandament al armatei roșii să ordone trupelor sale să treacă frontiera și să ia sub protecția lor viața și bunurile populației Ucrainei de Vest și Bielorusiei de vest" (vezi pe larg în această chestiune, ca și în legătură cu situația creată Poloniei de agresiunea germană, studiul lui M. Moldoveanu, *Septembrie 1939: ospitalitate românească refugiaților polonezi*, *Magazin istoric*, nr. 10/1986). În 1987, W. Jaruzelski, scria: „Povara neîncrederii reciproce [sovieto-polone], miza autorităților poloneze pe aliați îndepărtați și, ca urmare, absența unor mijloace comune de a contracara amenințarea hitleristă și-au pus amprenta pe prima perioadă a celui de-al doilea război mondial, în această parte a Europei. Și-a spus cuvîntul și calificarea greșită a războiului de apărare a Poloniei împotriva agresiunii hitleriste ca fiind «imperialist din ambele părți». Măsurile politico-militare întreprinse de guvernul [sovietic] de atunci, determinate de situația creată, au fost însoțite de o frazeologie antileninistă, care contrazicea dreptul Poloniei la independență" (*Kommunist*, Moscova, nr. 11[1309] 1987, p. 59). Academicianul G. Smirnov, directorul Institutului de marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.C.U.S., „a declarat [în 1988] că, pentru noi, Polonia a purtat, de la început, un război drept, de eliberare împotriva Germaniei". În cursul aceleiași dezbateri organizată la Moscova de revista lunară *Mejdunarodnaia Jizni* (organ al Ministerului de externe al U.R.S.S.), redacția a precizat în legătură cu cele spuse de V.M. Molotov la 31 octombrie 1939 în fața Sovietului Suprem al U.R.S.S. („Loviturile fulger ale trupelor germane și armatei roșii au fost de ajuns pentru a distruge acest fruct monstruos al Tratatului de la Versailles"), că ele erau „în contradicție flagrantă cu principiile leniniste în problema națională și cu adevărul istoric" (*La Vie Internationale*, Moscou, nr. 6/1988, pp. 170, 166).

[2] Trecuseră frontiera în noaptea de 17 spre 18 septembrie. În 18 septembrie guvernul român a declarat într-un comunicat: „Condițiile speciale în care s-au desfășurat evenimentele din Polonia în ziua de 17 septembrie [intrarea armatei sovietice], precum și faptul că guvernul polon s-a refugiat pe teritoriul nostru, au indicat României păstrarea mai departe a atitudinii de strictă neutralitate [anunțată la 6 septembrie]. Guvernul va continua să vegheze cu tot patriotismul la siguranța și apărarea fruntariilor țării" (*Politica externă a României. Dicționar cronologic...*, p. 231). La 17 septembric, conform însemnărilor sale, A. Călinescu i-a propus șefului statului „să încheiem pact de neagresiune cu Sovietele și să întărim Blocul Balcanic". În conformitate cu aprobarea primită în aceeași zi, G. Gafencu îl instruiește pe ministrul României la Moscova să sondeze posibilitatea încheierii unui Tratat de neagresiune. Încă în timpul pregătirii convorbirilor lui Carol cu președintele Turciei, I. Inönü, la 26 iulie, la o discuție cu șeful statului la care participa și ministrul de externe G. Gafencu, A. Călinescu opinta: „Se va putea încerca prin turci o ameliorare a raporturilor cu Sovietele. Aș dori un pact de neagresiune cu acestea... În ce privește pactul cu Rusia, [regele Carol] nu are nimic contra dacă ni se recunoaște efectiv Basarabia". De altfel, răspunzînd instrucțiunilor transmise la 7 iulie de G. Gafencu, privind comunicarea ce trebuia să o facă ministrului de externe turc S. Saracioğlu, care urma să plece la Moscova, ambasadorul român la Ankara raportase că „a insistat asupra faptului că România are o atitudine amicală față de Rusia, refuzînd să participe la orice grupare sau acțiune îndreptată împotriva ei și că prin atitudinea sa absolut independentă și de rezistență hotărîtă față de presiunile din altă parte acoperă frontierele de sud ale Rusiei, dar că această politică o poate urma cu succes numai dacă granițele ei răsăritene nu sînt puse în discuție și este sigură de a avea în dosul acestora o țară prietenă" (Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice [A.I.S.I.S.P.], Fond 3, dosar 355). La 11 august șeful statului român i-a spus președintelui I. Inönü: „România poate oferi Rusiei, în schimbul recunoașterii definitive a unirii Basarabiei, ceva real și mult mai important: rezistența înverșunată a tuturor forțelor sale în fața unei agresiuni germano-ungare și deci apărarea de invaziune a Rusiei de sud" (A.M.A.E., Fond 71/ U.R.S.S., dosar 1 324).

[3] Comisia guvernamentală germană, în frunte cu C. Clodius, sosise vineri 15 septembrie la București, „pentru a stabili contingentele de importuri reciproce". Ziarul *Argus* (17 septembrie 1939) preciza: „Conform Tratatului de comerț dintre Germania și România din 23 martie 1935, comisiunile guvernamentale se întrunesc în fiecare toamnă".

PLANSELE NOASTRE

①②③④ Eroismul cu care dacii conduși de viteazul rege Decebal și-au apărat pămîntul și libertatea, în dîrzele înfruntări cu romanii, a constituit un generos subiect de inspirație pentru artiști din numeroase țări; una din expresiile acestui interes este și albumul consacrat Columnei traiane din Roma, tipărit la Amsterdam în anul 1752, după gravurile realizate de numismatul și gravorul elvețian Andreas Morellius, textul comentariului datorîndu-se unui erudit al vremii, cărturarul italian Antonio Francisco Gori. În imagini coperta, o pagină din comentariu și diferite scene de pe Columnă ce înfățișează momente ale aprigei confruntări dintre daci și romani. **(O lucrare olandeză dedicată Columnei,** p. 38)

COLUMNA TRAJANA

EXHIBENS

HISTORIAM

UTRIUSQUE BELLI DACICI

A

TRAJANO CAESARE AUGUSTO

GESTI

AB ANDREA MORELLIO

Adcurate delineata & ut ære incisa, nova descriptione & observationibus illustratae, cura & studio

ANTONII FRANCISCI GORI

Florentini Academiae Professoris.

AMSTELÆDAMI,
Sumptibus JACOBI WETSTENII.
MDCCLII.

COLUMNÆ TRAJANI

TAM INTIMÆ QUAM EXTIMÆ FRONTIS ORTHOGRAPHICA DESCRIPTIO

Ulysses ANDREAS MORELLIUS eximium & insignem integram COLUMNÆ TRAJANI faciem nobis exprimere non adnotavi, quod si vultum forensibus eripuerimus, nec illum Orthographicum arteo labore veluti repetere, quam jam produximus Cascorum; non tamen, ne hanc quoque tantum dedisse videamur, eam brevitati describendae consuluimus. Servabimus mentionem illius, quae, curante Jacobo Stellio Claudiopolitano Romano, diligenter exepit Joannes Maria Bernalta, Architectus Romanus peritissimus, & nobis eam liberaliter, nam Bellorius propalierunt, quamquam & alii a Cascono descripta eam hac fere ad aemulum consentiunt. Columna enimvero cochlis Romae in medio Trajani Foro erecta, ascendens ab imo scapo ad verticem usque, ubi TRAJANI CÆSARIS statua superposita erat, & nunc in ejus locum impositum Petri Pieri Apostolorum Principis Simulacrum, insignibus Romanos potes CXXVIII. ad cujus fastigium per CLXXXV. gradus conscenditur & circuitus intus continent quoquo versus completitorum pedes XII. & 6. Lacuna translatum semipedis XLIII. quae idcirco in hisce pedis Tabulis occurrunt, & indicantur.

Constat tota hujus Columnae moles ex XXXIV. marmoreis Lapidibus superadditis magnitudine. Ex his XXIII. per gyrum eandem Columnam circumeunt, & exsiliunt, in quibus gentes TRAJANI AUGUSTI in Dacos expeditio, res praeclare ac feliciter gestae exprimuntur. Anaglypha universum ferme Venustatis nostrae, integerrimique Romanae majestatis & magnificentiae compendium, & accuratam antiquae Belli Dacici historiae explicationem. Quanta hinc Rerum Antiquarum studiosis commodum fiat & praesidium adnotant, nemo est qui non videat. Sola haec Columna exhibet fere cuncta, quae inter varias prisci aevi reliquias sunt ubique locorum dispersa; Imperatorum habitus, adlocutiones, lustrationes, victimas, aras, sacerdotes, illorum habitus, ministeria & in sacrificando ritus, Castrorum ordines, pacem stipulantium, Romanorum & hostium signa, compagines, pugnas, strages, victorias, oppugnationes, novarum formas, ut opera, triumphos, laborum delectationes, proelium ipsum in exercitu latissimo, & familiarium hostium, & alia innumera, quae si vellem singula describere, vix eorum finem inveniret. Subjecta Columnae basis octo ingentia nostri marmoreis lapidibus constructa est.

In dimetiendis hac Columna alium methodum veteres scriptores sensibus compensatus, ut forte dolorem in librariorum observatione refugere velimus. Nam Eutropius & Calliodorus longitudine aequare pedes CXL. affirmant; at Publius Victor, quod & nos supra indicavimus, CXXVIII. pedes non excedere visus; gradus vero numerus CLXXXV. fuit nunc CLXXXIV. esse deprehendimus est, intusque fenestellae sunt XLV. fuit XLIII. Rubri vero singulae latera XX. pedes Romanos complectuntur, id est cubita cuncta simul LXXX.

In anteriore Basis facie ab imo adscenditur ostium, per quod ad cochlem itur per gradus jam memoratos ulandi pondi. Supra ostium positus est inscriptus Tabula ex metallo circumquaque ornata, quam duae Victoriae, ob victorias gentis Dacio bello partas manibus tenent, hac epigraphe insculpta.

SENATVS POPVLVSQ ROMANVS
IMP. CAESARI DIVI NERVAE F. NERVAE
TRAIANO. AVG. GERM. DACICO. PONTIF
MAXIMO TRIB. POT. XVII. IMP. VI. COS. VI. P. P.
AD. DECLARANDVM QVANTAE. ALTITVDINIS
MONS ET. LOCVS TANT.....EVS SIT. EGESTVS.

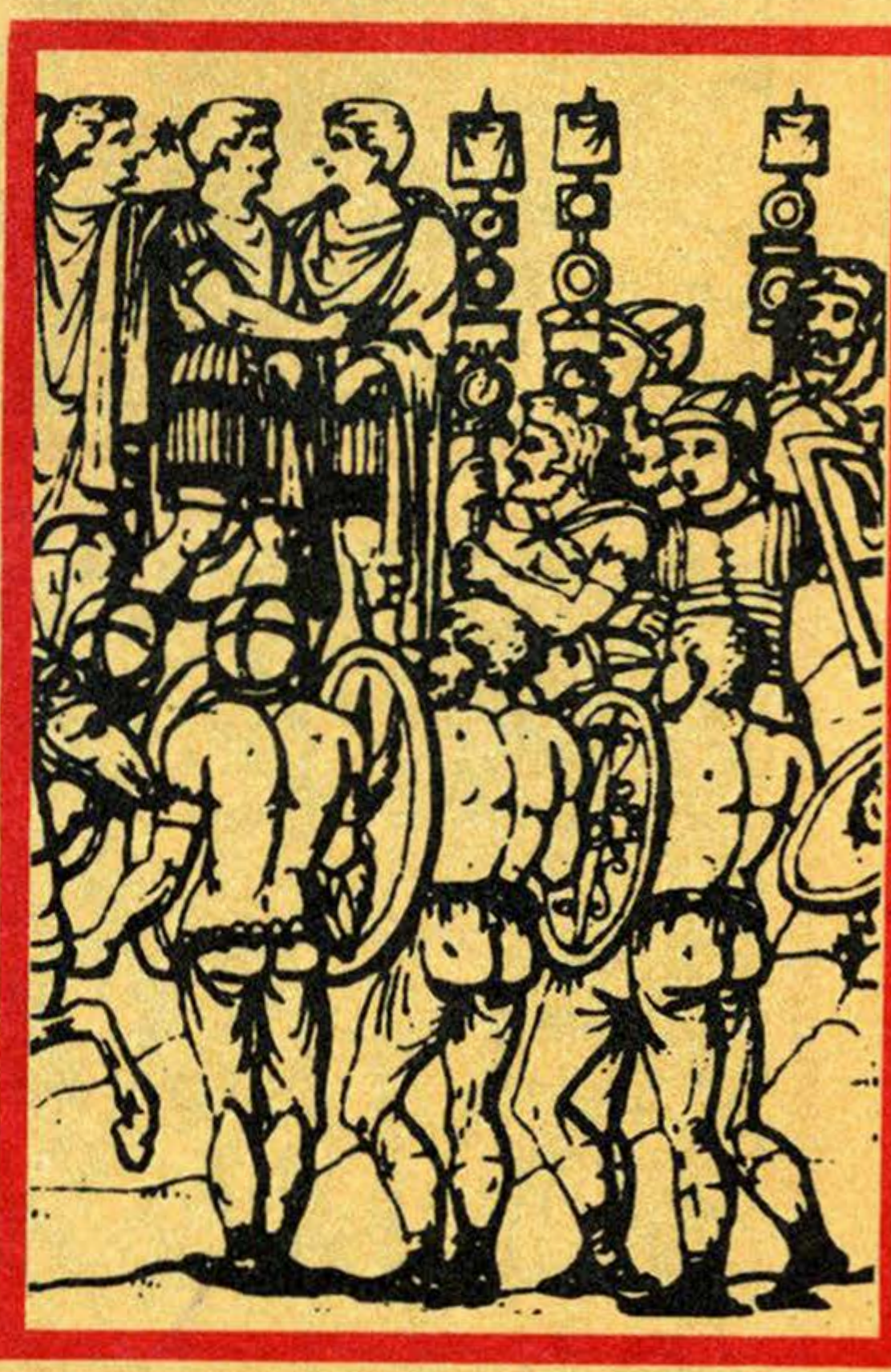

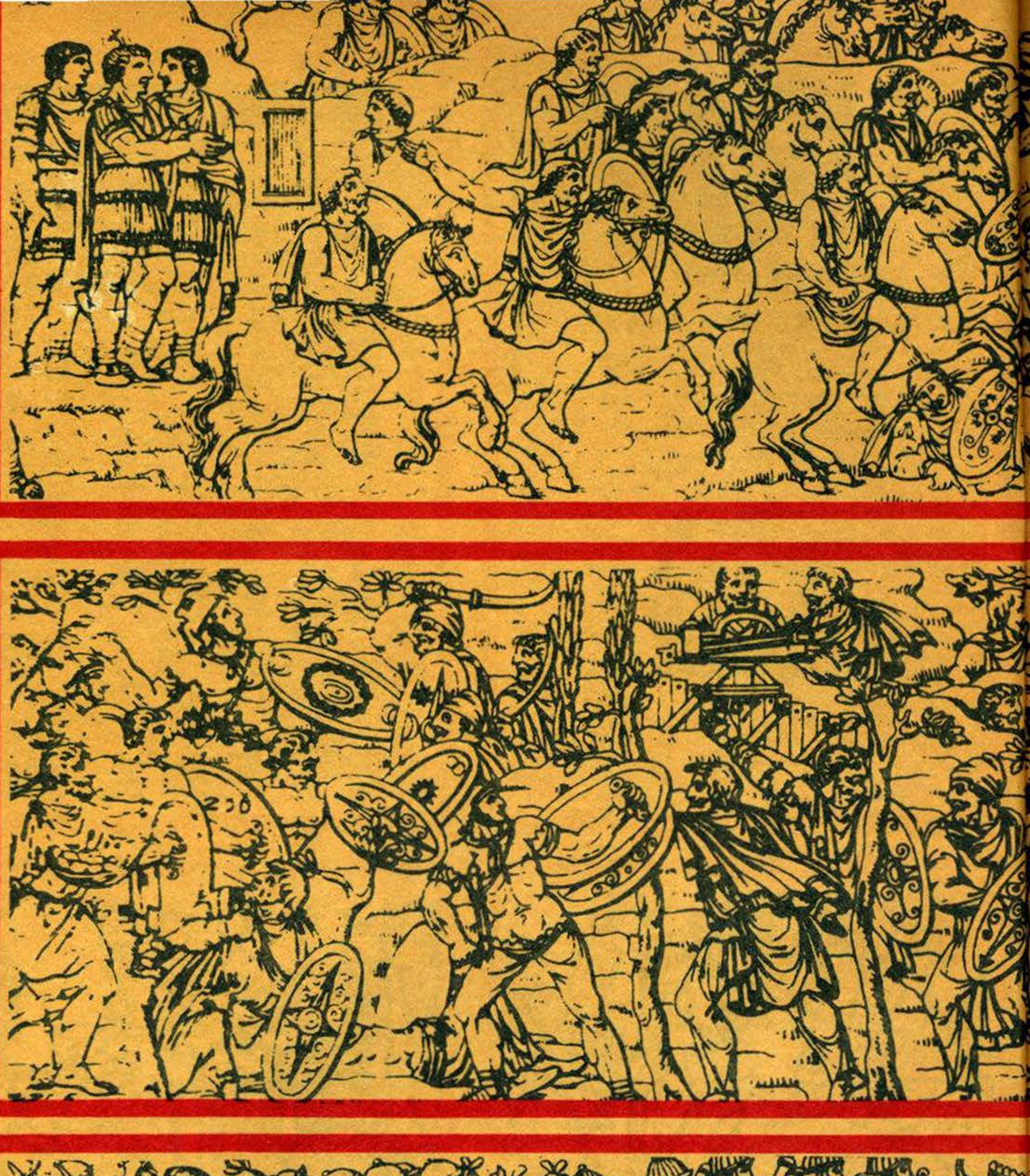

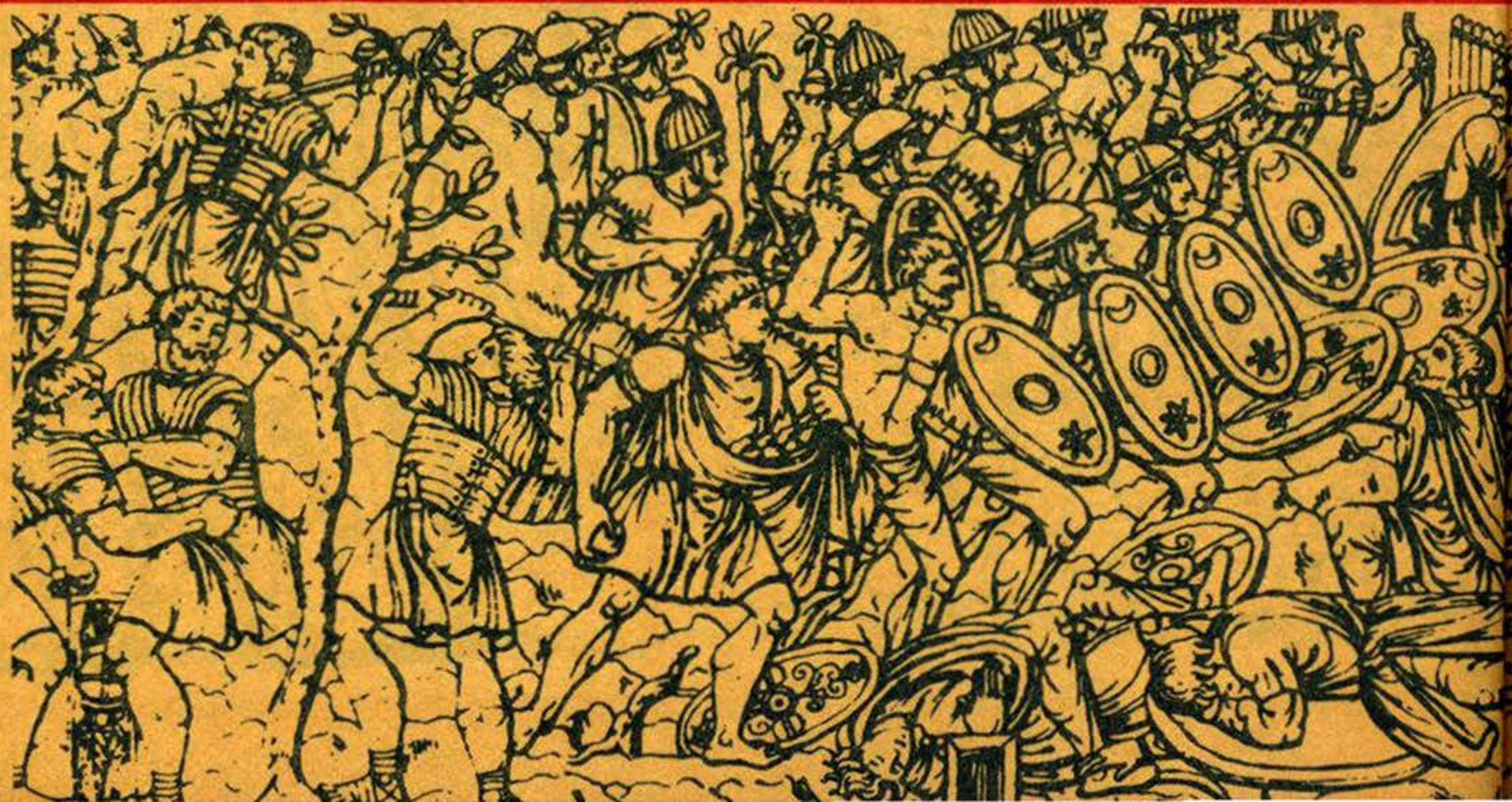

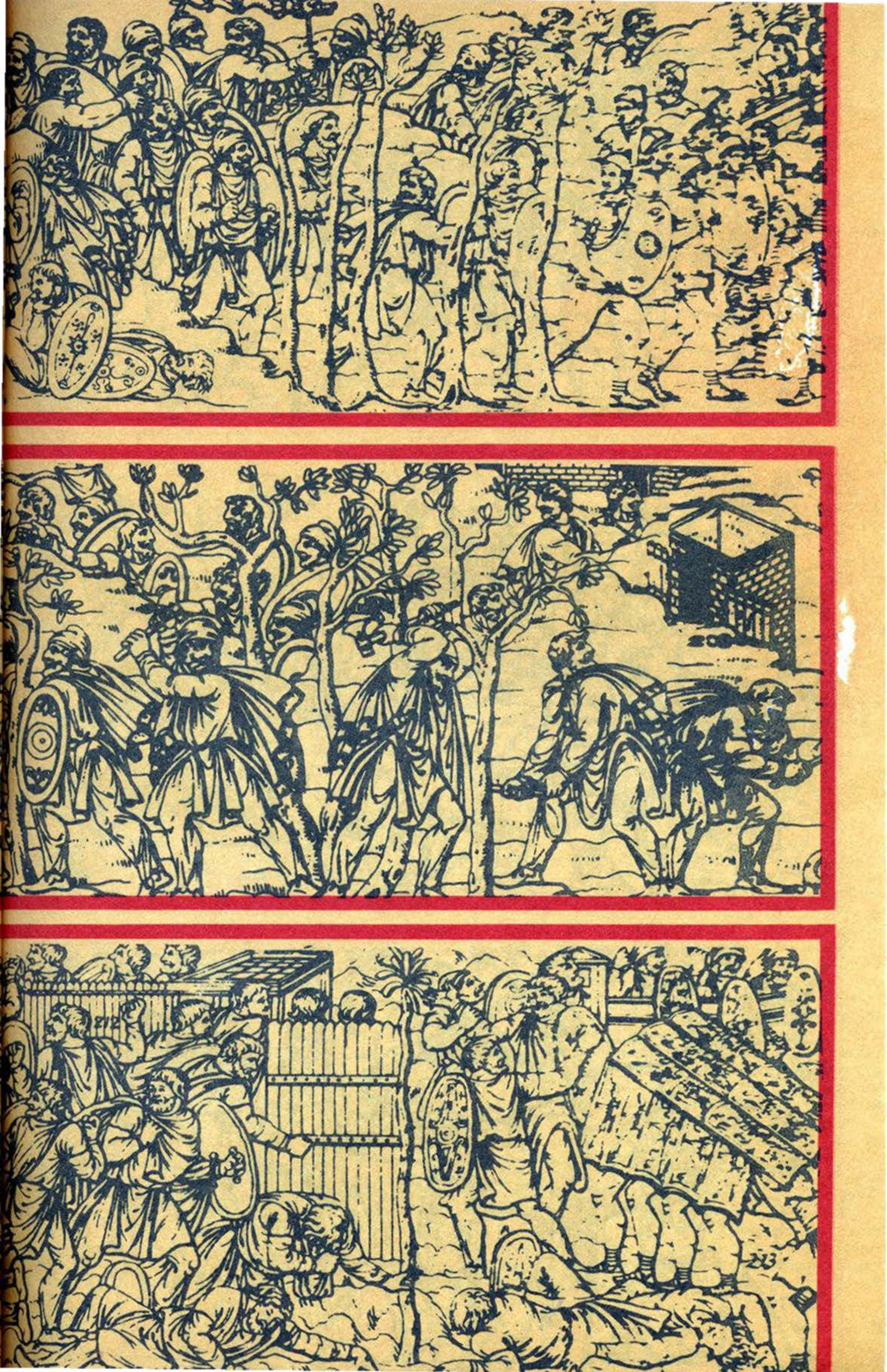

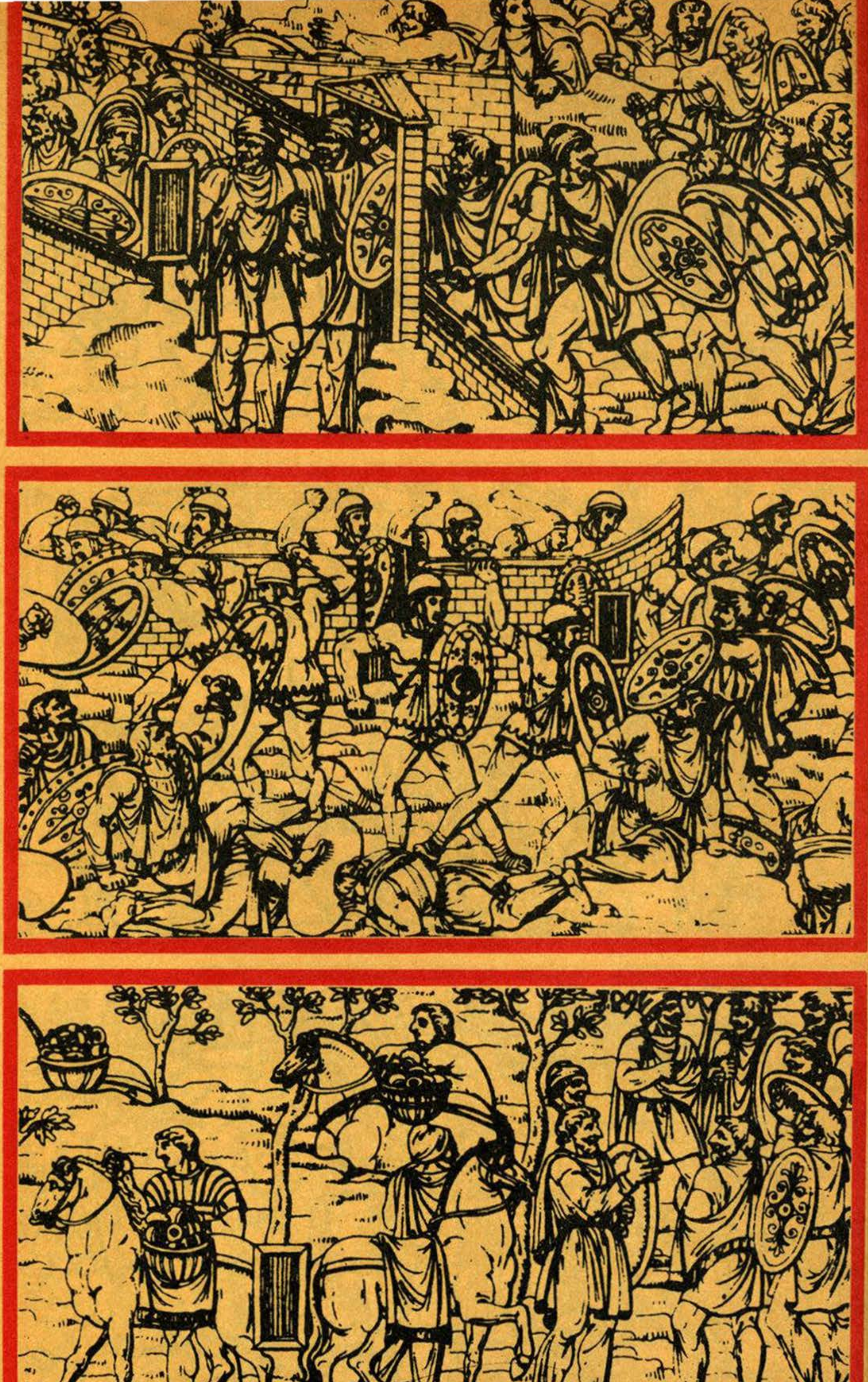

PE URMELE STRĂMOȘILOR (XXXII)

ION POPESCU-PUȚURI

„Fapte daco-geto normande", care încheie Paralipomena, adăugată de istoricul italian Carlo Troya capitolului Faptele geților sau goților aduc în discuția lumii științifice una dintre cele mai dezbătute probleme în prima jumătate a sec. XIX — anume originea neamurilor normande și rezultatul impactului acestora cu lumea din Apusul Europei. Dacă în Europa răsăriteană și sud-estică, valurile migratoare s-au succedat timp de aproape un mileniu — din anii 376, odată cu venirea hunilor si pînă la anul 1241, cînd a avut loc marea năvălire mongolă —, în Europa occidentală numărul popoarelor ce s-au succedat a fost mult mai restrîns, iar perioada în care au avut loc aceste mișcări a fost, de asemenea, mai puțin întinsă în timp. Vandalii, după ce Imperiul roman le-a refuzat intrarea în Dacia traiană ca foederați fiind primiți de dacii liberi pe teritoriul lor au ajuns, încă din sec. V, pînă în Africa de Nord; vizigoții, primiți de asemenea de dacii liberi, cu care s-au contopit, formînd — așa cum spune Carlo Troya — același popor au înaintat în Italia, cucerind, în timpul lui Alaric, din neamul Baltilor, Roma (410 e.n.), de unde au ajuns apoi în Spania, unde au întemeiat unul din cele mai puternice și organizate regate; francii au năvălit și ei în sec. V asupra teritoriilor galo-romane, dar constituirea regatului franc, sub Clovis (481-511), a atenuat relativ repede impresia de popoare în migrație. La fel. în Britania, triburile anglo-saxone au năvălit asupra celor locainice, dar și acolo a avut loc o rapidă sedentarizare a noilor veniți, care au întemeiat o sumedenie de stătulețe: Bernicia, Essex, Kent, Mercia, Northumbria, Sussex, Wessex ș.a.

Hunii au ajuns și ei, e drept, pînă aproape de Oceanul Atlantic, dar invazia lor a fost mai mult un ecou al marii migrații ce zguduia lumea răsăriteană și centrală a Europei; victoria dobîndită de generalul Aetius împotriva hunilor la Cîmpiile Catalaunice (451 e.n.) nu departe de Troyes, a însemnat, de fapt, dispariția acestora de pe scena politică europeană. Avarii nu au ajuns mai departe de Europa Centrală, iar bulgarii, pecenegii, uzii și cumanii nu au reprezentat decît niște noțiuni abstracte pentru locuitorii din Occident. Constituirea unor state — regatul franc, și apoi Imperiul carolingian al francilor, regatele anglo-saxone din Anglia, regatul vizigot din Spania — a avut efecte rapide asupra procesului de stabilitate în zonele respective.

Pe acest teren, de evoluție calmă, apariția normanzilor în regiunea intitulată mai tîrziu după numele lor Normandia a căzut ca o lovitură de trăsnet. Panica a fost deosebită; în groaza stîrnită, cronicarii nu au întîrziat să-i asemuiască cu hunii și chiar să-i numească astfel. Dar, după ce primele atacuri au trecut, după ce liniștea — măcar relativă — s-a restabilit, s-au străduit să afle date cît mai multe și mai exacte despre aceste noi popoare cu care veneau în contact.

I-au numit normanzi, adică oameni ai nordului, deoarece corăbiile acestora, foarte duți și adaptate navigației pînă la mari depărtări, veneau dinspre nord. Ei înșiși își spuneau vikingi, „regi ai mărilor", tocmai ca o oglindire a iscusinței lor de navigatori. După locul de proveniență, acești vikingi erau din Norvegia și din Dania (numită ulterior Danemarca). Dania, ca și Iutlanda (locuită, de asemenea, de normanzi), erau nume care spuneau mai mult cărturarlior și istoricilor vremii, întrucît erau asemănătoare cu ale dacilor și geților — nume de popoare cunoscute încă din antichitate. Din ce în ce mai frecvent, izvoarele scrise au început să-i numească pe normanzi fie dani, fie daci, iar țara s-o desemneze ori sub numele de Dacia, ori sub acela de Dania; spre această concluzie conducea, de altfel, și tradiția acestor popoare, care se considerau venite de undeva din sudul continentului, din zonele Mării Negre. Or, acolo se afla Dacia, unul din cele mai cunoscute state ale antichității, „Dacia de lîngă Alania" — cum o defineau cronicile vremii pentru a o deosebi de Dania, numită și ea adeseori Dacia.

Primele atacuri ale normanzilor au fost sporadice și puțin remarcate de contemporani. Abia pe la jumătatea sec. IX, consistența acestor atacuri a fost mai mare, ceea ce a avut drept rezultat și încheierea primului acord îndreptat împotriva lor, de către Carol Pieșuvul, regele Franței (843-877) și Ludovic II, împăratul Imperiului german (843-876), afectați deopotrivă de incursiunile normande; conform tratatului, cei doi suverani foloseau împotriva normanzilor tot un normand, căpetenia unui grup războinic, Bjoern Coastă de Fier (Berno, cum este numit în Analele de la St. Bertin). Acest prim tratat din anul 858 nu a dat însă rezultatele scontate și, în anul 860, Carol Pieșuvul a trebuit să poarte tratative cu o altă căpetenie normandă, anume Weiand, pentru a stăvili incursiunile războinicilor din nord.

Rezultatul nu a fost decît vremelnic, întrucît, către anul 886, normanzii s-au instalat efectiv în peninsula franceză, care de atunci înainte le poartă numele — Normandia. În fruntea

războinicilor normanzi se afla acum o căpetenie, deopotrivă legendară şi reală, socotit întemeietor al familiei ducale normande — anume Rollon. În Istoria Italiei (vol. II. p. 717), Carlo Troya precizează ca an al naşterii lui Rollon anul 843, arătînd, totodată, că acesta era originar din acea „Dacie de lîngă Alania", deci — conchidea istoricul italian — din teritoriile dacice de lîngă Dunăre.

Alte izvoare îl socotesc pe Rollon originar fie din Dania, fie din Norvegia. În orice caz, către anul 886, cum rezultă din coroborarea mai multor informaţii (Cronica lui Dudon din St. Quentin, Analele Vedastini, şi scrierea anonimă a aşa-numitului analist din St. Waast), Rollon s-a instalat în Normandia, lărgindu-şi treptat aria stăpînirilor, fie prin cuceriri, fie în urma unor concesiuni ale regelui Franţei, încît la începutul sec. X ducatul stăpînit de el ajunsese unul din cele mai puternice din regatul Franţei. În anul 927, Rollon l-a asociat la conducerea ducatului pe fiul său, Wilhelm Sable Lungă, încredinţîndu-i — ca semn distinctiv al autorităţii ducale — spada sa. „Spada lui Rollon", evocată şi într-un film de televiziune difuzat cu ani în urmă, a devenit sinonimă cu un însemn de învestitură, cel ce o avea fiind recunoscut de căpetenie a normanzilor. Trei ani mai tîrziu, Rollon murea, „în plină putere" afirmă cronicile contemporane, ceea ce pune oarecum sub semnul întrebării autenticitatea anului naşterii.

Spada lui Rollon va reveni în actualitate în anul 1035, cînd Wilhelm II Bastardul, strănepotul lui Rollon, a folosit-o ca mijloc de a fi recunoscut duce al Normandiei. Desemnat de regele Angliei Eduard Confesorul, moştenitor al coroanei britanice (1051), Wilhelm a devenit în anul 1066, rege al Angliei în urma biruinţei de la Hastings, primind supranumele de Cuceritorul. Regi ai Angliei şi duci ai Normandiei căpeteniile normande au ajuns, astfel, mai puternice chiar decît regii Franţei, ai cărei vasali formali erau. Acest raport invers proporţional de putere-autoritate va sta, de altfel, la originea a numeroase evenimente politice şi militare ce vor confrunta lumea europeană occidentală.

Privit în perspectiva istoriei, impactul normanzilor cu lumea Europei occidentale nu ne mai apare atît de violent cum l-au acreditat cronicele şi analele vremii. Desigur, venirea normanzilor nu a fost lipsită de animozităţile şi distrugerile ce însoţesc de regulă asemenea evenimente istorice. Normanzii au fost totodată făuritorii unei culturi materiale ce se situa pe o treaptă înaltă, iar civilizaţia lor spirituală era, de asemenea, evoluată, fiind comparată de către mulţi cărturari cu aceea a credinţei zamolxiene a nemuririi. Apoi, se cuvine relevat faptul că nu toţi vikingii participau la acţiunile prădalnice; cea mai mare parte a locuitorilor rămăseseră pe loc, în aşezările lor scandinave. Participînd la evoluţia societăţii rămase în Scandinavia, vikingii se îndeletniceau cu ocupaţiile tradiţionale: pescuitul şi creşterea animalelor, ducînd o viaţă sedentară.

Chiar şi sub acest aspect, se cuvine subliniat că iscusinţa de navigatori a normanzilor a avut efecte importante asupra lărgirii orizontului geografic al omeniri în perioada respectivă.

Cum conchide La grande Encyclopédie în vocea dedicată normanzilor „aria geografică a mişcărilor scandinave din sec. VI-X e imensă. Vedem, în sec. VIII, normanzi în Irlanda; din sec. IX datează regatele de la Dublin, Waterford, Limerick. Insulele Shetland, Orcadele, Feroe, Islanda au fost colonizate în sec. IX. Puţin mai tirziu, normanzii au atins Groenlanda, coastele Labradorului (pe care l-au numit Hälteland) şi Noii Scoţii (denumită de ei Vinland)". Scandinavii „au luptat contra Imperiului carolingian şi a regatelor maure din Spania, au fondat stătuleţe în Anglia (cum au fost regatele «daneze» din Anglia de Nord). Prin Finlanda au pătruns pînă în cîmpiile Rusiei şi au furnizat mercenari împăratului Constantinopolului şi regilor Georgiei". Mulţimea vestigiilor arheologice (monede şi obiecte descoperite în Peninsula Scandinavă, dar provenite din diferite zone ale continentului) sînt expresia unei activităţi deosebit de susţinute, nu numai războinice, ci şi comerciale, care a contribuit la strîngerea legăturilor dintre diferite zone ale Europei.

Este unul dintre motivele interesului pe care îl acordă istoricul italian Carlo Troya istoriei normanzilor (numiţi de el daco-geto-normanzi), considerîndu-i urmaşi ai ramurii geto-dacice desprinse din marele trunchi după domnia lui Ermanarich cel Mare din neamul Amalilor.

A treia perioadă

875 Ulmar numeşte geţi pe piraţii normanzi din veacul său, de fapt al 9-lea al erei noastre. Ist. I., vol. II, p. 711.

876 Legendă referitoare la părinţii lui Rollon, potrivit căreia aceasta s-ar fi născut în Dacia, ce se învecina cu Alania. Ist. I., vol. II, pp. 718-719. Fuga sa în Scandinavia, unde contele de Meora l-a adoptat. Ist. I., vol. II, pp. 719-720.

876 Rollon acostează în Anglia şi se aliază cu Alfred cel Mare, Ist. I., vol. II, pp. 711, 715.

878 Tratatul lui Alfred cel Mare cu Gotrum, regele Iutlandei.

Ibidem. Din acest tratat aflăm că Danemarca, fără a-şi pierde acest nume, se mai numea şi Dacia, şi, mai cu seamă Iutlanda, ţara lui Gotrum. Tot Dacia se mai numeau şi posesiunile daneze din afara Danemarcei, precum şi o parte din Suedia. Ibidem.

880? Călătoria lui Wulstan din Danemarca de-a lungul ţărmurilor Scaniei şi Mecrei în Suedia, pînă la gurile Vistulei şi în ţara osmannilor sau orientalilor. Ist. I., vol. II, pp. 715-717. Între regiunile dintre Vistula şi Dunăre se afla Dacia Orientală sau răsăriteană mărginită cu Alania, unde s-a născut Rollon. Ist. I., vol II, p. 709.

882 Sigebertus Gemblacensis menţionează pe „Normanzi, alîndu-se cu danii etc." Inter. Script. Pistorii. I. 899.

886 Asserius Menecensis în Viaţa regelui Alfred [cel Mare] pomeneşte de „păgînii normanzi, sau dani".

887 „Neamul danilor, care mai sînt numiţi şi normanzi". Aşa afirmă Marianuso Scoţianul. Deci denumirile de dani, danai, daci şi normanzi coexistau în acelaşi timp. Numele de Dacia se atribuie deseori Danemarcei, şi mai cu seamă Iutlandei.

888 Moartea lui Rimbert, discipol şi autor al vieţii Sf. Ansgar. Ist. I., vol. II, p. 680. Acest Rimbert predicase în părţile „Danei şi ale Sveonilei" cum aprecizează Mobillon, în Actele Ordinului San Benedicto, p. 489.

cca. 911 Gesta Normannorum in Francia consemnează existenţa ţării „Norvegia, în care locuiesc goţi, huni şi daci". Pertz (Monumenta Germanorum, vol. I, p. 533) observă că această scriere este luată, în cea mai mare parte, din Analele Beritiniene şi din cele ale Sf. Vedastus.

912 Rollon devine duce al Normandiei; este tatăl lui Wilhelm I

(Sable lungă) care la rîndul său este tatăl ducelui Richard I. Ist. I., vol. II, p. 676.

946 Împăratul romano-german Otto I atacă în Rouen pe normanzi, un nepot al său murind sub zidurile cetăţii. Cronicarii îl laudă că ar fi luptat împotriva celor mai viteze popoare... „Pe daci şi alani, pe goţi şi pe hungri" l-a biruit se spune în cronica despre St. Quintinius. Noi alianţe se încheiaseră sau erau în curs de încheiere în Europa răsăriteană între popoarele daco-geto-alano-hunice.

cca 948 Liutprand din Cremona (Cartea I, Cap. 5 şi Cartea I, Cap. 6) vorbeşte despre „Unguri, pecenegi, chazari, ruşi, pe care cu un cuvînt îi numim normanzi".

951 Bulla papei Agapetus II (946-955) privitoare la hotarele Daciei în Suedia. Ist. I., p. 1 148.

987 „Hugo [Capet] ajunge la domnie şi este numit căpetenie asupra galilor, a britanilor, a dahilor (dacilor sau normanzilor), a acvitanilor, a goţilor, a hispanilor şi a bascilor". Se menţionează în cronica lui Richerius, Historiarum, importantă şi elegantă istorie, descoperită la Bamberg.

997 După ce a predicat la Dodona, în Pomerania, Sf. Adalbert este ucis de către un Sigge, preot al prusilor. Ist. I., vol. II, pp. 690-700.

cca 1000 Trăieşte Dudon din St. Quentin. Ist. I., vol. II, pp. 677-678, primul, după cîte ştiu, care ne-a transmis ştiri privitoare la Thor şi la sacrificiile umane oferite idolului. Ist. I., vol. II, pp. 681-682. „Dacii, (scrie Dudon în Cartea I, p. 63), sînt numiţi de ai lor danai. Aceşti daci au fost izgoniţi pe vremuri de ai lor, în urma reluării unui vechi obicei".

1018 Moartea lui Dietmar sau Tietmar din Merseburg, care a acordat lui Otto III titlul de „Salus Daciae" adică al Danemarcei, în ediţiile precedente celei foarte recentă a lui Pertz (Monumenta Germanorum, vol. V, pp. 756-757), apărută prin grija lui Lappenberg.

1042-1066 Domnia lui Eduard Confesorul în Anglia. El este autorul unor legi, unde într-un adevărat talmeş-balmeş, sînt amintiţi danii, dacii şi geţii... „Lex Danorum în Britania" (Leges Edwardi Apud Wilkins et Cancani, Cap. Lex Noricorum etc.). „Cînd sosesc în Britania, goţii trebuie să fie primiţi şi protejaţi în acest regat ca şi nişte fraţi aliaţi, rude şi concetăţeni".

Citind aceste cuvinte ale lui Eduard asupra gutilor, învăţatul francez Du Cange trage concluzia că un atare nume se dădea, fără deosebire, tuturor popoarelor nordice; afirma totodată că el nu intenţionează să trateze această chestiune pe care o lasă în grija istoricilor şi a geografilor. Cu toate că el vedea bine că pentru Eduard guttii nu erau alţii decît iutii sau iutlandezii din Iutlanda, din Danemarca; numiţi de aceea fraţi apropiaţi de către anglo-saxoni [care aveau şi ei origine asemănătoare].

Un alt cronicar din acea vreme, Adam din Bremen, aminteşte că de o parte şi de alta a Elbei trăiau în vechile timpuri numeroase popoare, mai cu seamă dacii şi goţii. El este autorul unei descrieri a Daniei, unde vorbeşte de Estonia, de Pămîntul femeilor (sau al Amazoanelor) nordice, şi de faptul că aceste femei au provocat moartea lui Amund, fiul regelui Suediei, Ist. I., vol. II, p. 693. Şi Edrisi, numit geograful din Nubia, vorbeşte despre aceste Amazoane nordice, plasîndu-le pe ţărmul Oceanului tenebros din Estonia (Edrisi, vol. II, p. 433).

Adam din Bremen descrie şi Oracolul din Kurlanda, unde — spune el — veneau spanioli şi greci. Ist. I., vol. II, p. 694. Aminteşte, de asemenea, minele de aur din Kurlanda. Ibidem.

Aminteşte aşijderea de faimosul templu Upsal, consacrat lui Thor, Odin şi Frik, în vecinătatea oraşului Birca, al ostrogoţilor din Suedia. Ist. I., vol. II, pp. 680-682.

1066 Guillaume de Jumièges scrie Istoria normanzilor, după spusele lui Dudon din St. Quentin şi ale lui Rudolf, conte de Ivry şi de Bayeux. Şi el acordă normanzilor numele de daci. Ist. I., vol. II., p. 678.

În ce priveşte vremurile foarte îndepărtate, Guillaume urmează spusele lui Iordanes; iar în ceea ce priveşte anticii, afirmă că dacii conduşi de un rege Danao, au domnit asupra ţării Danemarca. După ce reproduce unele opinii asupra originii danilor, conchide (Cartea II. Cap. 5): „Fie că s-a întîmplat într-un fel sau altul, totuşi se ştie că danii îşi trag originea de la goţi". Cine nu vede că aici este schiţată şi repetată istoria cuceririlor lui Ermanarich cel Mare sau vreo altă asemănătoare venire a dacogeţilor în Dania?

1087 Leon din Ostia încheie aşa-numita Cronică de la Montecassino, unde povesteşte că în secolul precedent grecii (bizantinii) din epoca lui Otto I cuceriseră Puglia şi Calabria... „Cum Danis, Russis ac Gualannis" (cu danii, ruşii şi gualannii).

Gualannii, după Reiske sînt barangii sau varangii sau varegii — neam scandinavo-normand. Aceşti varangi se crede că ar fi autorii inscripţiilor sculptate pe leii din Arsenalul de la Veneţia, despre care voi vorbi într-unul din volumele viitoare ale Istoriei Italiei.

1098 Se alcătuieşte aşa-numita Carte Neagră, în care în capitolul referitor la Catedrala din Coutances, în Normandia, se notează:

... „Datorită prăpădului făcut de îngrozitoarea persecuţie a mişelului Hasting şi a dacilor săi" (vezi Gallia Christiana Nova, XI, 207).

1101 Chronologia memorabilium. menţionează domnia lui „Eriens Bonnus Rex Daciae" (Eric cel Bun, regele Daciei).

1103 Aceeaşi lucrare (vol. II, p. 523) menţionează şi pe „Asserus, devenit primul arhiepiscop în Dacia".

1112 Sigebert Gemblacense scrie: „Goţii, pe care cei vechi îi numesc geţi". Sigebert afirmă că a folosit în scrierea sa pe Iordanes.

1105-1134 Călugărul englez Elnot sau Aelnot spune că ar fi „zăbovit 25 ani în părţile Daciei". Aici a scris viaţa lui Canut, regele danilor (Scriptores Rerum Daciae, vol. III, pp. 325-390).

1112-1134 „În părţile din nord — consemnează acelaşi autor — sălăşluiesc sueţii, goţii, normanzii". Ibid. p. 330.

1134 Tot el descrie „memorabila bătălie dintre Harald cel cu păr frumos şi Sveno din regatul Daciei". Ibid. p. 332, şi arată că „Văzînd lumina zilei pe meleagurile anglilor, a colindat prin Dacia". Ibid. p. 389.

cca. 1112 Trăieşte Honorius din Autun, autor al Imaginii lumii în care scrie: „... începînd de la Fluviul Thanais [Don] este Sciţia Inferior care se întinde spre miazăzi pînă la Dunăre. În ea sînt [cuprinse] Alania, Dacia, Goţia". De Imagine Mundi, Cartea I. Cap. XXIII. Îmi este cunoscută greşeala din cartea lui Honorius, dar cuvintele sale mai sus reproduse, sînt cît se poate de adevărate, mai cu seamă în ceea ce priveşte Alania, pe care împăratul Constantin Porphyrogenetul o descria în secolul X ca fiind locuită de alani, duşmani foarte înverşunaţi ai cazarilor de la Pontul Euxin şi în locurile învecinate cu mlaştina Maeotidă [Marea de Azov] şi cu Crimeea de astăzi (Constantin Porphyrogenetul, De Administrando Imperio, Cap. 10-13).

1140 Se redactează Cronica lui Langebek, tipărită de Duchesne (Historia Francorum Scriptores, I. 152) în care se consemnează: „Maestrul Hugo de Saint-Victor a spus că normanzii au venit din Sciţia Inferior, care, după Isidor [din Sevilla], este numită Ţara sălbatecă. Sînt dani la origine, fiindcă au plecat din Dacia". Danemarca nu a fost niciodată numită Sciţia Inferioară, cu toate că nu se află prea departe de Sciţia Raunoula sau Renană. Sciţia Inferioară se învecina pe de o parte cu Alania şi cu Pontul Euxin şi pe de altă parte cu Germania. Ist. I, vol. II, pp. 708-709. Spusele lui Hugo din St. Victor confirmă vechea tradiţie, şi anume că daeii ar fi venit în Dania din ţara danailor sau grecilor, sau, altfel spus, din locurile învecinate Dunării, Traciei şi Pontului Euxin. Aceeaşi tradiţie asupra originii scito-euxinlene a danilor se găseşte şi în cronica la care se referă Langebek (Rerum Danicorum I. p. 50): „Printre extrasele pe care le-a întocmit pe vremuri preanobilul Rotgard la Biblioteca din Paris, el a adnotat acest pasaj dintr-un codex de pergament, care conţine Cronica Prescurtată şi anume: „normanzii, la origine dani, au părăsit odinioară Sciţia Inferior, sub conducerea lui Rollo (Rellon)".

1141 Orderic Vitallus, călugăr englez care a trăit în Normandia, îşi încheie Istoria în care dă Danemarcei numele de Dacia şi numeşte dant pe locuitorii acesteia (Cartea I, p. 371). El vorbeşte între altele de „Turesberga, cetate a Norvegiei, care a fost aşezată la răsărit împotriva dacilor" (Cartea X. p. 707). Aici numeşte daci pe locuitorii Iutlandei.

1150 Data probabilă a redactării Poemului lui Beowulf Ist. I., vol. II, p. 507).

1151 Sf. Bernard din Clairvaux vorbeşte despre cardinalul Marlin trimis în Dacia „terra auri" (pămîntul aurului), (De consideratione. Cartea IV, cap. 5). El se referă la minele de aur din Kurlanda şi la altele asemănătoare.

1152 Gottfried din (Clairvaux) scrie lui Esekil, arhiepiscop de Lund, în Suedia, numindu-l prelat al Daciei. (Stephani Baluzii, Miscellanea, II. p. 233)

1158 „Waldemarus, rege al danilor" se adresează într-o scrisoare către toţi cei ce trăiesc în Daoia", Ist. I., vol. II, p. 713.

1158 Henricus din Huntington, istoric englez, îi numeşte şi el pe dani, întotdeauna, daci.

1171 Din acest an datează scrisorile lui Pietro, abate din Celle, de lîngă Troyes, în Champagne, referitoare la călugărul Fulcon ales episcop de Estonia în Dacia (Cartea VI, Epist. 15). Cura Iacobi Sirmondi Inter Ejus Opera, III, 777. Din acelaşi an sînt şi scrisorile lui Alexandru III, adresate „Către toţi credincioşii din Dacia". Ist. I., vol. II, p. 713. ■

(Va urma în nr. 6/1989)

Prof. Randolph L. Braham (S.U.A.)

România — o adevărată oază pentru evrei în cel de-al doilea război mondial

Profesorul american Randolph L. Braham este şef al catedrei de ştiinţe politice a Colegiului Universităţii din New York, director al Institutului Emeric şi Ilana Csengeri pentru studierea Holocaustului şi autor sau coautor a peste 20 de cărţi. Cîteva dintre ele: Perspectives on the Holocaust; Genocide and Retribution. The Holocaust in Hungarian-Ruled Northern Transylvania; The Holocaust in Hungary — Forty Years Later; The Tragedy of Hungarian Jewry. Essays. Documents, Depositions; The Psychological Perspectives of the Holocaust and of Its Aftermath; The Hungarian Labour Service System (1939-1945).

Randolph L. Braham s-a născut în 1922 în România, şi-a făcut studiile liceale la Dej, iar după Dictatul de la Viena, din august 1940, a fost trimis de autorităţile horthyste într-un detaşament de muncă lîngă hotarul cu Cehoslovacia. A fost eliberat în ianuarie 1945 de Armata 4 română. În 1946 a plecat în Statele Unite ale Americii, unde, şase ani mai tîrziu, după studii la Universitatea din New York, şi-a luat doctoratul în ştiinţe politice. Profesorul Braham stăpîneşte nouă limbi (engleza, germana, franceza, italiana, româna, maghiara, idiş, rusa şi spaniola), „pentru că — spune el — istoria Holocaustului nu se poate scrie fără să cunoşti mai multe limbi, pe lîngă germană".

Întemeindu-se pe o imensă cantitate de documente de arhivă, pe presa vremii şi pe o amplă bibliografie din diverse ţări, printre care şi România, lucrările profesorului american abordează într-o manieră complexă istoricul acţiunii de exterminare a populaţiei evreieşti în ţările care au cunoscut flagelul fascismului. În cadrul acestei arii de preocupări, R. Braham a cercetat şi situaţia populaţiei evreieşti din ţara noastră, îndeosebi a celei din partea de nord-vest a ţării, aflată sub ocupaţie horthystă în anii celui de-al doilea război mondial, ca urmare a Dictatului de la Viena.

Profitînd de prezenţa profesorului american, în vara anului trecut, la Bucureşti, oraş pe care l-a vizitat în mai multe rînduri, unde a conferenţiat la Asociaţia România (Revizioniştii istorici şi noua dreaptă din Europa occidentală şi S.U.A.) **şi la Muzeul de istorie a partidului comunist, a mişcării revoluţionare şi democratice din România** (Concepţii despre Holocaust şi particularităţile Holocaustului în anii celui de-al doilea război mondial în Ungaria, precum şi în Ardealul de Nord ocupat prin Dictatul de la Viena), **l-am adresat cîteva întrebări.**

— Cum v-aţi apropiat de istoria României?

— În primul rînd, m-a preocupat istoria României pentru că sînt născut în această ţară. Mi-am făcut studiile liceale în limba română, limbă pe care continui să o vorbesc, să o folosesc în mod direct, pe viu, în care citesc şi scriu permanent. În al doilea rînd, istoria României m-a interesat datorită situaţiei deosebite pe care au avut-o evreii din România în ultimul război mondial. După cum ştiţi, desigur, studiile mele istorice se referă de mulţi ani la problemele Holocaustului. În mod inevitabil, trebuia să ajung să cercetez şi situaţia aparte pe care au avut-o evreii din România, în perioada regimului Antonescu, în contrast cu cea din alte ţări europene ocupate sau dominate de nazişti. În Occident, se vehiculează ideea că în România antisemitismul a fost mai puternic decît în alte ţări. Dar, în contrast cu asemenea concepţii, afirm că în România din graniţele existente în acei ani evreii au supravieţuit în marea lor majoritate.

În Ungaria, unde înainte de Holocaust liderii evreilor au găsit o comunitate de interese cu liderii unguri, populaţia evreiască din afara capitalei, Budapesta, a fost distrusă barbar, într-un tempo rapid.

Un aspect special al problemei evreieşti în România a fost salvarea evreilor unguri. După luna martie 1944, cînd în Ungaria s-au introdus măsurile naziste de exterminare a evreilor, România a devenit — cum arătam în una dintre cărţile mele — o adevărată oază pentru mii de evrei hăituiţi şi mînaţi spre camerele de gazare şi crematoriile Auschwitzului. De aceea, autorităţile hitleriste au făcut presiuni asupra românilor pentru a lua măsuri care să împiedice un asemenea exod. În acest sens, guvernul român a emis un decret-lege care pedepsea cu asprime pe evreii unguri ce treceau fraudulos graniţa, ca şi pe cei care îi ajutau în această acţiune. Dar măsura a fost formală, ea nu s-a aplicat

Dimpotrivă, s-au dat instrucțiuni confidențiale autorităților de la frontiera cu Ungaria, prin care li se cerea să faciliteze pătrunderea evreilor veniți din această țară. Și aceasta se datorește înainte de toate poporului român, umanității sale tradiționale. Românii au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a ajuta să treacă frontiera cît mai mulți evrei unguri. Odată ajunși în România, aceștia nu erau supuși nici unei constrîngeri nerezonabile. Mii de evrei unguri au trecut clandestin frontiera în România, de la data cînd în Ungaria a început deportarea lor masivă. Cei mai mulți s-au stabilit la București, Arad și Timișoara.

Consulatul român de la Oradea, înțelegînd suferințele populației evreiești, a urmărit cu atenție măsurile luate de autoritățile fasciste ungare pentru internarea în ghetouri și deportarea evreilor din Transilvania de Nord.

— Care este obiectul actualei dv. vizite în România?

— Mi-am propus cercetarea unor documente despre Holocaustul din Transilvania de Nord, în perioada cînd s-a aflat sub ocupație horthystă și, sub acest aspect, pot spune că vizita mea în România a fost cea mai fructuoasă. Noile documente pe care le-am consultat, prin bunăvoința Asociației România și a Direcției generale a Arhivelor statului, cărora le mulțumesc pe această cale, îmi vor permite să-mi aduc cercetarea la zi și vor contribui la lărgirea capitolului consacrat Holocaustului în Ardealul de Nord sub ocupație horthystă. Pregătesc în acest sens o nouă ediție, îmbogățită, a lucrării *Genocide and Retribution. The Holocaust in Hungarian-Ruled Northern Transylvania* și cîteva studii de sine stătătoare, consacrate unor aspecte particulare ale Holocaustului în Ardealul de Nord. Ideea acestor studii s-a născut tocmai în urma descoperirii noilor documente, care, deși nu modifică esențial tezele mele mari privind Holocaustul, permit anumite nuanțări, unele precizări referitoare la istoria Holocaustului în Ardealul de Nord. Am găsit, de pildă, un document menționîndu-l pe colonelul de jandarmi Tibor Paksy-Kiss, care a avut comanda supremă în campania de adunare în ghetouri și de deportare a evreilor din Transilvania de Nord. El s-a aflat pe lista acuzaților în cadrul procesului de la Tribunalul poporului din Cluj, din 1946, fiind condamnat la moarte în contumacie. Este pentru prima oară cînd descopăr un document despre acest individ. Actul atestă că Paksy-Kiss s-a refugiat ulterior în Ungaria, unde a trăit mulți ani, ceea ce mă va face să devin un nou Sherlock Holmes, pentru a-i reconstitui viața, cînd mă voi afla pentru cercetări și studii în această țară.

— Ce importanță are pentru dv. documentarea realizată în România?

— În prezent, în multe țări ale lumii se acordă o mare atenție Holocaustului. În R.F. Germania și alte țări occidentale, există un val de scrieri ale unor istorici care neagă pur și simplu fenomenul Holocaustului, îl integrează suferinței generale a celor implicați în conflagrația mondială, îl consideră un supliciu care nu i-a privit exclusiv pe evrei. „La război, ca la război", afirmă acești istorici. În genocid, spun ei, au pierit milioane de oameni, nu numai evrei. Iată deci că Holocaustul nu reprezintă un fenomen singular, un unicat. Nu numai în cel de-al treilea Reich au avut loc ucideri în masă, dimpotrivă, procedeul a fost numai copiat acolo, susțin acești autori. Sînt, fără îndoială, pur și simplu încercări de estompare a fenomenului istoric, de așezare a lui sub o lupă deformantă cu scopul evident ca naziștii să iasă basma curată.

În lucrările mele aflate în pregătire (dintre care două volume urmează să apară în curînd în Ungaria) urmăresc demonstrația istorică printr-o solidă documentație, realizată în mare parte în bibliotecile și arhivele din România, în cursul celor cîteva vizite efectuate în țara dumneavoastră.

Florentina DOLGHIN

VICTOR SLĂVESCU: NOTE ZILNICE

(Urmare din p. 32)

s-a întîmplat ceva cu bietul Călinescu. Ajung la Brașov la ora 5 1/2 și mă duc la Prefectură, unde prefectul Ivașcu îmi arată telegrama asupra atentatului. Pare că a fost ucis Călinescu. Sînt profund mișcat și plec imediat la București, unde ajung la 8 3/4. Aci aflu casa plină de soldați și jandarmi. Înțeleg că drama s-a comis.

Detaliile nu le mai povestesc. Ciuruit de gloanțele gardiștilor, Călinescu cade la postul de onoare și datorie.

La 10 1/2 Consiliul de Miniștri. Noul președinte de consiliu (pentru durata funeraliilor) este gl. Gh. Argeșanu, un adevărat caraghios care crede cu de-a binelea că este prim-ministru. Scurt consiliu: o proclamație către țară, funeralii naționale, o reprimare severă a gardiștilor, cu executare promptă...

Vineri, 22 sept. Ziarele de dimineață îmi arată executarea asasinilor lui Călinescu, în același loc unde au comis crima. Vor rămîne acolo 24 ore să-i vadă toată lumea. Cred că este exagerată metoda și nepotrivită cu firea și tradiția noastră. Pedeapsă da, dar cu judecată și cu paza unor forme elementare de decență...

La 11 mă duc cu Dody la spitalul militar unde este depus corpul lui Călinescu. Îl văd cu figura ciuruită de gloanțe. A primit 22 gloanțe. Mă cuprinde o adîncă emoțiune.

Îl conducem pînă la Ateneu. Multă lume pe piața publică plînge. Dar și multă rezervă.

După-masă, la Academia Română, se reîncep ședințele obișnuite. [Filosoful Ion] Petrovici [1882-1972, atunci vicepreședinte al Academiei] face elogiul lui Călinescu și al lui Oscar Niculescu [jurist, academician, n.1880, decedat la 23 iulie 1939].

Gl. Rosetti ne face o mică comunicare asupra învățămintelor din recentul război. ■

O lucrare olandeză dedicată Columnei

Monument arhitectonic de excepție al antichității. Columna înălțată la Roma în anul 113 e.n., pentru a marca victoria dobîndită de împăratul Traian în cele două grele războaie purtate împotriva dacilor conduși de regele Decebal, a fost unul din cele mai cunoscute și studiate edificii. Începînd cu anul 1576, odată cu apariția lucrării Historia utriusque belli dacici a Traiano Caesare gesti ex simulacris quae in Columna eiusdem Romae vissuntur collecta *(Istoria faptelor împăratului Traian în războaiele dacice așa cum se pot vedea adunate în scenele de pe Columna aceluiași, din Roma) numeroase lucrări, datorate unor istorici de seamă ca Alphonsus Ciaconius, Ioannes Petrus Bellorius etc. și avînd desenele executate de artiști de renume ai Renașterii, între care Raphael Urbinas, au avut ca subiect Columna.*

În fondul de patrimoniu al bibliotecii documentare a Filialei Arad a Arhivelor Statului am identificat un exemplar al unei lucrări despre Columnă, apărută în Olanda în anul 1752. Am depistat apoi un exemplar și în fondurile Bibliotecii județene Arad. Un altul se păstrează la Biblioteca Academiei R.S. România. Este vorba de o carte deosebit de rară, ceea ce explică faptul că ea a rămas practic necunoscută cercetătorilor noștri. În afara unei mențiuni tangențiale, făcută de Alexandru Odobescu, ea nu a mai fost pomenită în nici una din lucrările consacrate Columnei de diferiți istorici români (C. și H. Daicoviciu, I.B. Florescu, R. Vulpe).

Lucrarea poartă titlul COLUMNA TRAJANA EXHIBENS HISTORIAM UTRIUSQUE BELLI DACICI A TRAJANO CAESARE AUGUSTO GESTI *(Istoria faptelor împăratului Traian în războaiele dacice, după scenele Columnei Traiane). Gravurile aparțin lui Andreas Morellius, textul scenelor era comentat de Antonio Francisco Gori, editor fiind Iacob Wetstenius.*

Dintre aceștia, în chip deosebit se distinge personalitatea lui Andreas Morellius, care, așa cum rezultă din documentele vremii, a fost mai mult decît un simplu gravor și desenator. La data apariției lucrării, Morellius era mort de 49 ani. Editorii i-au dedicat un studiu, redactat de Andreas Petrus Julianellius, cancelarul Universității teologice din Florența.

S-a născut în anul 1646, la Berna. De tînăr s-a arătat pasionat de numismatică, ajungînd ulterior unul dintre cei mai de seamă specialiști ai vremii sale, fapt ce l-a determinat pe regele Franței Ludovic XIV să-l invite la curte, unde a ordonat colecția numismatică a suveranului. În 1683, și-a tipărit prima lucrare de numismatică, Specimen rei nummericae antique, *pentru care și-a gravat singur planșele. Urmînd, se pare, o dorință mai veche a regelui Francisc I, Ludovic XIV a vrut să aibă mulaje în ghips după scenele de pe Columna lui Traian, lucrare cu care l-a însărcinat, de asemenea, pe Morellius.*

Între suveran și talentatul gravor și numismat au intervenit însă neînțelegeri, în urma cărora Morellius a fost întemnițat, o vreme, la Bastilia. Ieșind din închisoare, sărac și dezamăgit, s-a stabilit în Țările de Jos, la Arnstadt, fiind numit conservator al cabinetului numismatic al contelui Schwartzburg de Hohenstein.

Invitat de prietenul său, eruditul Ezeckiel Spanheimius, a călătorit apoi la Berlin, fiind prezentat principelui elector Frederic de Brandenburg, care i-a înlesnit tipărirea, la Leipzig, a unei noi ediții a lucrării amintite mai sus, însoțită de imaginile a 174 monede.

A murit în 1703, la Arnstadt. În posesia librarului din Leipzig, care îi reeditase lucrarea, au rămas 50 tăblițe de alamă pe care erau reproduse monedele consulare și cele ale primilor 12 împărați romani. Moștenitorii le-au vîndut librarilor Wetstenius și Smith din Amsterdam. Această împrejurare i-a permis eruditului Sigebertus Havercampus să le cerceteze, la solicitarea lui Wetstenius, și să realizeze, în 1734, o primă ediție a colecției Tezaurului morellian, *cuprinzînd monedele pînă la împăratul Vespasian. Opera lui Havercampus a fost continuată de Antonio Francisco Gori (1691-1757), renumit etruscolog, profesor la Academia din Florența, fondator al Academiei Columbaria.*

Considerîndu-l pe Morellius cel mai vestit numismat al timpului său, Gori a adăugat la ediția a doua a Tezaurului morellian *și comentarii pe marginea gravurilor realizate de Morellius în alamă, după replicile în ghips ale scenelor de pe Columnă, pe care tot el le realizase la cererea lui Ludovic XIV. Inițial, aceste comentarii, însoțite de desenele după gravurile lui Morellius, trebuiau să alcătuiască vol. III al* Tezaurului morellian. *Dar, în cele din urmă, lucrarea consacrată Columnei a circulat ca un volum de sine stătător.*

În bogata descriere pe care o face Columnei, Gori se dovedește un bun cunoscător al istoriei geto-dacilor — așa cum a fost înfățișată aceasta în izvoarele antice —, ca și un bun cunoscător al istoriei artelor. Referindu-se la Columnă, profesorul din Florența arată că ea „rivalizează cu ușurință chiar cu piramidele și obeliscurile de la Memphis". El laudă puterea și măreția romană, recunoscînd, în același timp, vitejia și dîrzenia cu care geto-dacii și-au apărat dreptul la libertate.

Rod al colaborării dintre un talentat gravor și numismat elvețian (Morellius), un savant italian (Gori) și un editor olandez (Wetstenius), albumul tipărit în 1752 la Amsterdam și dedicat Columnei lui Traian se înscrie ca una dintre valoroasele lucrări—mărturie peste veacuri, a vechimii istoriei geto-dacilor, a dîrzeniei cu care aceștia și-au apărat libertatea. Valoarea unor asemenea lucrări este și mai evidentă în prezent cînd Columna a fost chemată la o nouă viață prin lucrările de restaurare și protejare inițiate de specialiștii italieni[1] și cînd, de asemenea, datorită efortului acelorași specialiști, au fost obținute imaginile color ale unor scene de pe Columnă, prezentate în premieră cititorilor români[2].

Ioan V. POPOVICI

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 7/1988; 6/1987.

1944. UN PARAŞUTIST PE FRONTUL DE VEST (II)

MAXWELL D. TAYLOR

În toamna anului 1944, pe frontul de vest a avut loc una dintre cele mai sîngeroase bătălii ale războiului — bătălia pentru Arnhem, sub numele ei codificat „Market-Garden". Chiar şi o simplă enumerare a unor cifre seci impune şi sugerează dramatismul unor săptămîni incredibile. În luna septembrie a acelui an, s-a produs cea mai mare operaţie de desant aerian din istoria celui de-al doilea război mondial şi, de fapt, din istorie. Forţele aliate au suferit pierderi mai mari decît la debarcarea în Normandia, petrecută cu trei luni mai devreme: morţii, răniţii şi dispăruţii din forţele aeropurtate şi terestre au atins cifra de peste 17 000, dintre care 13 226 englezi. O divizie britanică, a generalului Urquhart, a fost aproape în întregime nimicită. Pierderile din rîndul civililor olandezi, care s-au alăturat imediat forţelor aliate, au fost, de asemenea, foarte mari; cifra lor exactă nu se cunoaşte, dar unii istorici menţionează cîteva mii.

Mareşalul britanic Bernard Montgomery insistase pentru această operaţie, în care vedea posibilitatea zdrobirii Germaniei. Britanicilor

Septembrie 1944. Operaţia „Market-Garden" este în plină desfăşurare. Soldaţi americani avansează cu greu pe podul de la Nijmegen, printre explozii de grenade ...

le-a revenit misiunea de a ocupa orașul Arnhem și podul peste Rinul inferior. Vremea proastă, capturarea de către naziști a ordinului operațional al aliaților și, mai ales, prezența unei divizii de tancuri S S., despre care nimeni nu știuse, i-au blocat pe englezi, transformînd Arnhemul într-o luptă sîngeroasă, soldată cu o mare înfrîngere. Mai tîrziu, Montgomery — convins că „bătălia de la Arnhem a fost un succes în proporție de 90 la sută" — avea să spună: „După părerea mea, dacă operația ar fi fost sprijinită corespunzător de la început și dacă mi s-ar fi pus la dispoziție forțele aeriene și terestre, precum și stocurile de materiale necesare, ea ar fi reușit, în ciuda greșelilor mele, a timpului nefavorabil sau a prezenței Corpului 2 tancuri S.S. în zona Arnhem. Rămîn un susținător fervent al operației «Market-Garden»".

Dar ceea ce s-a petrecut la Arnhem a devenit unul dintre cele mai controversate momente ale celui de-al doilea război mondial. Winston Churchill considera, la fel ca Montgomery, că „bătălia pentru Arnhem a implicat mari riscuri, dar ele au fost justificate de scopul propus, atît de aproape de a fi atins". La sfîrșitul relatării sale despre acest eveniment, el publica telegrama pe care i-o trimisese la 9 octombrie 1944 feldmareșalului Smuts, un confident al său, în care scria că bătălia de la Arnhem „a fost în mod hotărît o victorie". Și, cu toate acestea, însuși Churchill nu acordă acestei operații decît un spațiu extrem de redus (o filă) în al său Al doilea război mondial.

Multe dintre faptele petrecute în acel septembrie 1944 nici n-au fost știute decît mult mai tîrziu. Istoricii din deceniile ulterioare au atras atenția asupra erorilor inițiale, începînd cu principala (aceea de a concepe înaintarea pe un coridor prea strîmt), și asupra unor neînțelegeri între comandanții americani și britanici. Evaluarea întregii operații este chiar și astăzi rămasă fără răspuns și dificil de făcut. Istoricul britanic B.H. Liddell Hart scria că Arnhemul „a fost o eroare multiplă, comisă de patru ofițeri superiori". Jacques de Launay aprecia că „bătălia de la Arnhem a devenit pentru aliați o înfrîngere incontestabilă". Istoricul american Charles B. Mac Donald era de părere că, „după legea nemiloasă a războiului, operația a fost un eșec". Chiar Eisenhower, comandantul-suprem, va scrie despre „o reușită doar parțială", insistînd mai mult pe învățămintele trase de aliați din împotrivirea inamicului la Arnhem. În sfîrșit, prințul Bernhard al Olandei, numit în acel septembrie 1944 comandant-șef al forțelor armate olandeze, îi spunea lui Cornelius Ryan: „Țara mea nu-și-ar mai putea permite vreodată luxul unui alt succes al lui Montgomery". Iar în ianuarie 1975, prințul Bernhard declara revistei Magazin istoric: „Noi știam că apărarea germană era foarte puternică, dar Monty (Montgomery) nu voia să audă nimic. Azi, el recunoaște că operația a fost un eșec. Dezastrul de la Arnhem putea fi cu siguranță evitat."

În istoriografia celui de-al doilea război mondial, operația „Market-Garden" a ocupat un loc, mai mult decît modest pînă în 1974, la apariția cărții istoricului american Cornelius Ryan A Bridge too Far (Un pod prea îndepărtat), tradusă și în românește, la Editura politică (1977). Magazin istoric a consacrat, de-a lungul anilor, două articole bătăliei de la Arnhem (nr. 1/1975 și 5/1981). De data aceasta, prezentăm versiunea unui alt participant direct la evenimente: generalul american Maxwell D. Taylor, implicat de la început în proiectarea operației „Market-Garden". Majoritatea parașutiștilor săi, supranumiți „șoimii urlători", aveau să fie lansați în noua operație, iar geniștii și artileria diviziei au fost aduși după o zi sau două. Soldații săi trebuiau să-și îndeplinească misiunea fără sprijinul unităților auxiliare. „Cu puțin noroc, o scoatem la capăt!", a exclamat Taylor. În mare măsură, norocul a fost de partea Diviziei 101.

Dar oamenii lui Taylor erau departe de adevăratul cazan al măcelului...

Reproducem un alt fragment — cu titlul și subtitlurile redacției noastre — din lucrarea Swords and Plowshares **(Săbii și pluguri), semnată de generalul american** (Magazin istoric, **nr. 2/1989).**

Eșecul de la Arnhem

După întoarcerea diviziei, la jumătatea lunii iunie 1944, în vechile sale cazărmi din sud-vestul Angliei, am reluat instrucția. La cartierul general plănuiam posibile operații de desant, în sprijinul forțelor terestre ale aliaților care, între timp, rupseseră frontul de la capul de pod din Normandia. Pe la începutul lui august aliații înaintau spre est, traversînd nordul Franței, într-o urmărire vijelioasă a germanilor, care se retrăgeau. În ce ne privește pe noi, cei din Anglia, am trecut sub o nouă structură de comandă. Armata I aeropurtată a aliaților, creată ca rezultat al experienței din Normandia. Pentru a dispune de o conducere unificată în viitoarele operații de desant și de transport ale trupelor, generalul Eisenhower înființase această armată sub comanda generalului-locotenent Lewis Brereton, un foarte apreciat ofițer al forțelor aeriene americane, și desemnase ca din ea să facă parte divizii aeropurtate și unități de transport americane și britanice. Diviziile americane făceau parte din Corpul XVIII aeropurtat, de sub comanda generalului Ridgway, în vreme ce generalul Gavin[1] a luat comanda Diviziei 82 aeropurtate. Se operaseră schimbări și în Divizia 101. Gerry Higgins fusese numit locțiitorul comandantului de divizie, după moartea generalului Pratt, iar Bud Millener devenise șeful meu de stat major.

În timpul următoarelor trei luni am elaborat planuri succesive de operații aeropur-

[1] *Magazin istoric* (nr. 5/1981) a publicat extrase din cartea memorialistică a generalului James M. Gavin *On to Berlin. Battles of an Airborne Commander, 1943-1946*, o mărturie directă a comandantului Diviziei 82 aeropurtate despre bătălia de la Arnhem.

tate pentru trei zone: Rambouillet, lîngă Paris, Tournai și Liège, în Belgia. Nici unul din aceste planuri nu a fost dus la îndeplinire, deoarece rapiditatea cu care înaintau forțele terestre ale aliaților, ce dădeau péste cap rezistența germană, a făcut inutile operațiile aeropurtate. După părerea generalului Bradley, pe atunci comandantul Grupului 15 armate, aceste operații ar fi însemnat un dezavantaj, deoarece ar fi cerut deturnarea unor avioane de la misiunea lor de a transporta muniții și provizii coloanelor care avansau repede; în plus, ar fi fost nevoie de avioane pentru a proteja desantul. Așa s-a făcut că n-am primit misiune decît la 10 septembrie, cu o săptămînă înainte să înceapă „Market-Garden". De la numele orașului olandez care era obiectivul ei cel mai îndepărtat, Arnhem, operația a fost denumită popular operația Arnhem.

Mai înainte de a istorisi despre Arnhem ar trebui poate să povestesc despre această a doua mea ședere în Anglia. Era perioada în care germanii atacau cu V-1, rachete care zburau jos și, prin zgomotul lor îngrozitor, te avertizau de pericol (spre deosebire de V-2 de mai tîrziu, care zburau mai repede decît sunetul, fără nici un zgomot). Făcusem cîteva drumuri la Londra, în acea perioadă. Odată m-am dus la un croitor. Voiam să-mi fac o uniformă. Cînd auzea că se apropie o rachetă V-1, un ajustor, bărbat cu părul sur, meticulos în mișcări, se scuza, spunîndu-mi: „N-ați vrea să stați jos o clipă? Nu prea pot să lucrez cînd îmi zboară deasupra capului o drăcie ca asta".

La 10 august, generalul Eisenhower a vizitat din nou divizia, înmînînd Crucea cîtorva membri ai diviziei, pentru bravura lor din Normandia. În timpul ceremoniei decorării, oamenii s-au așezat în ordinea gradelor, de la colonel la soldat. După ce îl cita pe fiecare, Ike îi prindea medalia pe piept și îl felicita. La ultimul om, soldatul Rogers, generalul s-a întors spre mine și m-a întrebat de ce un bărbat care a primit o distincție atît de înaltă era doar simplu soldat. Surprins nepregătit, am motivat, privind uniforma soldatului, că, probabil, nu arătase bine la inspecții și parăzi, dar era la el acasă pe cîmpul de luptă. După care Ike m-a întrebat: „Ai ceva împotrivă dacă îl fac astăzi caporal?" Desigur că nu aveam. După ce i-a prins medalia, generalul Eisenhower i-a spus: „Felicitări, caporal Rogers" și ceremonia a luat sfîrșit.

După plecarea distinsului oaspete, l-am chemat pe Bob Sink, comandantul regimentului lui Rogers, și i-am adus la cunoștință că are un nou caporal. Amator de publicitate favorabilă pentru regimentul său, Sink a strîns îndată ziariștii și i-a pus să-l fotografieze cum îi așază epoleții de caporal lui Rogers, fotografie care a apărut în presa americană și europeană cu explicația „Ike îl face caporal pe Rogers".

Povestea ar fi trebuit să se încheie aici. Din păcate, nu s-a întîmplat așa. Gloria neașteptată i s-a ridicat la cap proaspătului avansat, care s-a pus pe chefuri monstruoase și a lipsit fără permisiune. Pentru că Sink era plecat la Londra pe timpul week-endului, eroul delicvent a fost dus în fața locțiitorului comandantului, locotenent-colonelul Charles Chase, care, fără ezitare, l-a degradat, făcîndu-l din nou soldat simplu. La întoarcere, Sink a aflat cu groază știrea și l-a admonestat cu blîndețe pe Chase: „Charlie, nu-l poți degrada pe caporalul lui Ike". Dar Chase i-a răspuns demn: „Domnule, n-am știut că avea intenția ca titlul să devină ereditar". Cînd i-am relatat cele întîmplate, generalul Eisenhower s-a amuzat: „Asta este învățătură de minte, să las numirea caporalilor în seama cui trebuie, a coloneilor".

Nici o știre despre Armata 2 britanică

În operația „Market-Garden", diviziile aeropurtate 82 și 101 și Divizia 1 aeropurtată britanică (la care se atașase o brigadă poloneză) trebuiau să sprijine înaintarea grabnică a Armatei 2 britanice în Olanda, în lungul șoselei care pleca de la Canalul Albert, și să asigure un cap de pod pe Rin, la Arnhem. Era o misiune îndrăzneață și riscantă, în care se lăsa de o parte linia defensivă Siegfried[1], traversarea Rinului urmînd să se facă într-o zonă considerată a fi mai puțin apărată. În schimb, terenul era presărat cu foarte multe obstacole naturale.

Potrivit planului, Divizia 101 trebuia să aterizeze în zona Eindhoven-Veghel, Divizia 82 în jurul orașului Nijmegen și a importantelor sale poduri peste Waal, iar Divizia 1 britanică la Arnhem, unde urma să captureze ultimul și cel mai important pod din lunga serie care pornește de la Canalul Albert. Amintindu-și de experiența din Normandia, comandanții s-au pronunțat cu toții pentru acceptarea riscului de a ateriza ziua, și nu în întunericul nopții. Opiniile noastre au fost acceptate și noua zi Z a devenit 17 septembrie.

„Market-Garden" a fost cea mai mare operație aeropurtată din cel de-al doilea război mondial, ceea ce înseamnă că și din toate timpurile. Au participat 20 000 parașutiști, vreo 1 500 avioane de transport, aproximativ 500 planoare, protejate de peste 1 000 avioane de luptă.

Divizia 101 a avut peste 400 avioane C-47 de transport și 70 planoare, care au dus cu ele aproape 7 000 ofițeri și soldați. Restul diviziei a sosit progresiv, în următoarele șase zile. Misiunea noastră inițială era să asigurăm 15 mile din șoseaua ce ducea de la Eindhoven la Veghel, să capturăm și să menținem podurile din zonă pentru unitățile de avangardă ale Armatei 2 britanice, ce urma să avanseze dinspre sud. Deși obiectivele noastre de la sol erau împrăștiate, am insistat ca toate trupele ce urmau să sosească în prima zi să se

[1] Un ansamblu fortificat, construit de Hitler între 1936 și 1938, din Luxemburg pînă la fronticra elvețiană. Linia Siegfried a fost cucerită de Armata 7 americană, în primele două săptămîni ale lui martie 1945.

adune în zona compactă dintre Zon şi Veghel, încît să se afle la o distanţă de unde să poată acorda sprijin în oricare direcţie.

Avionul meu a decolat de pe aerodromul Welford, pilotat de colonelul Frank Mc Neese. Ne-am ridicat în aer, pe la ora 10 a.m., am zburat peste Tamisa şi ne-am îndreptat spre est, peste Ţările de Jos. Deasupra pămîntului, am urmat cu uşurinţă drumul de pe hartă. Din fericire, escorta noastră de avioane de luptă eliminase din aer toate avioanele germane, iar cu focul artileriei antiaeriene germane ne-am întîlnit doar cînd ne apropiam de zona de desant.

Stînd în picioare în uşa avionului, gata să sar, am văzut cum avionul din dreapta, lovit de artileria de la sol, a luat foc. Era o privelişte zguduitoare. Mai tîrziu am aflat că piloţii şi soldaţii din avionul în flăcări au reuşit să se salveze şi să ajungă cu bine la sol.

Sărind din avion, cît cuprindeam cu ochii nu vedeam decît parașute de toate culorile, plutind încet spre pămînt, în soarele blînd de după-amiază. Spre deosebire de desantul împrăştiat în Normandia, nu mai existau ofiţeri singuratici, în căutarea unităţilor lor. De data asta, cîmpul era plin de soldaţi americani, care îşi strîngeau repede echipamentul, grăbindu-se spre punctele de întîlnire ale companiilor lor.

Am alergat peste cîmp, verificînd prezenţa batalioanelor noastre, apoi m-am alăturat Batalionului 1 din Regimentul 506 infanterie desantată, aflat sub comanda maiorului James L. La Prade. Unitatea trebuia să plece în mare grabă spre sud, spre canalul Wilhelmina, apoi spre est, spre podul de la Zon, cel mai apropiat obiectiv al diviziei noastre. În timpul acesta, restul regimentului, desemnat să captureze Eindhoven, se deplasa spre pod dinspre nord. Amîndouă coloanele s-au întîlnit în oraş, au redus la tăcere un tun german de 88 mm, care trăgea din centru, apoi s-au precipitat spre pod. Din nefericire, germanii l-au aruncat în aer cînd ajunsesem deja la vreo 100 de yarzi [1 yard = 0,914 m] de el. Eram necăjit, pentru că se încetinea trecerea oamenilor lui Sink peste canalul Wilhelmina şi nu se mai puteau îndrepta spre Eindhoven, pînă în dimineaţa următoare.

La sfîrşitul primei zile ne organizaserăm cartierul general al diviziei de la Zon şi comunicam cu regimentele 502 şi 506, nu şi cu 501, care fusese paraşutat la nord, în apropierea obiectivelor sale — oraşul Veghel şi podurile din apropiere. Nu aveam ştiri nici despre avangarda Armatei 2 britanice, ce se spera să fi atins deja Eindhoven.

Cu toţii, în linia frontului

A doua zi dimineaţă, am aflat că britanicii nu ajunseseră la Eindhoven. Acesta era un oraş important, cu peste 100 000 locuitori, patria companiei electrice „Phillips". Datorită mărimii şi construcţiei solide a clădirilor, Eindhoven putea fi greu de cucerit, dacă germanii s-ar fi opus serios. Dar Regimentul 506, al locotenent-colonelului Straver, a pătruns în inima oraşului, înfrîngînd doar o rezistenţă slabă, şi a primit capitularea pe la orele 2 p.m. Am mers în oraş, în jeepul meu deschis, la scurt timp după aceea, ferindu-mă de merele aruncate americanilor de populaţia olandeză, care ovaţiona.

Trebuie să aduc un omagiu civililor olandezi pentru ajutorul lor de nepreţuit în tot timpul campaniei din Olanda. Membrii Rezistenţei, identificaţi în ziua Z printr-o banderolă portocalie pe braţ, erau peste tot, ne aduceau informaţii despre germani şi despre situaţia locală. Au acţionat ca un al doilea serviciu de informaţii în tot timpul campaniei şi, mulţumită sîrguinţei şi cooperării lor, n-am fost niciodată surprinşi de germani în cursul luptelor din săptămînile următoare. Ne-au ajutat şi civilii neorganizaţi, care nu erau membri ai Rezistenţei. Ne-au obligat să primim hrană, de care nu aveam nevoie, şi ne-au oferit toată berea lor disponibilă, de care aveam nevoie şi pe care am isprăvit-o repede.

Mai tîrziu, în cursul zilei, geniştii britanicî care precedau coloana principală au sosit la Zon şi, în timpul nopţii, au reparat podul. La 19 septembrie, două zile după ziua Z, primele tancuri ale

...şi dezafectează un planor inamic bombardat

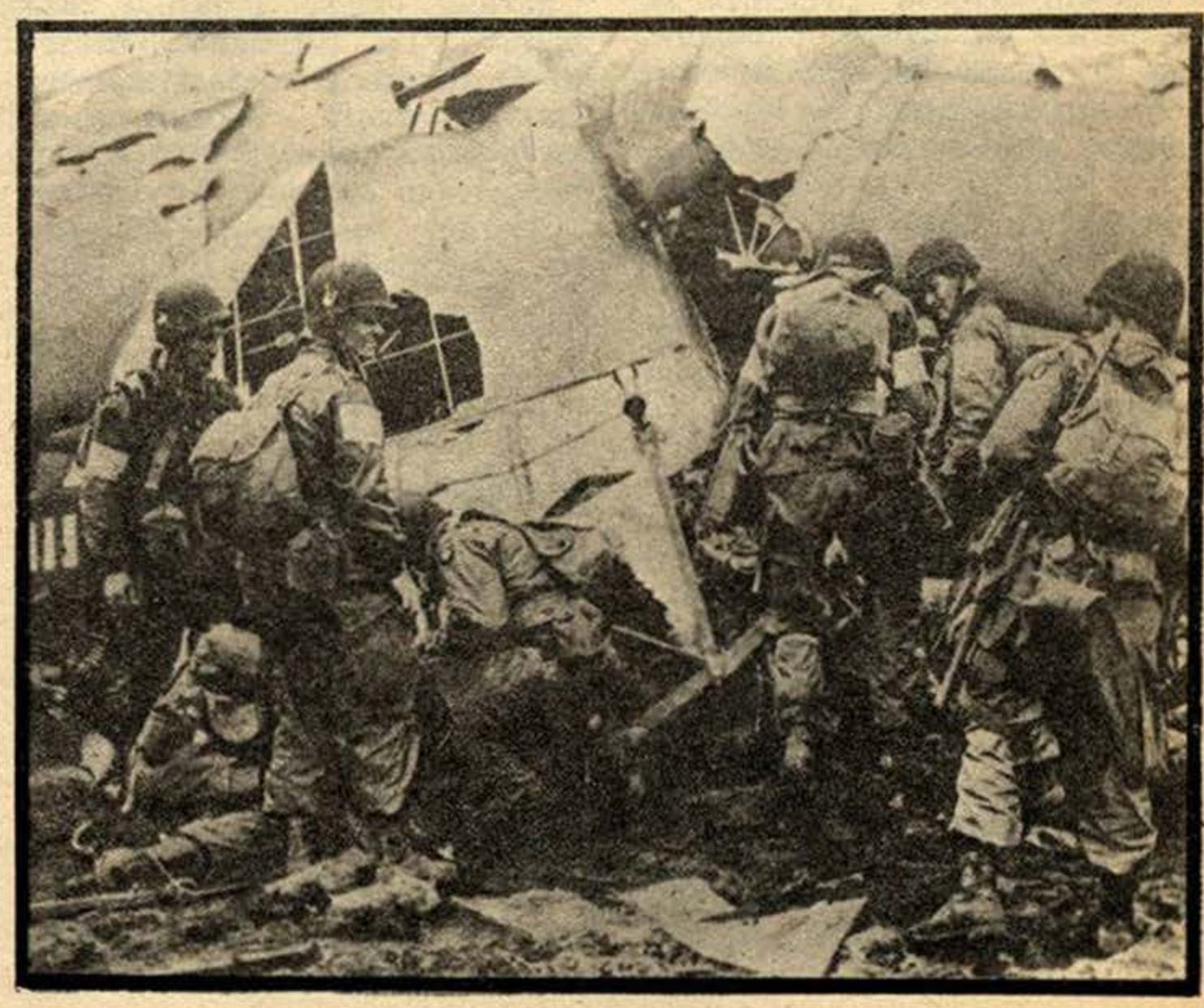

Ultimele unități britanice, victime ale eșecului de la Arnhem, capitulează

Diviziei blindate de gardă britanice au traversat canalul, doar cu 24 ore întîrziere. În aceeași zi, au ajuns la Nijmegen, dar n-au reușit să treacă podul peste Waal. În timpul acesta, vitejii parașutiști britanici de la Arnhem fuseseră crunt loviți de unități Panzer germane care, nedescoperite de serviciile de informații ale aliaților, rezistaseră și îi obligaseră pe britanici să se retragă, după o luptă sîngeroasă, în apropierea podului Arnhem, și să-și abandoneze efortul de a menține acolo un cap de pod. Deci în operația „Market-Garden" se îndeplinise totul, în afara victoriei în punctul cel mai important.

Apărarea sectorului de șosea Eindhoven-Arnhem de către Divizia 101 aeropurtată semăna mult cu apărarea de către cavaleria americană a căii ferate care înainta în teritoriul indienilor. Sarcina noastră consta în a nu-i lăsa pe germani să taie drumul, care era vital pentru Armata 2. Îndeplinirea misiunii cerea forțelor noastre foarte multă mobilitate, pentru a se aduna repede și a respinge permanentele lovituri germane din flancuri. Asemenea atacuri veneau fără avertizare, în ciuda rețelei de informații a Rezistenței olandeze. Pe rînd, Zon, Best, Veghel și Udel au devenit scena unor lupte grele, dar drumul nu a fost tăiat decît de două ori în toată perioada, și chiar atunci doar pentru cîteva ore.

În asemenea lupte, nu exista o zonă sigură în spate; cu toții ne aflam pe linia frontului. Eram a doua zi la Zon, cînd un grup de tancuri germane a apărut în apropierea punctului de comandă al diviziei, dărîmînd clopotnița bisericii peste cămăruța pe care ospitalierul preot al satului mi-o oferise în ziua Z. Locotenent-colonelul Roger Parkinson, șeful serviciului de înzestrare cu tehnică de artilerie al diviziei, a fost ucis în apropiere, la St. Oedenrode. Era o școală dură a războiului care învăța pînă și unitățile mici că trebuie să se aștepte la apariția dușmanului în orice moment, din orice direcție.

Incredibila patrulă

Pe la sfîrșitul lunii septembrie, germanii s-au îndepărtat de flancurile șoselei sectorului nostru inițial, în așa fel încît am prelungit drumul pînă la insula formată de Waal și de Rinul inferior, care curgea la nord de Nijmegen. Era așa-numitul ținut al polderelor, cîmpuri mlăștinoase în care apa se afla la cîțiva centimetri de suprafața solului. Vehiculele grele nu puteau înainta, tranșee nu puteai săpa pentru că se umpleau imediat cu apă. Întreg traficul nostru trebuia păstrat pe drumurile știute, unde devenea ținta bateriilor artileriei germane, desfășurate pe malul nordic al Rinului.

Lupta pentru insula dintre Waal și Rinul inferior s-a transformat într-o campanie mocirloasă și lipsită de glorie, purtată sub permanenta bătaie a tunurilor dușmanului. Pierderile au fost mai mari decît rezultatele obținute. Una dintre cele mai triste: colonelul Howard Johnson, comandantul Regimentului 501 infanterie desantată. Avea un curaj legendar, care i-a pricinuit chiar moartea. Refuza mereu să se adăpostească, cînd începeau să cadă obuzele germane: la 7 octombrie, „a fost vizitat" de un obuz, care avea scris pe el numărul lui, cum obișnuiau să spună soldații.

La sfîrșitul lunii octombrie, după multe acțiuni grele de apărare, atacurile au încetat. N-a mai rămas decît ploaia căzînd peste noi. Războiul în spatele canalelor ne-a perfecționat modul de patrulare. În Olanda, patrulele noastre au avut cîteva isprăvi faimoase, toate întrecute de una de la sfîrșitul lui octombrie, a locotenentului Hugo Sims, din Regimentul 501. Fusese o patrulare atent plănuită, din șase oameni, cu misiunea de a traversa Rinul în bărci de cauciuc, la adăpostul întunericului, a înainta vreo șase mile în interior, pe șoseaua Arnhem-Utrecht, urmînd ca acolo să reducă la tăcere tirurile de artilerie de prin apropiere. La adăpostul întunericului, Sims și oamenii lui trebuiau să captureze orice camion german care ar fi trecut pe acolo, să ia un prizonier sau doi și să se întoarcă, cît mai repede posibil, spre fluviul unde îi așteptau bărcile de salvare.

(Continuare în p. 61)

Itinerar istoric

DE LA LACU ROȘU
LA CHEILE BICAZULUI

Dr. VASILE SMĂRĂNDESCU

Vestea prăbușirii Muntelui Suhardul, fapt petrecut în anul 1837, în urma unui cataclism natural, s-a răspîndit cu repeziciune. Apoi, cînd lucrurile s-au mai liniștit, s-a aflat că nu întreg muntele, ci doar o parte a lui se prăbușise. Suficient pentru a bara firavele cursuri ale cîtorva pîraie din care izvora rîul Bicaz. Așa a luat naștere unul din cele mai pitorești și mai interesante lucii de apă din țară, Tăul sau, cum i s-a spus ulterior, Lacu Roșu.

Vestitele Chei ale riului Bicaz...

E o apă ca toate apele. Limpede, dar închisă la culoare, datorită adîncimii și reflectării locurilor înconjurătoare, acoperite de păduri seculare. „Numai cînd soarele se înclină spre asfințit — consemna neobositul călător pe plaiuri românești, care a fost geograful și omul de cultură, academicianul Ion Simionescu —, razele piezișe fac să se mai lumineze la față, iar muntele se reflectă în apa lui lucie. Se naște astfel un dublu peisaj, cel de pe oglinda apei, mai atractiv prin contururile șterse, prin taina coloritului. Ca niște fărușii răsar din apă trunchiurile desfrunzite, dar neputrezite ale pădurii de demult, restul căreia formează cadrul întunecos al lacului".

Tot Ion Simionescu făcea o succintă, dar plastică, descriere a cadrului natural deosebit al zonei înconjurătoare: „Farmecul noului peisaj este astfel îndeplinit; munte, oglindă de apă, brazi, pocladă verde de păşune, s-au adunat într-un cadru restrîns, născînd un tablou unic, în fața căruia, de piatră să-ți fie inima, și tot nu te poți opri să nu-i admiri frumusețea. Muntele proaspăt surpat își înalță către nord vîrfu-i ascuțit. Pieptul lui e numai rană. Bătut de soare, în apus, marama albă se îmbujorează, iar cei cîțiva molizi, ce au crescut pe năruituri, se profilează ca dungi întunecate. Muntele pare un monument

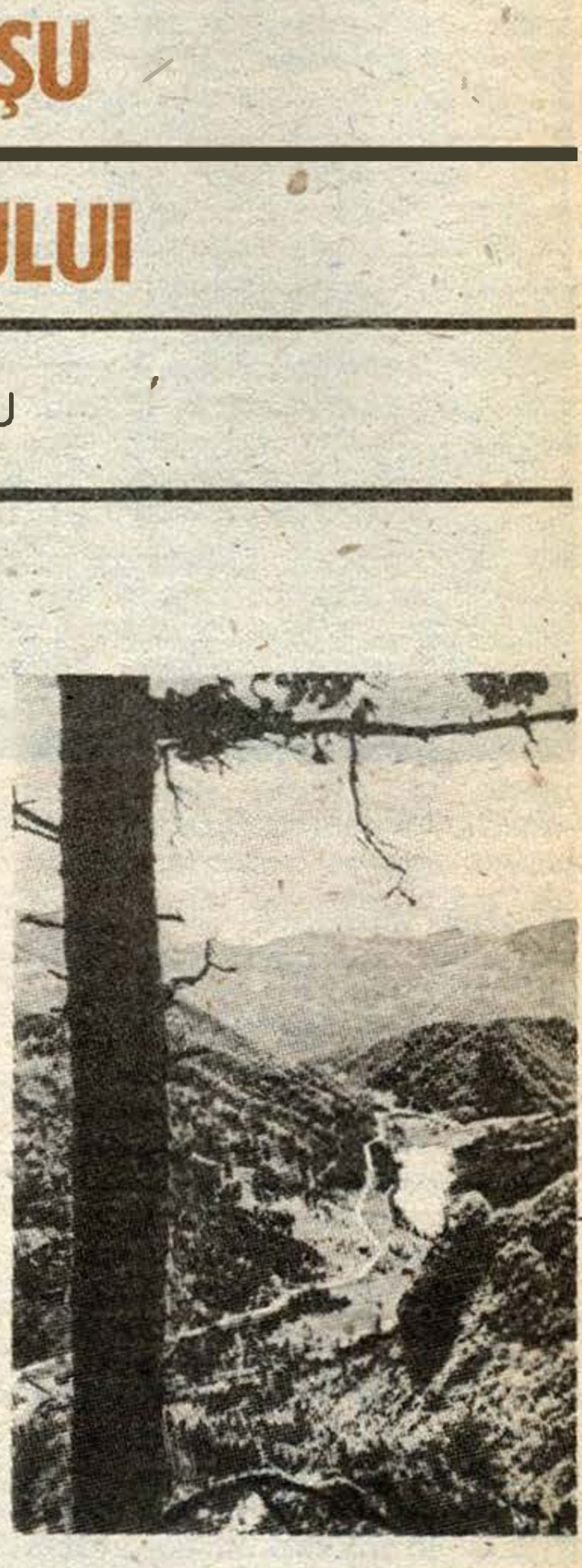

... a cărui obîrșie este Lacu Roșu

măreț, răsărit din desișul pădurii de brad ce-l înconjoară".

Frumusețea deosebită a acestor locuri a și determinat apariția, la scurt timp după formarea lacului, a primelor vile și amenajări balneoclimaterice. Li s-au adăugat altele și altele, încît Lacu Roșu a devenit, în cîțiva ani, una din cele mai căutate stațiuni din țară.

Modernizarea căilor de acces, dinspre Gheorgheni, pe D.N.

12 C (pe un traseu ce măsoară 25 km) și dinspre Bicaz prin vestitele Chei ale Bicazului (35 km) au contribuit mult la dezvoltarea acestei stațiuni, care are, în prezent, o capacitate de cuprindere în vile și hoteluri de 500 locuri. Li se adaugă diferite amenajări: cinematograf, club, bibliotecă, strand în jurul lacului; luciul acestuia oferă posibilități de practicare a canotajului. Altitudinea de 980 m, aerul ozonat, datorat pădurilor de conifere, precum și posibilitățile largi de practicare a sporturilor de iarnă (a fost amenajată și o pîrtie de teleschi) au făcut din La u Roșu o stațiune cu caracter permanent, unul din cele mai căutate locuri de turism din județul Harghita.

Istoria este, de asemenea, prezentă în aceste locuri prin vestigii de real interes. Înspre apus, orașul Gheorgheni, în plină și impetuoasă dezvoltare, cu ansambluri moderne de locuințe, dar și cu monumente istorice, unele aflate în raza orașului: Cetatea Both, biserica în stil baroc, construită în 1734, altele în apropierea acestuia (castelul medieval de la Lăzarea; aici au fost oaspeți, între alții, voievozii

Imagine din stațiunea de la poalele Muntelui Suhard

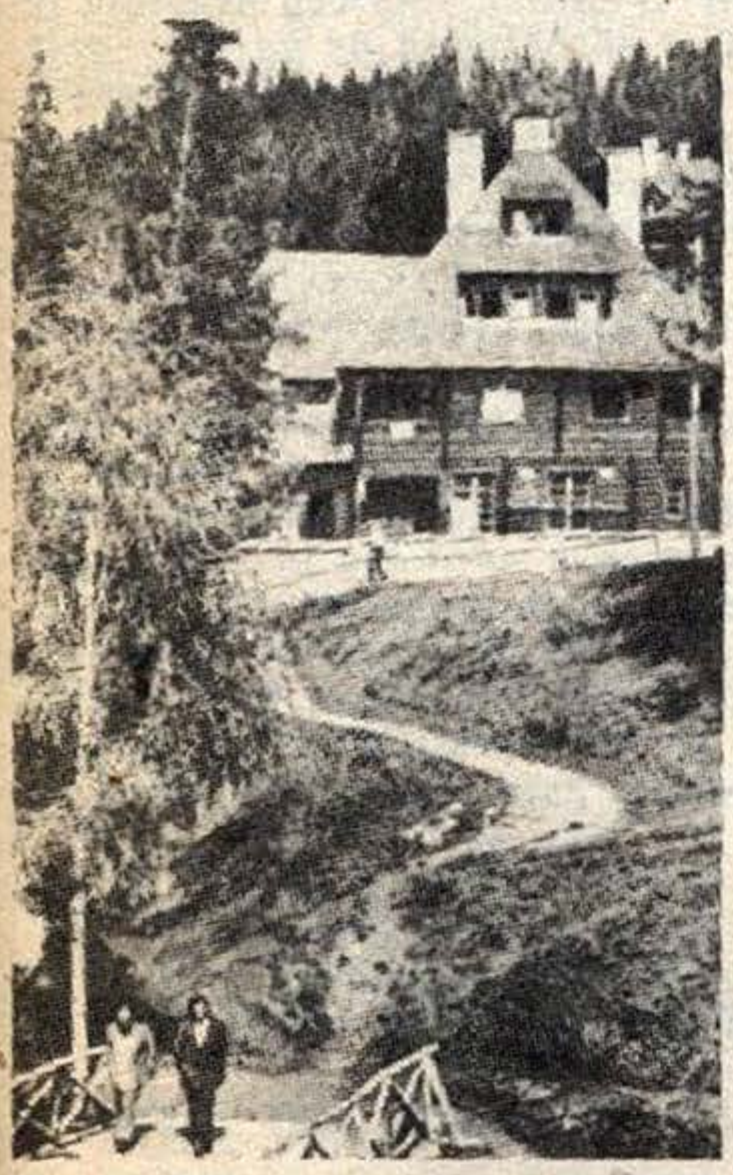

Monument istoric și de artă din Ditrău

Petru Rareș și Mihai Viteazul). Tot aici întîlnim un splendid monument natural, parcul dendrologic, întins pe o suprafață de 13 hectare, cu peste 2 500 specii de plante, dintre care 185 specii de arbori. Muzeul orășenesc are o interesantă secție — unică în țară — consacrată etnografiei pădurii.

Lîngă Gheorgheni, un loc de deosebit interes e Ditrău, localitate de la care își ia numele o rocă eruptivă numită ditroit de pe un deal din apropierea așezării. Culmea dealului oferă o largă priveliște asupra peisajului înconjurător spre podișul Gheorghenilor, Munții Călimani și Ceahlău.

De la Lacu Roșu, urmînd firul rîului Bicaz, șoseaua străbate una din cele mai frumoase zone ale țării — săpată în piatra masivelor calcaroase ale Ghilcoșului (1 391 m), Suhardului Mare (2 506 m), Surducului (1 256 m), Pietrei Capuașului (1 321 m), drumul șerpuitor deschizînd, la fiecare pas, noi priveliști, străbate așezări pline de pitoresc, Secu, Ticoș, Floarca, Tașca, Neagra, Chisirig, Palei, Bicazu-Ardelean, Lunca, Țepeșeni, Gura Dămucului, Bicaz Chei, pentru a ajunge în orașul Bicaz, din județul Neamț, la poalele hidrocentralei amenajate pe rîul Bistrița. De aici, noi trasee turistice se deschid spre Piatra Neamț ori spre Ceahlău, muntele de legendă al românilor. Pornind tot din Gheorgheni, se ajunge pe DN 12 la alte două importante stațiuni balneoclimaterice: una datînd de secole — Borsec[1] —, alta în plină dezvoltare — Toplița. La sud de Gheorgheni, pe aceeași șosea, prin Voșlobeni, se ajunge la Izvoru Mureșului, locul de obîrșie al rîului Mureș, unde o cabană îngăduie, de asemenea, valorificarea turistică a acestei zone.

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1986.

VARENNES, IUNIE 1791

„NE TREBUIE REGELE SAU CAPUL DUMNEAVOASTRĂ"

ANDRÉ CASTELOT

În mentalitatea oamenilor din evul mediu și din perioada de început a epocii moderne, persoana monarhului se identifica cu statul. Unuia dintre regii Franței — Ludovic XIV (1643-1715) — i se atribuie, de altfel, formula care sintetiza această concepție: „Statul sînt eu!". Revoluția engleză, declanșată în 1642, i-a decapitat, în 1649, pe Carol I tocmai pentru că simbolul vechilor rînduieli feudale, regele, trebuia să dispară odată cu ele.

Treptat, ideea că poporul are dreptul să răstoarne o conducere abuzivă — concepție radical opusă celei a originii divine a regalității — și-a făcut loc atît în lucrările filosofilor, cît și în documentele programatice revoluționare ale secolului XVIII. În Franța, Jean-Jacques Rousseau a teoretizat-o în celebra sa lucrare Contractul social. **El afirma: „Cînd Licurg [cel căruia tradiția îi atribuie întemeierea Spartei] a dat legi patriei sale, el a început prin a renunța la regalitate".**

Declarația drepturilor omului și cetățeanului[1], **adoptată la izbucnirea Revoluției franceze, în 1789, nu pomenea însă nimic despre monarhie. După cum s-a spus, la acea dată nici măcar Robespierre nu era încă republican. A trebuit ca regele să comită o serie de acte de trădare față de revoluție — ce au culminat cu „fuga de la Varennes" — pentru ca gruparea republicană să își poată impune punctul de vedere. Să reamintim pe scurt atitudinea lui Ludovic XVI față de revoluție pînă în momentul de care se ocupă cunoscutul istoric și publicist francez André Castelot[2] în articolul pe care îl reproducem în continuare — într-o formă prescurtată, cu titlul și subtitlurile redacției** Magazin istoric — **din revista franceză** Historia, **nr. 490 (octombrie 1987).**

Căderea Bastiliei la 14 iulie 1789 a marcat eșecul tentativei regelui de a înăbuși revoluția cu forța. Populația Parisului l-a silit pe monarh să revină în Capitală la 17 iulie și să arboreze cocarda tricoloră, simbolul revoluției. Peste cîteva luni a izbucnit un nou incident. La sfîrșitul lui septembrie 1789, Ludovic XVI a chemat de la Douai regimentul flamand. Sosirea acestuia la Versailles — unde revenise și suveranul — a fost sărbătorită de garda regală printr-un banchet organizat în seara zilei de 2 octombrie. În timpul petrecerii cocarda tricoloră a fost călcată în picioare. Episodul, relatat pe larg în presa pariziană, a stîrnit indignarea populației. În dimineața zilei de 5 octombrie, locuitorii Parisului s-au îndreptat spre Versailles. Intervenția maselor populare a salvat încă o dată revoluția. Familia regală a fost obligată să revină la Paris, în vreme ce mulți dintre partizanii ei au părăsit Franța. Corespondența secretă dintre rege și emigrație a continuat.

În primăvara anului 1791 s-a conturat în rîndul forțelor contrarevoluționare ideea scoaterii regelui din Paris, de sub controlul revoluției. Marchizul de Bouillé și ofițerul suedez Fersen, prieten intim al reginei Maria-Antoaneta, au fost însărcinați cu pregătirea acțiunii. Plecarea a avut loc în seara zilei de 20 iunie 1791. Drumul a decurs fără incidente, pînă la Sainte-Menehould. Aici însă berlina în care călătoreau augustele personaje a stîrnit bănuielile unui anume Drouet, fiul șefului stației de poștă. El a pornit călare, pe o scurtătură, spre următorul popas, Varennes, unde a alertat autoritățile. La sosirea trăsurii, gărzile municipale au înconjurat-o, punînd astfel capăt tentativei de evadare a regelui.

Însoțită de trupele credincioase revoluției, berlina regală a pornit înapoi spre Paris. Dar cum convoiul se deplasa prea încet și exista temerea că unități contrarevoluționare ar urmări să îl elibereze pe rege prin forță, a fost trimis la Paris un mesager rapid, în persoana chirurgului din Varennes, Mangin, pentru a solicita ajutor.

Ce s-a întîmplat în Capitală din dimineața zilei de 21 iunie 1791 și pînă în seara celei de 25 iunie?

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 7/1979; 9/1967, 4, 7/1972, 1-3/1978, 3/1984

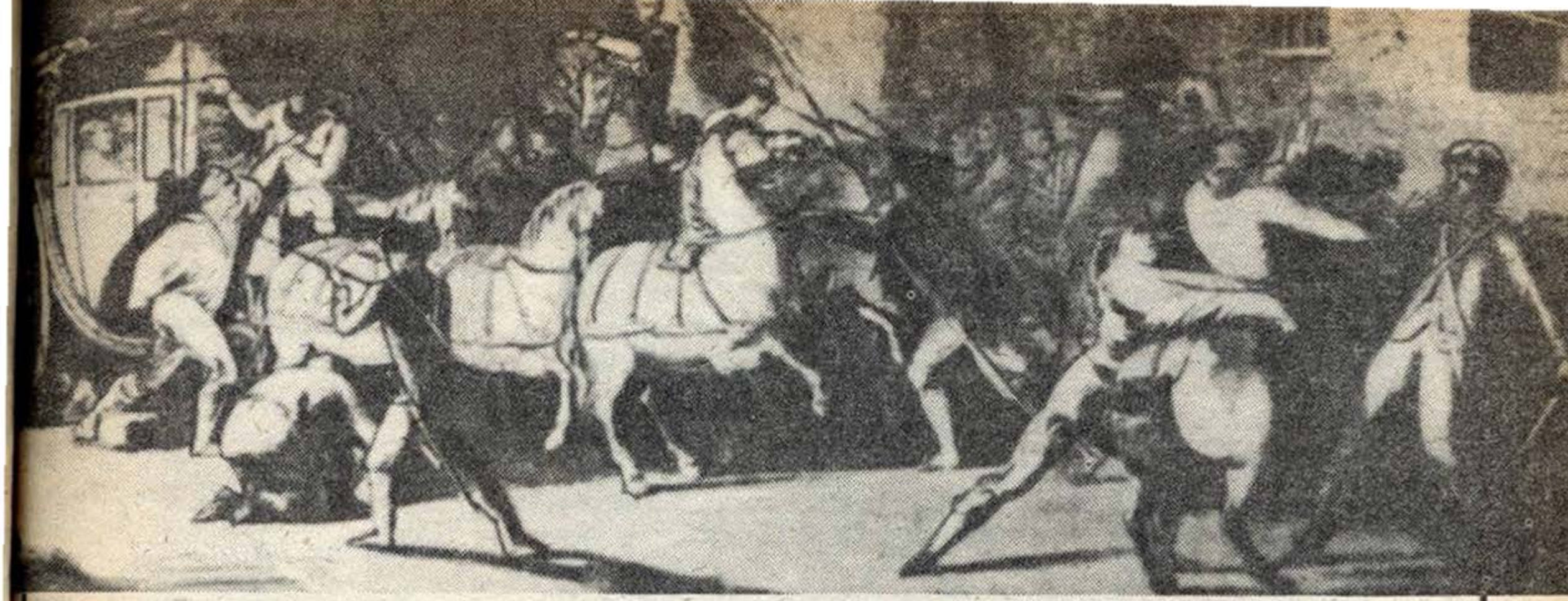

Momentul interceptării trăsurii regale de către forțele revoluționare în localitatea Varennes, într-o reprezentare de epocă; în pagina 46 regele, regina și Delfinul părăsesc în taină palatul, în noaptea de 20 spre 21 iunie 1791

„Locuință de închiriat"

Marți 21 iunie 1791. Ora 7 dimineața. Lemoine, valetul personal al lui Ludovic XVI, se ridică din patul de campanie, așezat, ca în fiecare seară, în camera stăpînului său și se apropie de patul regal:

— Sire, este ora 7.

Nici un răspuns. Mirat de această tăcere, întredeschide perdelele: patul este gol. Pierre Hubert, un paj care tocmai aranja patul lui Lemoine, se apropie. Poate că regele petrecuse noaptea la regină? Cei doi bărbați hotărăsc să aștepte. După o jumătate de oră, Lemoine, care începe să fie neliniștit, îl însărcinează pe Hubert să „se informeze la regină dacă regele nu este acolo". Băiatul urcă peste cîteva secunde, raportînd că perdelele patului reginei nu sînt încă trase.

Hubert aduce și o altă informație. O deține de la Lenoble, un alt paj pe care l-a întîlnit pe drumul de la regină la rege:

— Nu este nimeni în camera Delfinului![1]

Lemoine, înfricoșat, traversează camera regală și pătrunde în cea a Delfinului printr-un mic cabinet: este goală! Cu inima bătîndu-i cu putere, valetul coboară atunci scărița interioară care permitea regelui să meargă la regină ori să se îndrepte, la parter, către cabinetul cu documente sau către atelierul lui. Și aceste două încăperi sînt goale. La capătul scării se află o ușă ce dă în alcovul reginei. Lemoine nu îndrăznește să bată și prin culoarul central ajunge la intrarea principală a camerei Mariei-Antoaneta. Se află acolo un întreg grup de servitori care așteaptă nerăbdători în fața ușii închise pe dinăuntru. Doamnele de companie ale reginei și ale Delfinului sînt și ele acolo.

Cineva bate la ușă, mai întîi cu timiditate, apoi ceva mai tare. Nici un răspuns. Un paj îndrăznește atunci să intre în alcov. Patul este gol. Traversează camera și se duce să deschidă mulțimii care năvălește în încăpere.

Vestea incredibilă este repede cunoscută și zboară de la subsol la mansardă. Se răspîndește apoi în tot orașul. Din stradă urcă „un murmur asemănător mugetului valurilor împinse de furtună", după cum avea să povestească un martor. Din ușă în ușă, de la fereastră la fereastră zvonul circulă:

— Regele a plecat! Regele a plecat!

Un sfert de oră mai tîrziu, mulțimea se îndreaptă către Tuileries. Poporul pătrunde în palat. Garda națională nu se opune. Pe patul reginei se instalează o vînzătoare de cireșe care strigă:

— Haideți la cireșe, cireșe bune, o livră cu 6 parale.

Toți au pe buze o singură întrebare: „Cum au putut ieși din această fortăreață regele și regina?"

Un bufon lipește un afiș pe zid: „Cetățenii sînt preveniți că un mare grangur a fugit din Tuileries; cei care îl vor găsi sînt rugați să-l aducă la cuib; recompensa va fi foarte mică".

Un altul pune un anunț pe gard: „Locuință de închiriat".

Dinspre Luvru se aude un vuiet. Vine generalul La Fayette, urmat de primarul Parisului, Bailly, și de președintele Adunării Naționale, Beauharnais. La Fayette traversează rapid mulțimea care nu îi face o primire prea caldă. Oare nu declarase generalul, cu doar cîteva zile mai înainte: „Răspund de rege cu capul meu!"?

Ceea ce i-a permis lui Danton să-i replice acum, cu multă logică:

— Ne trebuie regele sau capul dumneavoastră!

Cei trei stăpîni ai Parisului, îmbrînciți, huiduiți, reușesc să se refugieze la corpul de gardă al palatului. Gouvion, șeful gărzii, este înspăimîntat.

La Fayette se întoarce către Bailly:

— Credeți că arestarea regelui și a familiei sale este necesară salvării publice?

Bailly confirmă, dar cine va da ordinul de a trimite curieri în toate direcțiile pentru a-l *prinde* pe Ludovic XVI?

— Ei bine, îmi asum responsabilitatea, declară La Fayette cu un zîmbet superior și-i dictează lui Romeuf, aghiotantul său:

[1] Titulatura fiului cel mai mare al suveranului Franței, moștenitor al tronului.

„Duşmanii Revoluţiei l-au ridicat pe rege — era formula găsită ad-hoc —, purtătorul ordinului este însărcinat să-i avertizeze pe toţi cetăţenii cinstiţi. Lor le revine misiunea, în numele patriei în pericol, să-l scoată viu din mîinile duşmanilor şi să-l aducă la Adunarea Naţională, care se va reuni; în aşteptare, îmi asum întreaga responsabilitate a prezentului ordin".

Şi adaugă cu mîna lui, după ce a semnat: „Acest ordin se referă la întreaga familie regală".

Cursa după fugari

Actul constituie o veritabilă „lovitură de stat". Trebuie să ne imaginăm acest lucru într-o Franţă în care regalitatea avea încă un prestigiu imens, pentru a realiza gravitatea unei asemenea iniţiative.

Foaia zboară din mînă în mînă, este copiată în multe alte exemplare; 15 ofiţeri sau curieri improvizaţi se îndreaptă numaidecît către clădirea poştei cu scopul de a lansa ordinul în toate direcţiile. De altfel, puţini vor mai fi aceia care vor trece bariera. Poporul îi va opri, crezînd că fac parte din suita regală.

În ciuda „loviturii sale de stat", La Fayette nu are mari speranţe.

— Au un avans prea mare asupra noastră pentru a-i mai putea ajunge, suspină el. Dar trebuie să facem ceva!

Parisul, într-adevăr, începe să fie agitat. Cerul este întunecat şi furtuna care ameninţă să înceapă nu face decît să neliniştească şi mai mult spiritele.

Bailly s-a închis în primărie şi ascultă rumoarea surdă care urcă spre el. Pentru a linişti mulţimea, dictează grefierului său Dejoly un prim „comunicat":

„Regele a fost ridicat în noaptea asta, către orele 2, fără a se cunoaşte drumul pe care a apucat-o. Îndată ce municipalitatea a fost informată de această plecare, a luat măsurile cele mai prompte pentru a se descoperi unde se află... Toţi cetăţenii cinstiţi sînt invitaţi să dea dovadă de curaj şi să păstreze ordinea. În consecinţă, consiliul interzice ca în faţa caselor să ardă lumina în noaptea următoare şi în celelalte".

Sînt luate şi alte măsuri. Toate clopotele din Paris sună; tobele bat alarma generală, barierele sint închise, bateriile de la Pont-Neuf trag salve. La Adunarea Naţională, încă de la începutul şedinţei, un deputat propune: „toată artileria Parisului să tragă, din zece în zece minute, salve de alarmă".

— Curierii fac mai mult decît tunurile, i se răspunde. În acel moment, Beauharnais, care prezidează, ia cuvîntul:

— Tocmai am fost anunţat că ordonanţa domnului La Fayette, trimisă în urmărirea regelui, a fost oprită de popor.

Este vorba de Romeuf, care n-a reuşit să depăşească nici măcar Place de la Concorde; muncitorii de la pod l-au împiedicat. Este aplaudat pentru curajul lui şi i se încredinţează un decret al Adunării, care specifică: „în cazul în care numiţii curieri ar întîlni anumiţi indivizi din familia regală, funcţionarii publici, gărzile naţionale sau trupele de linie vor fi obligate să ia toate măsurile pentru menţionata arestare a regelui".

Comandantul şef al Gărzii naţionale, La Fayette, aşa cum l-a înfăţişat pictorul Debucourt

Romeuf părăseşte sala de şedinţe. Se îndreaptă către drumul în direcţia Soissons. Pe parcurs i se aduce la cunoştinţă depoziţia unui surugiu. Către orele 4 dimineaţa, omul a văzut cupeul aşteptînd să i se schimbe caii. Bineînţeles, „nu a distins figurile persoanelor care erau înăuntru", dar precizează că această cursă îi fusese comandată „din partea domnului de Fersen".

Fersen! Întregul Paris cunoaşte acest nume.

Romeuf se grăbeşte spre bariera Saint-Martin, unde află că unul dintre camarazii care duceau ordinul lui La Fayette — Bayon, comandantul batalionului 7 din divizia a doua — a reuşit să treacă bariera, în urmă cu o oră. Romeuf o porneşte în galop spre Bondy.

În orele care urmează, Adunarea Naţională este în şedinţă non-stop. Singurul eveniment marcant, după plecarea lui Romeuf, este lectura scrisorii lăsate de rege, primită la început cu nelinişte, apoi cu uşurare şi dezgust. Ludovic XVI enumera lunga serie de sacrificii pe care le-a făcut pentru naţiune. Care a fost singura lui răsplată? Distrugerea regalităţii! „Toate puterile subminate, proprietatea violată, siguranţa persoanelor pusă tot timpul în pericol şi o anarhie completă dincolo de legi..." Care sînt astăzi puterile sale? „Simulacrul zadarnic al regalităţii! Regele nu are dreptul să participe la elaborarea legilor! Administraţia internă este în întreginie în mîinile departamentelor..." Aceeaşi situaţie pentru Armată, Marină, Afacerile Externe, Finanţe. Regele nu mai înseamnă nimic!

Nu sînt în scrisoare decît reproşuri şi plîngeri demonstrînd prăpastia care despărţea monarhia de reprezentanţii naţiunii. Regele a plecat, trîntind uşa. Ce are de gînd să facă, ce proiecte are? Toţi cred că suveranul se resemnase să îşi abandoneze regatul.

Apoi, cu stoicism, gîndindu-se la alte lucruri sau picotind, deputaţii se ocupă cu stabilirea noului cod penal sau cu rezolvarea unor probleme vamale. Cu toate acestea, importul mărfurilor din Madagascar şi modalitatea cea mai bună prin care se putea aduce somonul sărat în Franţa nu reuşesc să alunge amorţeala.

Nimeni să nu părăsească Parisul

Despre fugari, nici o veste! Un val de suspiciuni, de denunţuri plecînd din Paris începe să se întindă în întreaga Franţă. Cõlete, cufere, geamantane transportate de trăsuri publice sînt cercetate, percheziţionate; se confiscă o casetă conţinînd trusoul unui nou-născut! Întreaga zi de marţi „augustii legiuitori" primesc din comunele din jurul Parisului, „expresia patriotismului lor cel mai ferm". La aceste sentimente, deputaţii răspund că „patriotismul cetăţenilor Parisului se află la înălţimea gravelor împrejurări".

Parizienii vin fără încetare după noutăţi, dar deputaţii nu ştiu mai mult decît ei. Fiecare îşi astîmpără setea citind ziarele şi broşurile care anunţă plecarea regelui „prin subteranele care se află la Tuileries" sau „deghizat în costumul gărzii naţionale", în vreme ce „soţia sa îmbrăcase un costum de ţărancă". Se mai afirmă că Ludovic XVI le-a bătut şi le-a aruncat în Sena pe cele două santinele care s-au opus fugii sale şi ale căror corpuri au fost găsite. Se pretinde că familia regală a fost arestată la Senlis, alţii jură că este la Meaux sau la Château-Thierry.

Miercuri seara, la ora 22, deputaţii obţin o suspendare a şedinţei. Numaidecît se precipită spre bufetele şi restaurantele din preajma Manègeului. Cîţiva, care nu mai au nici măcar puterea să părăsească Adunarea, somnolează. Deodată, rumoare. Se aud strigăte:

— Regele este arestat! Regele este arestat!

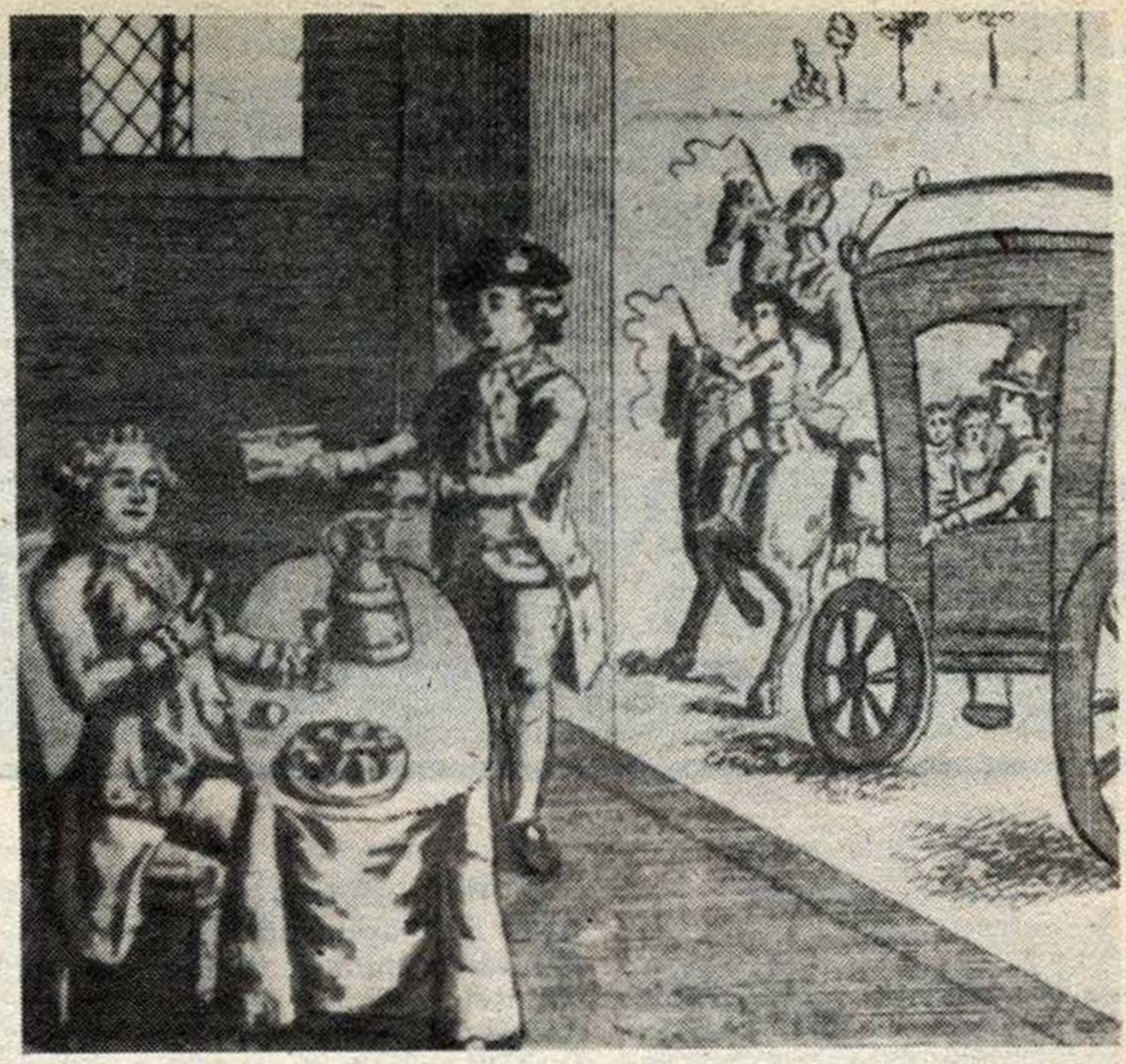

Ultimul popas al fugarilor în staţia de poştă de la Sainte-Menehould, înainte de Varennes

Şedinţa este de îndată reluată şi doi bărbaţi, albi de praf, sfîrşiţi de oboseală, sînt aproape purtaţi pe braţe în sală. Unul dintre ei este chirurgul din Varennes, Mangin, care plecase din oraşul său puţin după arestarea regelui. Urmase drumul spre Paris, se oprise doar ca să schimbe calul la fiecare poştă. Ajunsese la opt dimineaţa la Châlons unde îl găsise pe Palloy, plecat în ajun din Paris, în urmărirea regelui. Palloy, considerînd că nu mai era nimic de făcut pentru gloria sa, s-a hotărît să-l însoţească pe chirurg. Va încerca mai tîrziu să afirme că ajunsese totuşi la Varennes.

Cei doi bărbaţi au galopat pînă la Bondy, unde Mangin a reuşit să scape de tovarăşul său. Dar Palloy era deosebit de tenace şi l-a regăsit în faţa porţii Adunării. Mangin parcursese drumul Varennes-Paris în 20 ceasuri. El depune pe masa şedinţei mai multe hîrtii. Într-o linişte înspăimîntătoare, unul dintre secretari se ridică şi citeşte:

„Domnilor, în alarma în care ne aflăm, îl autorizăm pe domnul Mangin, chirurg la Varennes, să plece de îndată pentru a preveni Adunarea Naţională că Maiestatea sa este aici şi pentru a o implora să ne arate calea de urmat". Semnat „ofiţeri, funcţionari municipali din Varennes".

Un murmur urcă: Varennes? Dar nu este vreme pentru întrebări. Secretarul citeşte depeşele primite de la municipalităţile din Sainte-Menehould şi Clermont: „Oraşe pline cu trupe... Patria este în pericol!... Alte trupe sînt pe punctul de a sosi!... Repede, în ajutorul nostru!... Veniţi neîntîrziat!..."

Aceste rînduri declanşează un tumult imens; propuneri diferite se încrucişează în sală:

— Nici un cal pentru poştă!

— Vegheaţi ca nimeni să nu părăsească în această noapte Parisul!

Deputatul Toulongeon restabileşte calmul şi reaminteşte Adunării răspunderile sale, declarînd:

— Sîntem în momentul cel mai grav poate şi cel mai solemn pe care istoria l-a oferit unei naţiuni.

Aplauze. ■

(Va urma)

Introducere şi traducere:
Elena-Liliana IONESCU

MARTIE 1939

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Pe urmele lui Mihai Eminescu la Blaj. Este titlul unei conferințe rostite de Cezar Petrescu la liceul din Blaj și reprodusă de ziarul România, în care scriitorul evocă popasul făcut în anul 1866 de Eminescu, „poet începător", în această cetate a istoriei românești: „Încă de pe băncile școlii am crescut și eu, ca atîția alții, în cultul Blajului. Pentru noi, Blajul a fost un leagăn al românismului cărturăresc, așa cum am învățat de la marele, de la cel mai mare între toți: Mihai Eminescu. În acel an, 1866, închisese ochii dascălul și ocrotitorul său Aron Pumnul. De la dînsul învățase el dragostea pentru cărturărimea Blajului, pentru acei martiri ai românismului, care exagerînd, poate din patriotism, credințele școlii latiniste, o făceau pentru a întări rezistența națională a elementului românesc asuprit de stăpînirea maghiară. Eminescu, așa adolescent cum era, predestinat să fixeze definitiv limba românească, a simțit, a presimțit misiunea istorică a Blajului. De la Aron Pumnul învățase cultul Blajului. Al acelui Blaj, cu ai săi cărturari de legendă, care au impresionat și sufletele noastre". În continuare, Cezar Petrescu evocă figurile de cărturari care au „dat o aureolă istorică Blajului". „Eminescu — conchide Cezar Petrescu — poet începător, a aflat aici o ospitalitate și o inimă blajină, pe care nu le-a uitat niciodată".

● Considerat al 265-lea urmaș al apostolului Petru, papa Pius XI, în vîrstă de 82 de ani, a încetat din viață la 10 februarie. Consemnînd faptul, Timpul din 12 februarie scrie că fostul cardinal de Milano a fost ales papă la 6 februarie 1922.

Secretarul de stat al Vaticanului, cardinalul Eugenio Pacelli, a fost ales în scaunul pontifical pe 2 martie 1938, la cel de-al treilea scrutin — tocmai cînd împlinea 63 de ani — luînd numele de Pius XII.

„Cît de îndepărtate ne apar vremurile cînd primăvara putea fi încă asemuită unei sărbători a învierii naturii și era întîmpinată cu bucurie și nădejde. Astăzi, rîndunelele convenționale sînt de oțel, mugurii seamănă cu gloanțele, florile exaltă gaze otrăvitoare, iar primăvara internațională 1939 se anunță mai tristă decît toate[1]", scrie la 5 martie *Azi*, săptămînal politic, social, literar, condus de Zaharia Stancu. Și, într-adevăr, pentru a doua oară, în răstimpul unui singur an, încă o țară europeană — Cehoslovacia — era ștearsă de pe harta politică a lumii, „fără ca un singur foc de armă să fi fost tras", cum apreciază aceeași publicație. „Societatea Națiunilor a rămas mută, tratatele de alianță au fost ascunse cu rușine, granițele de la München au fost călcate în picioare, armatele democrațiilor au asistat impasibile".

Referirile sînt la ultima fază a „crizei cehoslovace": la 14 martie este proclamată „independența" Slovaciei, iar în seara aceleiași zile primele trupe horthyste intră în regiunea Ucrainei Subcarpatice; în zorii zilei de 15 martie trupele germane pătrund în Cehia și ocupă Praga, iar la 17 martie se încheie și acțiunea de ocupare a Ucrainei Subcarpatice. Guvernul român este confruntat cu o situație delicată în legătură cu Ucraina Subcarpatică: Augustin Voloșin, fostul prim-ministru, cere cabinetului de la București, pentru a scăpa țara de ocupația ungară, să accepte „fuziunea" Ucrainei Subcarpatice cu România. Guvernul român respinge oferta, tot așa cum o respinsese în octombrie 1938 pe aceea a ministrului polonez de externe Beck[2]. Linia guvernului român rămîne consecventă: nici o achiziție teritorială pe seama altor state.

Populația și autoritățile acordă azil și sprijin miilor de cetățeni cehoslovaci civili și militari, refugiați pe teritoriul țării noastre. Iată cum descrie ziarul *Universul*, din 22 martie, ospitalitatea populației românești: „Prin gara Cluj au trecut numeroase trenuri cu cehi și ruteni. Toți sînt obosiți, abătuți. În ochii lor li se citește tristețea fără de margini a celor lăsate în urmă și teama de un viitor necunoscut". Ei mărturisesc reprezentanților autorităților locale: „Nu voi putea să uit niciodată atenția dvs. față de niște bieți refugiați ca noi. Oricîte mulțumiri v-am aduce, cuvintele nu sînt în stare să le exprime".

Tragedia Cehoslovaciei a dovedit, menționează revista *Însemnări ieșene* din această lună, că „pacea a devenit acum atît de șubredă, prin spulberarea tuturor sforțărilor colective de întărire

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

[2] *Magazin istoric*, nr. 10/1988, 1/1989.

15 martie: trupele germane pătrund în Cehoslovacia

Refugiaţi cehi găsesc ospitalitate pe teritoriul românesc

şi menţinere a ei, încît astăzi, statele — mai ales cele mici — zdruncinîndu-şi încrederea în sistemele colective de siguranţă, caută să-şi realizeze această siguranţă în primul rînd printr-o întărire a forţelor naţionale în faţa oricărui pericol dinafară".

Şi, într-adevăr, în momentul invadării Cehoslovaciei, guvernul condus de Armand Călinescu, pentru a face faţă unui eventual atac germano-ungar, decretează mobilizarea armatei, concentrînd-o la graniţele de nord-vest şi vest ale ţării. La 17 martie, regele convoacă Consiliul de coroană care a aprobat, relatează *România* din 19 martie, „în unanimitate acţiunea diplomatică urmată şi măsurile militare luate şi a hotărît desăvîrşirea lor pentru apărarea intereselor naţionale".

În acele momente dramatice, Partidul Comunist Român se pronunţă fără nici o rezervă pentru adoptarea unei politici ferme de apărare a integrităţii teritoriale a ţării şi a independenţei poporului român. Pentru a înlesni o conlucrare cu toate forţele naţionale interesate în apărarea integrităţii şi independenţei ţării, inclusiv cu cabinetul Călinescu, Plenara C.C. al P.C.R. din martie 1939 înlocuieşte lozinca luptei pentru răsturnarea guvernului cu aceea mai realistă a luptei împotriva elementelor capitulante, dispuse la cedări şi compromisuri cu cel de al treilea Reich. Partidul Comunist Român luptă pentru mobilizarea maselor în sprijinul politicii de păstrare a independenţei şi integrităţii ţării. „Trupele de asalt ale lui Hitler — se spune în apelul lansat de C.C. al P.C.R. din 17 martie — au invadat Cehoslovacia şi se găsesc la graniţa ţării noastre. Întreg poporul să se pună în stare de alarmă. Comuniştii vor lupta cu arma în mînă în primele rînduri. Uniţi-vă cu toţii într-un singur front puternic contra lui Hitler şi a aliaţilor săi revizionişti".

Masele de cetăţeni, întregul popor român răspund fără şovăială concentrărilor decretate de guvern. Faptul reiese şi din cuvîntarea ţinută la 27 martie de Armand Călinescu, cu ocazia convocării Consiliului Superior al Frontului Renaşterii Naţionale pentru a oferi explicaţii şi lămuriri asupra celor petrecute în ultima lună: „Am chemat sub arme mai multe contingente de rezervişti, completînd astfel forţele necesare pentru siguranţa fruntariilor. Şi, atunci, s-a întîmplat acel fenomen minunat pe care desigur l-aţi văzut cu toţii: ţara a răspuns, cu un entuziasm impresionant, la chemare. Oamenii au alergat în cazărmi din primele zile. Au venit de trei şi patru ori mai mulţi decît cei ce erau concentraţi. Această manifestare a poporului şi, îndeosebi, a ţărănimii a constituit cea mai elocventă dovadă a sentimentului de mîndrie naţională şi a forţei reale de care dispunem".

Cronică măruntă

● **Biblioteca lui Ovid Densuşianu a intrat, în sfîrşit, în posesia Seminarului de Filologie al Facultăţii de Litere din Bucureşti, aşa cum a dorit, prin testament, marele dispărut. Lucrul nu a fost uşor, pentru că moştenitorii legali au atacat testamentul şi erau pe cale să obţină cîştig de cauză. A intervenit însă, scrie România din 17 februarie, „dragostea de cultură şi ştiinţă a eminentului elev al lui Densuşianu, profesorul Alexandru Rosetti, care a convins pe omul de largă înţelegere şi ministru al educaţiei naţionale, Petre Andrei, să răscumpere, prin bună înţelegere, preţioasa Bibliotecă pe seama Seminarului de Filologie".**

● **Încetează din viaţă, la sanatoriul ce-i poartă numele, profesorul doctor Dumitru Gerota. Practician şi om de ştiinţă, prof. Dumitru Gerota moare în vîrstă de 71 ani. Asupra temeiniciei ştiinţifice şi măiestriei tehnice s-a rostit încă din 1916 — scrie Timpul din 12 martie — un membru tot atît de ilustru al corpului medical român, prof. Victor Babeş: „Doctorul Gerota este înainte de toate un admirabil tehnician, metodele şi procedeurile d-sale sînt cunoscute în toată lumea medicală. Multe capitole din ştiinţa medicinei sînt puse la punct şi unele refăcute prin cercetările dr-ului Gerota asupra glandelor limfatice, asupra aparatului limfatic al rinichilor, al uterului şi al stomacului. El este, de asemenea, un inovator de seamă în tehnica chirurgicală. Introduce în ţară radiografia şi radioterapia, modificînd procedeele întrebuinţării lor de pînă atunci".**

● **Elvira Popescu primeşte Legiunea de onoare în gradul de cavaler. Presa franceză elogiază marea actriţă. (După aproape cinci decenii, în toamna anului 1988, Elvira Popescu a acordat un amplu interviu revistei bucureştene Flacăra, în nr. 42, din 14 octombrie).**

● **Universitatea din Iaşi decernează diploma de doctor ho-**

MARTIE 1939

Guvernul în frunte cu prim-ministrul Armand Călinescu la funeraliile patriarhului Miron Cristea

Cronică măruntă

noris causa lui Mihail Sadoveanu. „Opera acestui mare scriitor — consemnează însemnări ieşene din 1 martie — este oglindirea cea mai deplină a vieţii românilor sub toate formele sale. Poporul român se recunoaşte în scrisul lui Sadoveanu şi se va recunoaşte totdeauna. O imensă frescă literară a scos în evidenţă tot ce este caracteristic în firea oamenilor de pe meleagurile noastre şi tot ce se arată în natura peisajelor româneşti".

● Vede lumina tiparului noul volum — al treilea — din Enciclopedia României, care „analizează, în două părţi distincte, condiţiile activităţii economiei româneşti şi formele procesului economic".

● O călătorie de plăcere până la Bombay, astfel şi-a caracterizat inginerul Ion Cocişu recentul său raid aviatic Bucureşti-Bombay-Bucureşti. El a zburat aproape 15 000 km, singur la bord.

● În şedinţa Academiei Române din 4 martie, profesorul Ioan Lupaş ţine comunicarea despre viaţa şi opera lui Ioan Piuariu Molnar. În baza unor acte oficiale descoperite în arhiva Cancelariei Curţii din Viena s-a aflat că a studiat la Sibiu şi la Cluj, unde i s-a maghiarizat numele din Piuariu în Molnar; a urmat apoi cursurile facultăţii de medicină la Universitatea din Viena, de unde s-a întors cu diploma de doctor, fiind numit la 1777 „oculist în marele Principat al Transilvaniei". În toamna anului 1791, este numit profesor de oftalmologie la Academia de medicină din Cluj. A încercat în 1789, 1793 şi 1794 să tipărească ziare româneşti, a publicat cărţi de gramatică română şi germană, de retorică, de istorie universală şi a tipărit memoriul politic înaintat la 1790 Curţii din Viena pentru dobândirea drepturilor cetăţeneşti pe seama naţiunii române. Personalitatea acestui fruntaş cărturar român din veacul al XVIII-lea

Un alt eveniment prezent pe larg în această lună în coloanele presei româneşti este încheierea Acordului economic româno-german. Perioada până la semnarea lui a fost una dintre cele mai dramatice pentru România. Este perioada în care poporul român a fost supus unor presiuni politice, economice şi militare, fără a primi decît indicii nesemnificative asupra unui eventual sprijin extern. Procesul de izolare a României pe plan internaţional se extindea.

La începutul anului, guvernul român a dat numeroase „semne" ale dorinţei sale de a depăşi, pe cale paşnică, criza din raporturile româno-germane: declaraţii oficiale în termeni conciliaţi faţă de Reich, personalităţi politice trimise cu misiuni speciale în Germania (Gh. Brătianu şi Atta Constantinescu, Nicolae Malaxa şi C. Argetoianu), convorbiri cu reprezentanţi ai guvernului german în România. În cursul acestor contacte, guvernul român s-a arătat dispus să înceapă tratative pentru încheierea unui acord economic pe termen lung cu Germania, cerînd, în schimbul concesiilor economice pe care le promitea, angajamentul Berlinului că nu va sprijini pretenţiile revizioniste îndreptate împotriva României.

La începutul lunii februarie 1939, guvernul german acceptă ca delegaţia economică condusă de Helmuth Wohlthat, director ministerial, omul de încredere al lui Göring, să înceapă tratative la Bucureşti, pentru încheierea unui acord economic.

Planurile delegaţiei germane de a impune un adevărat monopol asupra economiei româneşti şi de a-i exploata bogăţiile naturale, se lovesc de rezistenţa unor membri ai guvernului român, ceea ce face ca negocierile să se desfăşoare într-o stare de permanentă tensiune. Tensiune care este agravată şi de desfăşurarea rapidă a evenimentelor internaţionale. Concomitent cu cotropirea Cehoslovaciei, guvernul hitlerist exercită asupra guvernului român brutale presiuni şi ameninţări[1]. Lipsită de un sprijin efectiv din partea marilor aliaţi europeni, România este nevoită să încheie tratatul economic cu Germania. Şi astfel, după cum relatează întreaga presă, pe data de 23 martie, la ora 17, la Ministerul afacerilor străine se semnează „Tratatul asupra promovării raporturilor economice între România şi Germania", purtînd semnăturile lui G. Gafencu, ministrul afacerilor străine, Ion Bujoiu, ministrul economiei naţionale, W. Fabricius, ministrul Germaniei la Bucureşti, şi H. Wohlthat, director ministerial. După semnare, G. Gafencu — scrie *Timpul* din 25 martie — dă o declaraţie, în care subliniază ţelurile paşnice ale acordului, conţinutul şi sensul aces-

[1] Relevant pentru amploarea presiunilor hitleriste este „cazul Tilea", ale cărui implicaţii au fost prezentate şi în *Magazin istoric*, nr. 10/1975, 5-8/1982. Demersul ministrului român la Londra şi evoluţiile politice generate sînt desigur în atenţia ziarelor româneşti (ca şi a presei britanice şi internaţionale) în luna martie de acum cinci decenii.

O întrunire la sediul Artelor frumoase. În imagine, de la stînga la dreapta: Rădulescu-Motru, Cecilia Cuţescu — Storck, generalul Dombrowski, Minulescu şi Em. Bucuţa

Franklin Roosevelt într-o costumaţie neobişnuită: şef al unui trib indian de piei roşii

tuia: „Prin semnarea acordului economic cu Germania, România dă o nouă dovadă de spiritul ei de înţelegere şi de voinţa ei de a întări pacea.

În seara zilei de 6 martie, patriarhul Miron Cristea, preşedintele Consiliului de Miniştri, încetează din viaţă la Cannes, în Franţa, unde plecase la 21 februarie, pentru un tratament medical. Reţinem din datele biografice publicate cu acest prilej de presa bucureşteană: s-a născut la 18 iulie 1868 în satul Topliţa, dintr-o veche familie românească; şcoala primară a început-o în satul natal şi a terminat-o la Bistriţa; tot aici a făcut şi gimnaziul săsesc, trecînd apoi la liceul grăniceresc din Năsăud. Despre activitatea sa publicistică, *Timpul* din 8 martie scrie: „În anul şcolar 1886-1887 elevul Ilie Cristea din clasa a 8-a este ales preşedinte al societăţii de lectură «Virtus Romana Rediviva», pe care o prezidase cu trei ani înainte George Coşbuc. În această epocă îşi începe şi colaborarea literară la revista *Familia* a lui Iosif Vulcan. În toamna anului 1887, devine student al Seminarului teologic de pe lîngă mitropolia din Sibiu şi este ales preşedinte al societăţii culturale «Andrei Şaguna». După terminarea studiilor (1890) este numit învăţător la Orăştie şi îşi începe activitatea la ziarul *Telegraful român*. Anul următor, mitropolitul Sibiului îl trimite să studieze literele şi filosofia la Budapesta. Aici, studentul român începe lupta contra şovinismului maghiar. Colaborează intens la ziarele *Tribuna*, *Dreptatea*, *Telegraful român*, *Gazeta Transilvaniei* şi este ales secretar al societăţii studenţeşti «Petru Maior». La 18 mai 1895 este proclamat doctor în filologie modernă al Universităţii din Budapesta cu o teză despre *Viaţa şi scrierile lui Mihai Eminescu*". Din ziua de 1 iulie 1895, cînd primeşte primul post ca secretar al comisariatului mitropolitan, urcă toate treptele în ierarhia bisericească, ajungînd la 31 decembrie 1919 să fie ales mitropolit primat al României. În 1925, Sinodul şi Parlamentul, însuşindu-şi proiectul de lege al lui Alexandru Lapedatu de a ridica mitropolia la rangul de patriarhie, Miron Cristea este ales primul patriarh al bisericii ortodoxe autocefale a României întregite.

Devenit ulterior regent (1927-1930) şi prim-ministru (1938-1939), el „a rămas — spune prof. Rădulescu Motru în şedinţa comemorativă a Academiei Române — acelaşi suflet de ţăran ardelean, statornic în credinţa strămoşească pentru neam"[1]. ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecţia fotografiilor: Radu Ion POPESCU

[1] Viaţa şi activitatea lui Miron Cristea au fost analizate şi în lucrările *Pagini dintr-o arhivă inedită* şi *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar (1867-1918)* de Antonie Plămădeală.

Cronică măruntă

conchide ziarul România din 5 martie, care se referă la comunicarea menţionată a prof. Ioan Lupaş, a fi şi aşezată într-o vie lumină, Pluarin Moinar trebuind preţuit ca „un demn înaintemergător al selectului nostru corp medical şi ca un distins membru al şcolii istorice din Transilvania".

● Are loc în sala cinematografului Aro (azi „Patria") prezentarea primului film românesc de aviaţie, intitulat Aripi româneşti.

● În anul 1852, sub domnia lui Barbu Ştirbey, s-a inaugurat, în ciuda protestelor puterilor protectoare, Teatrul cel Mare, acel teatru care în 1848 fusese oprit să poarte numele de „Naţional", scrie România din 20 martie. Iată cum descrie acest eveniment Cezar Bolliac în Trompeta Carpaţilor într-un articol reprodus de publicaţia mai sus-menţionată: „La şapte ore şi jumătate sala era plină şi strălucea în toată splendoarea ei. Afluenţa publicului fu atît de mare încît preţul unui bilet de intrare se urcă pînă la un galben pentru un loc de parter. O mulţime de uniforme şi de rochii fine inundă acest local de o sărbătoare ce nu se putea compara cu nici una din cîte văzuseră pînă atunci la noi. Toate clasele societăţii alergaseră la această sărbătoare a culturii artelor". Inaugurarea a avut loc cu piesa Zoe sau Amor românesc, sub conducerea lui Costache Caragiale, primul director al teatrului.

● În palatul telefoanelor din Calea Victoriei are loc în prezenţa ministrului Lucrărilor Publice şi al Comunicaţiilor, Mihail Gheimegeanu, şi a altor oficialităţi, solemnitatea inaugurării cablului interurban Bucureşti-Ploieşti, o nouă şi importantă lucrare, de mare interes public — anunţă presa bucureşteană — executată de Societatea de telefoane.

După 2 000 de ani:

RECONSTITUIREA OMULUI DIN LINDOW

O zi de mai a anului 1983. La sud de oraşul englez Manchester, în aşezarea Lindow, Andy Mould şi Stephen Dooley muncesc de zor să scoată turbă dintr-o mlaştină. Pe neaşteptate, excavatoarele aduc la suprafaţă un obiect rotund: capul unui om. Anunţaţi imediat, poliţiştii încep cercetările: ei anchetează un bărbat ce locuia la circa 300 m distanţă, a cărui soţie dispăruse în împrejurări necunoscute. Bărbatul mărturiseşte crima şi este condamnat.

Dar, intrigaţi de aspectul craniului, poliţiştii continuă cercetările: consultă cîţiva specialişti şi constată că moartea femeii — în vîrstă de 35-50 ani — al cărui craniu fusese găsit se produsese... în sec. I e.n.!

La 1 august 1984, excavatorul mînuit de Andy Mould aduce la suprafaţă un... picior. Poliţia este din nou alertată şi, odată cu ea, arheologul regiunii, Rick C. Turner. Explorînd locul descoperirii, acesta mai găseşte şi alte rămăşiţe umane şi, bineînţeles, îşi pune întrebarea dacă aparţin aceleiaşi femei sau constituie o nouă revelaţie arheologică. După datarea cu carbon 14, laboratorul anunţă, la 17 august, că este vorba despre un alt cadavru, din urmă cu cel puţin 1 000 ani. Imediat, întregul bloc de turbă este expediat pentru examinări la British Museum.

Acolo cercetătorii degajează din turbă partea superioară din corpul unui bărbat, care poartă în jurul braţului stîng o banderolă de blană, iar în jurul gîtului o sforicică foarte fină. Urmează examinări de amănunt, radiografii, fotografii stereoscopice, executate de 40 specialişti. Se

Datorită turbei, s-au păstrat perfect trăsăturile feţei şi chiar culoarea părului

stabileşte astfel atît cum a arătat exact bărbatul respectiv, omul din Lindow, cum l-au denumit specialiştii, cît şi în ce împrejurări a murit el. Ba mai mult, se reuşeşte reconstituirea cu precizie a feţei sale. De statură medie, vînjos, cu părul negru, omul din Lindow era în vîrstă de 25-30 ani. Starea scheletului nu vădeşte nici o malformaţie sau rană veche, nici un semn de malnutriţie sau de boală gravă. „Eroul" nostru avea deci o sănătate de fier. Ultimul său prînz constase dintr-o plăcintă şi seminţe prăjite, după care băuse apă.

Omul din Lindow nu pare să fi fost agricultor, păstor sau sclav. Unghiile sale, tăiate cu grijă, nu au nici o urmă lăsată de obicei de munca manuală. Şi ţinuta sa trebuie să fi fost îngrijită, dacă ţinem seama de aspectul pieptănăturii şi al bărbii, tăiată cu puţin înainte de a muri. Întreaga sa înfăţişare i-a determinat pe cercetătorii I.M. Stead şi J.B.Bourke — care au publicat în 1986 un studiu consacrat omului din Lindow — să emită ipoteza că el trăise departe de lucrul cîmpului. Aparţinuse oare aristocraţiei? Fusese preot sau om învăţat? Profesia îi poate explica moartea subită? Cordeluţa fină din jurul gîtului nu era un obiect de podoabă — au stabilit specialiştii —, ci un fel de garou, ce provocase fractura vertebrelor cervicale.

În plus, examinarea atentă a cadavrului a mai relevat o fractură a craniului, o rană la gît şi o coastă ruptă, ceea ce dovedeşte că omul din Lindow primise o lovitură puternică în spate. Moartea sa brutală contrasta violent cu viaţa pe care pare să o fi dus. De aceea, unii cercetători au emis ipoteza unui sacrificiu ritual, ipoteză care circulă frecvent cu privire la oamenii ale căror oseminte au fost descoperite în turbării. Cele mai cunoscute descoperiri sînt cele din Danemarca, la Tollund şi Grauballe, şi din Germania nordică. Dar multe asemenea cadavre au fost găsite şi în insulele britanice, în Norvegia şi Suedia. Ele sînt datate între 800 î.e.n. şi începutul erei noastre.

S-a stabilit că omul din Lindow a trăit în jurul anului 300 î.e.n. Este a treia descoperire făcută în turbării, care a beneficiat de o examinare atît de amănunţită, după cele de la Tollund şi Grauballe. Toţi „oamenii turbăriilor" au fost descoperiţi întinşi pe o parte sau pe abdomen (niciodată pe spate, ca pentru o înhumare normală), purtînd urmele mai multor răni. Muriseră de o moarte violentă.

Pornind de la mărturia istoricului și scriitorului roman Tacitus, în lucrarea sa *Germania*, o monografie geografică și etnografică a triburilor germanice din sec. I e.n., cercetătorii au avansat două ipoteze, ca explicație a acestor decese: pedepsirea unor crime considerate extrem de grave și sacrificiul închinat zeilor. În cadrul unei ceremonii a colectivității — scrie Tacitus — era trasă la sorți o persoană pentru a fi închinată zeilor. Să fie oare omul din Lindow unul dintre cei sacrificați? Așa susțin cercetătorii de la British Museum. Ei remarcă similitudinile între Lindow, Tollund și Grauballe și faptul că germanii și celții aveau aceleași credințe religioase. Anne Ross, specialistă în folclor celt, în studiul său *Lindow Man and the Celtic Tradition*, semnalează cazul unui rege celt sacrificat de poporul său pentru a-și asigura prosperitatea. Omul din Lindow ar fi putut avea o soartă identică. Anne Ross remarcă, de asemenea, că la Lindow, ca și în Danemarca sau în Germania nordică, sacrificiile se făceau în turbării exploatate în epoca fierului, unde s-au descoperit și ofrande votive.

Poate că originea acestor practici trebuie cercetată și mai departe în timp, în neolitic sau în epoca bronzului. Relativ recent, cercetătorii olandezi au publicat în revista *Antiquity* rezultatele studierii unui schelet din neolitic, care avea în jurul gîtului cordeluța cu care fusese spînzurat.

Oamenii turbăriilor sînt încă departe de a-și fi relevat secretele, își încheie Françoise Lescot prezentarea omului din Lindow, în revista franceză *L'histoire* (nr. 98, martie 1987). Nu se poate spune cu certitudine, continuă autoarea, că moartea lor a avut un caracter ritual, chiar dacă mărturia lui Tacitus ne lasă să întrezărim această ipoteză.

Florentina DOLGHIN

telex...telex...

● La Congresnl anual al Societății de studii române din S.U.A., întrunit în orașul Lincoln (statul Nebraska), au fost prezentate lucrările istoricilor general-locotenent dr. Ilie Ceaușescu, dr. Cornelia Bodea, dr. Ioan Stanciu, dr. Ioan Chiper ● Comorile incașilor identificate cu ajutorul fotografiilor din satelitl Imagini recente au probat existența unei „centuri de aur" în munții Cordillera Real din Ecuador ● Exemplar — singurul cunoscut pînă în prezent dintr-o ediție deosebită, alta decît cea socotită originală — al *Psaltirei* în versuri a lui Dosoftei, identificat în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare din București. Se pare că este tipărit în noiembrie-decembrie 1672, cu un an înaintea ediției originale, și că aparține unei ediții „de probă" ● *Dracula a-t-il existé?* Sub acest titlu, cunoscutul publicist istoric francez Alain Decaux, membru al Academiei Franceze, publică în revista *Historia* nr.501 un amplu articol consacrat lui Vlad Țepeș, în care evocă — pe baza documentelor — domnia marelui voievod român și lupta pentru independența Munteniei ● Săpături arheologice efectuate pe Drumul mătăsii atestă că provincia chineză Gansu a fost unul dintre leagănele poporului chinez. Au fost scoase la iveală obiecte din ceramică colorată, cu o vechime de peste 8 000 ani, deci contemporane cu civilizația Tigrului și Eufratului ● Comoara de sub seră. Un tezaur de podoabe de argint, ieșit la iveală cu prilejul amenajării unei sere, într-un cartier al municipiului Oradea ● 550 000 dolari pentru o rodie de ...43 mm înălțime și 21 mm diametru, sculptată dintr-o singură bucată de fildeș. Atît a plătit un muzeu din Israel pentru o piesă care împodobea un sceptru de pe la mijlocul sec. VIII î.e.n., piesă considerată singura relicvă din Templul lui Solomon, construit între anii 959-952 î.e.n. ● Cine a întemeiat New Yorkul, Noul Amsterdam, cum se numea în veacul XVII? Se știa că olandezii, în anul 1626. Un jurnalist belgian afirmă însă acum că protestanți belgieni ● De cînd datează obiceiul aruncării unui bănuț într-o fîntînă sau într-un havuz, ca semn al dorinței de a reveni pe meleagurile respective? La Geoagiu Băi (unde s-a aflat antica stațiune Germisara), pe „Dîmbul romanilor", a fost identificat un bazin natural cu trei altare, în care s-au găsit peste 400 monede de argint și de aramă, depuse ca ofrande de către anticii vizitatori ai stațiunii ● Cel mai vechi costum de scafandru din lume se află expus în muzeul orașului Helsinki. Este italienesc, executat în veacul XVIII și poate fi folosit pînă la 5 m adîncime sub apă, timp de 20 minute ● Între cei 517 denari romani — republicani și imperiali — din tezaurul monetar de la Barboși-Galați se află o monedă provenind de la regele Numidiei, Iuba I (50-46 î.e.n.) ● Palat din vremea lui Timur Lenk (1336-1405), dezvăluit la Samarkand. Se pare că a aparținut unui comandant de armată ● *Cealaltă Italie. Rezistența italiană în cel de-al doilea război mondial.* Este titlul unei lucrări apărute la New York și semnate de Maria de Blasio Wilhelm despre contribuția femeilor italiene la lupta antifascistă a partizanilor din această țară: 35 000 participante, dintre care 5 000 arestate, 650 executate sau decedate în lupte, 3 000 deportate în Germania.

AMBASADORII SERENISSIMEI RAPORTEAZĂ... (II)

CONSTANTIN ANTONIADE

Întemeiată de romani în apropierea așezării etrusce de la Faesulae (Fiesole), către anul 200 î.e.n., Florența, situată pe valea rîului Arno, într-o regiune pitorească și fertilă, a păsit în evul mediu avînd o bogată moștenire din civilizația etruscă, cu un viguros implant etnic și cultural roman.

Puternica dezvoltare a meșteșugurilor și comerțului în sec. XI-XIII a dus la crearea, spre sfîrșitul veacului XIII, a șapte corporații „majore", reunind pe marii negustori de textile, mătăsuri și proprietari de ateliere, medici, bancheri, judecători, care constituiau il popolo grasso, și a altor 14 corporații mijlocii și mici, reunind meșteșugari și negustori care constituiau il popolo minuto. Reprezentanții celor 21 corporații formau conducerea colectivă a orașului (Signoria).

„În nici un alt oraș italian autoguvernarea orășenească nu a fost înfăptuită, la sfîrșitul sec. XIII, în forme atît de integrale și largi, atît de aderente la structura socială a unei colectivități laborioase", scrie Giuliano Procacci în Istoria italienilor.

După ce, în anul 1282, a devenit republică independentă, cu o constituție democratică, Florența a cunoscut, începînd cu prima jumătate a secolului XIV, o perioadă de prosperitate economică și de creștere a puterii sale politice, care i-a permis să-și extindă stăpînirea asupra altor orașe din centrul Peninsulei italice: Pistoia, Cortona, Arezzo, Colla, Prato, Voltera, Pisa etc.

În epoca Renașterii, orașul a devenit cel mai important centru al artei și științei din Italia și unul dintre marile centre bancare ale Europei. Succesiv, la cîrma lui s-au aflat mai multe familii nobiliare: Ricci, Albizzi, Medici, între care relațiile erau de o acută rivalitate. Între 1434 și 1737 (cu unele întreruperi), membrii familiei Medici, una dintre cele mai bogate și puternice case de bancheri din Europa veacului XV, au condus, Florența și întregul ducat Toscana, a cărui capitală era.

Familia Medici a adus măreție Florenței, a făcut din ea capitala artistică a Italiei, în care au lucrat renumiți făuritori de artă, ca Giotto, Fra Angelico, Botticelli, Ghirlandajo, Donatello, Verrochio, Leonardo Da Vinci, Michelangelo, au creat opere nemuritoare Dante, Petrarca, Boccaccio, Machiavelli, Guicciardini. În Florența Renașterii s-au adunat astfel frumuseți inestimabile. Epoca maximei străluciri a cetății de pe Arno se leagă de numele lui Lorenzo Magnificul, membru al familiei Medici (Magazin istoric, nr. 2/1979). Acesta a înscris o pagină de viață intensă în istoria orașului; serbările, procesiunile, cortegiile de personaje mitologice și istorice, carnavalurile, vînătorile, giostrele (turnirurile spectaculoase) se țineau lanț. În aceeași perioadă, numeroase misiuni diplomatice poposeau la Florența, pentru a-i cunoaște viața politică și socială, extrem de dinamică.

În anul 1984 a apărut la Madrid lucrarea Les Ambassadeurs de Venise au XVI-e siècle, semnată de diplomatul și omul de cultură român Constantin Antoniade, cunoscut pentru cercetările sale în domeniul Renașterii italiene. Din această carte am prezentat în numărul trecut al revistei un fragment consacrat ambasadelor venețiene la Londra, în vremea lui Henric VIII. Continuăm să publicăm alte episoade, de data aceasta despre misiunile Veneției în republica italiană florentină.

Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

Vasile ȘANDRU

Animozități și invidii florentine

Dacă în a doua jumătate a secolului XV Florența fusese arbitrul Italiei, datorită personalității covîrșitoare a lui Lorenzo Magnificul, la începutul veacului următor, mai precis din anul 1512, anul căderii republicii[1] și restaurării dominației familiei Medici, ea a devenit un simplu satelit al Romei. În timpul acestei epoci, Veneția nu a simțit nevoia să fie reprezentată la Florența.

În 1525, la ordinul papei Clement VII,[2] care făcea și el parte din familia Medici[2], Flo-

[1] Republica fusese instaurată în noiembrie 1494, cînd, sub conducerea dominicanului Girolamo Savonarola, facțiunea democraților florentini îi alungase din oraș pe membrii familiei Mediei.

[2] Leon X (Giovanni de Medici) și Clement VII (Giulio de Medici) au fost cei mai cunoscuți suverani pontifi din familia Medici.

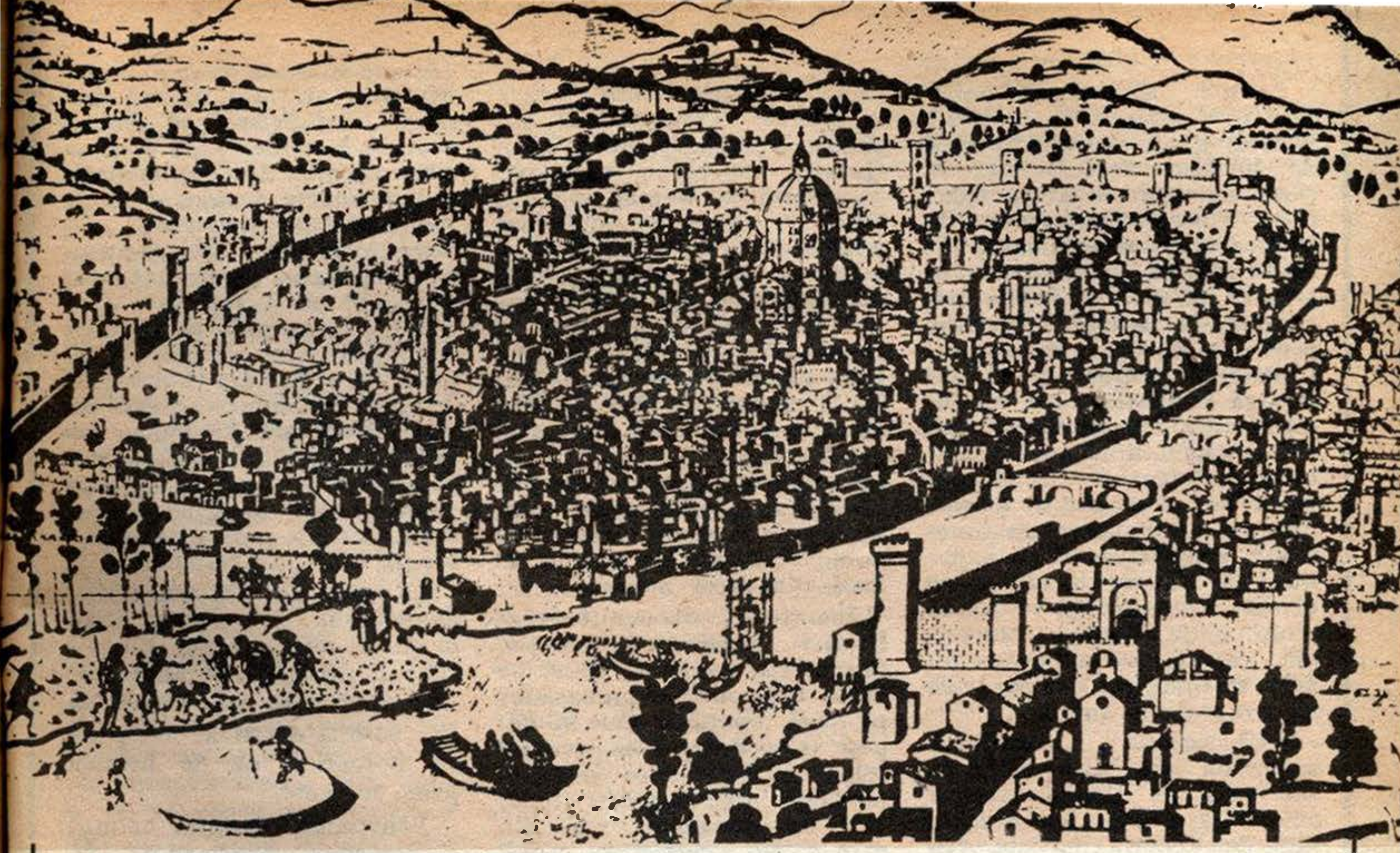

Plan al Florenței din anul 1490

rența a intrat în alianță cu regele Franței, Francisc I, și cu Veneția, împotriva împăratului Carol Quintul („Liga de la Cognac"). Dar cînd a avut loc nefericita înfrîngere de la Pavia (24 februarie 1525), unde Francisc I a căzut prizonier, Veneția s-a grăbit să trimită un ambasador la Florența, pentru a-i implora pe aliații săi să nu se lase impresionați de acest accident, să nu părăsească alianța, ci să reziste împăratului, care trebuia să treacă în Italia și să poarte război împotriva papei. Această misiune diplomatică a fost încredințată lui Marco Foscari. El a petrecut la Florența șase luni (ianuarie-iulie 1527), asistînd la răscoala împotriva familiei Medici, la izgonirea ei și la restaurarea republicii, în mai, același an[1].

Venețianul remarcă spiritul rebel al florentinilor, care dusese întotdeauna la slăbirea statului și la ruinarea instituțiilor democratice. Florentinii, menționează pe bună dreptate Foscari, n-au fost niciodată mulțumiți de guvernul lor și au dorit întotdeauna schimbări. La ei nu a existat nici o formă de guvernare care să fi durat mai mult de 40 ani. Florența, potrivit cuvintelor lui Dante, pe care le reamintește venețianul, a fost întotdeauna ca un bolnav care, pentru a-și înșela durerile, se tot întoarce în pat, fără să-și găsească odihna...

Veneții n-au fost niciodată tandri cu florentinii; între cele două republici a existat o permanentă neîncredere, invidie și animozitate, ca între concurenți. Totuși, ambasadorii Veneției, oameni drepți, slăvesc frumusețea țării și apreciază corect calitățile locuitorilor ei.

„Pentru o cetate de *terra ferma* — scrie Foscari — nu cred că există în Italia și nici în toată Europa un ținut mai delicios decît cel în care se înalță Florența.

Ce minunat oraș! Este traversat prin mijloc de Arno, un fluviu o dată și jumătate mai larg decît Canalul Mare al nostru, cu ape limpezi, frumoase. Are patru poduri de piatră. Străzile orașului sînt drepte, toate pavate și de o mare curățenie; oraș vesel, splendid, pe care Dante a putut pe bună dreptate să-l numească «*il bello ovile*» — frumoasa stînă...

Florența este așezată într-o regiune fortificată natural, iar orașul este prevăzut cu o apărare bună[2]; ar trebui să fie inexpugnabilă; se spune totuși că n-ar putea rezista asaltului unei armate. De unde această slăbiciune? Ea nu poate veni decît din partea oamenilor; nu e suficient ca un oraș sau un castel să fie fortificate, trebuie să existe și oameni hotărîți să le apere. Cu toate calitățile lor — și aici răzbate vechea animozitate a veneților față de florentini — florentinii sînt oameni slabi. Slăbiciune funciară sau accidentală?

Funciară, deoarece acest cer și acest aer produc oameni timizi; accidentală, deoarece toți se dedică negoțului și artelor manuale și mecanice, lucrînd cu propriile lor mîini, în ocupațiile cele mai derizorii."

[1] La 17 mai 1527, la Florența a izbucnit o mare răscoală împotriva stăpînirii familiei Medici, în urma căreia s-a instaurat din nou republica.

[2] La începutul sec. XIV, Florența își construise al șaselea zid de apărare.

Acestei slăbiciuni naturale îi se adaugă — potrivit veneţianului — o alta, creată de bogăţia florentinilor: ei şi-au construit în afara zidurilor Florenţei palate atît de frumoase şi somptuoase, încît se tem că, la venirea unei armate inamice, ar vedea distrugîndu-se aceste bogăţii; pentru a le salva, ei sînt întotdeauna dispuşi să se înţeleagă cu inamicul, oferindu-i sume importante.

Dar adevărata cauză a slăbiciunii florentine constă, potrivit lui Foscari, în discordiile şi luptele care au înveninat dintotdeauna viaţa politică a Florenţei: nu poate exista o republică solidă acolo unde domină facţiunile, care nu se gîndesc la binele statului, ci la propriile lor avantaje şi ambiţii.

Ambasadorul constată că sub noua republică, la fel ca sub casa de Medici, vechea animozitate a florentinilor faţă de Veneţia persista. Nu constata prietenie din partea Florenţei, atît din cauza rivalităţii care domnea între ele, cît şi a temerii pe care o inspira puterea republicii din lagună. Un partizan al familiei Medici îi spusese că florentinii se temeau de Veneţia mai mult decît de toţi ceilalţi străini: „Împăratul (Carol Quintul) şi regele Franţei sînt ca nişte păsări care zboară deasupra Italiei, dar nu se pot opri aici, în timp ce Signoria se află în Italia şi deţine arta de a guverna; dacă ar pune un picior în Toscania, n-ar mai exista nici o speranţă de a scutura jugul ei".

Nu trebuie uitat faptul, adaugă Foscari, că florentinii sînt negustori ca şi veneţienii şi competitivitatea comercială suscită întotdeauna duşmănii.

Veştile proaste se succed

Foscari îşi dăduse seama că această republică nu putea dura. Era slabită de luptele dintre facţiuni şi, în plus, împotriva ei se ridicaseră alte puteri. Papa Clement VII nu putea suporta că oraşul său natal îi izgonise pe ai săi. După teribilele ofense pe care le suferise Clement VII din partea împăratului Carol Quintul, ale cărui trupe pătrunseseră la 6 mai 1527 în Roma şi vreme de două luni prădaseră oraşul, între ei a avut loc o apropiere. Prin acordul de la Barcelona (iunie 1529), Carol Quintul se angaja să-i reînscăuneze pe Medici la Florenţa. Dar cînd, la 23 decembrie 1529, la Bologna, s-a semnat o ligă „perpetuă" între statele italiene, sub auspiciile papei, şi ale împăratului, florentinii au fost excluşi de la acord. Soarta republicii florentine era pecetluită din acest moment.

Înainte de izbucnirea războiului împotriva Florenţei, Signoria a trimis, în 1529, pe Carlo Cappello ca ambasador pe lîngă republică. Cele 90 depeşe trimise de el în decursul celor 16 luni ale misiunii (aprilie 1529-august 1530) sînt un document viu, din care reiese hotărîrea eroică a florentinilor, abandonaţi succesiv de toţi aliaţii lor, de a se bate pînă la capăt pentru libertate, sacrificîndu-şi viaţa şi frumosul lor oraş.

Războiul a început în septembrie 1529. În curînd imperialii, aflaţi sub comanda prinţului d'Orange, după ce au capturat aşezările Arezzo şi Cortona, au ajuns aproape sub zidurile Florenţei. Un asediu dur a sugrumat oraşul. Dar florentinii au hotărît să se înarmeze, să fortifice Florenţa şi să reziste. Mai contau încă pe aliaţii lor, regele Franţei şi Veneţia.

Ambasadorul Serenissimei incita Signoria florentină să reziste, pledînd pentru ideea că libertatea valorează mai mult decît viaţa: nu ştia că Signoria urma să-i abandoneze pe florentini şi să facă pace cu Carol Quintul. În acelaşi timp, ambasadorul regelui Franţei, Mgr. de Tarbes, sosit la Florenţa în septembrie, îi sfătuia pe florentini că ar fi o nebunie să reziste; Francisc I nu mai putea duce războiul împotriva împăratului, nu mai avea bani. Insensibili la sfaturi, florentinii au persistat în decizia lor de a se apăra pînă la capăt. Toată lumea muncea la fortificaţiile oraşului, cu cea mai mare însufleţire; se distrugeau suburbiile, „fără a se ţine seama de numeroasele palate foarte frumoase şi de monumentele religioase". Cîteva încercări de „compromis" cu papa au existat, dar fără nici un rezultat: Clement VII nu voia să audă de republică, iar florentinii ţineau să-şi salveze libertăţile. Atunci Florenţa a adresat cereri disperate de ajutor regelui Franţei şi Veneţiei, dar în curînd şi-a dat seama că toată lumea o abandonase. ceea ce nu a împiedicat-o deloc să continue rezistenţa.

La începutul lui octombrie, avangărzile inamice se aflau la cîteva mile de oraş. Ciocnirile au devenit permanente. Dar asediatorii nu voiau să dea bătălia decisivă: aşteptau ca florentinii să fie învinşi prin foamete.

Veneţianul admiră calmul şi hotărîrea asediaţilor: „În oraş nu există nici dezordine, nici zvonuri; bani sînt din abundenţă şi nu lipseşte nimic" (depeşa din 29 octom-

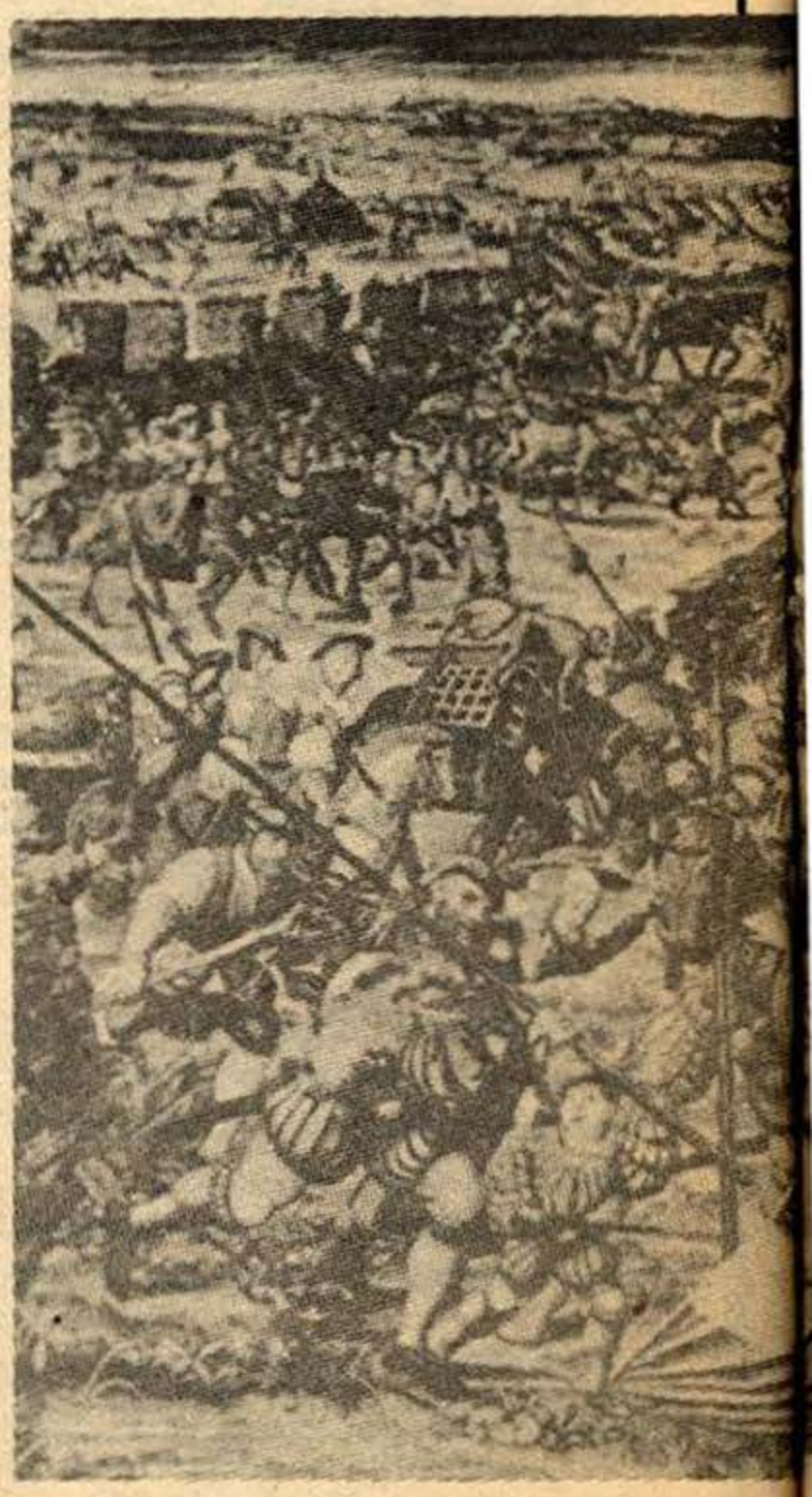

brie); „nici un semn de teamă; oraşul este plin de curaj şi hotărîre“ (9 noiembrie). „Tinerii au ars palatul lui Jacopo Salviati şi pe al Medicilor din Careggi, ambele, edificii foarte frumoase“. Florentinii nu se mai gîndeau decît să reziste. Ferrucio, care comanda trupele florentine la Empoli, recucereşte de la imperiali San Miniato al Tedesco (12 noiembrie). Dar veştile proaste se succed: statele italiene vechi aliate ale Florenţei, Bologna, Milano, Ferrara, Urbino şi Veneţia, sînt pe cale de a face, ele mai întîi, pace cu împăratul. „Totuşi florentinii — continuă Carlo Cappello — nu se dau bătuţi şi-şi afirmă voinţa de a-şi menţine libertatea sau, dacă o pierd, să facă în aşa fel încît, odată toate bunurile lor distruse, să nu supravieţuiască nici unul şi să se poată spune: «Aici este locul unde a fost Florenţa»“ (26 noiembrie).

Salvată de jaf

La începutul anului 1530, se confirmă pacea împăratului cu statele italiene: Florenţa rămîne complet izolată şi abandonată. Clairmont (Chiaramonte, cum îi zicea veneţianul), alt ambasador al lui Francisc I, anunţă că Prea creştinul (le Christianissime) este şi el constrîns să facă pace cu Carol Quintul: el va încerca să includă în tratatul său Signoria Florenţei, dar dacă nu va reuşi, aceasta n-ar mai trebui să se încăpăţîneze să reziste. Signoria răspunde că voinţa publică este de a sacrifica totul, vieţi şi bunuri, şi de a nu renunţa la libertatea sa; dacă regele binevoieşte să intervină pe lîngă papă şi împărat, aşa cum afirmă, Florenţa ar accepta orice condiţie care i-ar asigura libertatea şi actualul său guvern; altfel florentinii sînt decişi la orice lucru extrem: să distrugă oraşul, să se expună la o moarte sigură; ei vor lăsa astfel „un exemplu nemuritor“.

La 15 ianuarie, florentinii îl numesc căpitan al armatei lor pe condotierul Malatesta Baglioni, care depune jurămînt, împreună cu ofiţerii săi, să apere Florenţa, cît timp vor fi în viaţă. Asediul strîngea oraşul din ce în ce mai puternic. Ambasadorul întîmpina mari dificultăţi să-şi trimită depeşele: nici un curier nu se mai hazarda să iasă din oraş, periclitîndu-şi viaţa. În primăvară, la Florenţa se instalează foametea; proviziile se epuizează, viaţa se scumpeşte, bîntuie epidemiile, numărul morţilor creşte cu fiecare zi; într-o lună de zile pier aproape şase mii de persoane: „dar toate aceste rele sînt suportate cu răbdare de toţi“ (depeşa din 26 aprilie).

În afara Florenţei, viteazul Ferrucio face minuni; el recucereşte spre sfîrşitul lui aprilie Voltera şi oraşul recapătă curaj. Abandonaţi de toţi, florentinii nu mai speră decît în Dumnezeu: toată lumea se împărtăşeşte, oraşul este traversat permanent de procesiuni, cu toţi magistraţii în frunte. Foametea constrînge Signoria să alunge gurile inutile şi curtezanele. Signoria hotărăşte să reziste cît se va putea şi apoi, la terminarea ultimelor provizii, să opereze, cu toate forţele, o ieşire decisivă şi să lupte pe viaţă şi pe moarte. Se aştepta de asemenea apropierea lui Ferrucio victorios. Ordinele erau teribile: în caz de înfrîngere după ieşire, cei care rămîneau pentru paza porţilor trebuiau să ucidă femeile şi copiii, să pună foc oraşului şi să distrugă totul de jos pînă sus, „astfel încît să nu rămînă decît memoria măreţiei de suflet a Florenţei şi ca aceasta să fie un exemplu pentru cei care, născuţi liberi, doresc să trăiască în libertate“.

În acest moment s-a produs trădarea. De multă vreme, Baglioni era în contact secret cu oamenii papei şi cu comandanţii armatelor inamice. Cînd totul a fost gata pentru ieşire, el s-a opus; a împiedicat de asemenea trimiterea de ajutoare lui Ferrucio, care se afla încleştat cu prinţul d'O-

Bătălia de la Pavia (februarie 1525), după care Veneţia îşi va trimite un ambasador la Florenţa

range nu departe de Florența. În oraș s-au produs noi tulburări. Spiritele s-au liniștit cînd s-a primit vestea că în lupta din apropiere de Pistoia, între Ferrucio și imperiali, prințul d'Orange a fost ucis.

Știrea era adevărată, dar incompletă: Ferrucio căzuse și el. Aceasta nu i-a descurajat pe florentini, care insistau mereu pentru ieșirea decisivă. Au izbucnit noi tulburări, cerînd demiterea lui Bagliòni. Dar acesta, care se pusese în contact cu succesorul lui d'Orange, Ferrante Gonzaga, a manevrat foarte abil pentru a cîștiga timp și, făcîndu-i pe milițieni[1] să creadă că va realiza ieșirea, a terminat prin a preda Florența imperialilor (ultima depeșă din 13 august 1530).

Emisarii trimiși de el au semnat capitularea. Condițiile nu erau cîtuși de puțin dezonorante pentru Florența: papa, nevoind să se pronunțe personal asupra formei de guvernare a orașului, lăsa această grijă împăratului; el afirma, de asemenea, că Florența își va păstra libertățile. Dar nimic din toate aceste clauze nu s-a respectat. Istoricul Varchi, care a scris pagini memorabile despre agonia republicii florentine, afirmă că la aplicare s-a făcut exact contrariul a ceea ce se convenise în mod onorabil. S-a pus capăt, pentru secole îndelungate, libertății Florenței.

Armata imperială a vrut să intre cu orice preț în oraș, pentru a se deda la jaf. Dar Clement VII nu voia să domnească asupra unui cadavru: el l-a făcut pe Baglioni răspunzător de integritatea orașului. Acesta a reușit, nu fără dificultăți, să-i înlăture pe soldații inamici.

Misiunea lui Cappello se încheiase. S-a reîntors la Veneția, unde a denunțat trădarea lui Malatesta Baglioni. ■

În românește de
Silvia ȘANDRU

[1] Armată nepermanentă sau de rezervă.

CARȚI SOSITE LA REDACȚIE

● **Mircea Mușat, Ion Ardeleanu — ROMÂNIA DUPĂ MAREA UNIRE, VOL. II, PARTEA A II-A.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1988, 1 584 pp., 144 lei: *frescă istorică privind viața economică, politică și diplomatică a societății românești în perioada noiembrie 1933-septembrie 1940.*

● **Johannes Honterus — RUDIMENTA COSMOGRAPHICA. ELEMENTELE COSMOGRAFIEI. BRAȘOV 1542** *(textul original latin și traducerea în limba română de* **Valeria Căliman;** *cu o introducere de* **Paul Binder și Gernot Nussbächer).**

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988, 100 pp. + 15 pl., 11,50 lei: *lucrarea umanistului sas (1498-1549), originar din Brașov, figură remarcabilă a culturii renascentiste din țara noastră.*

● *Colonel dr.* **Cristache Gheorghe,** *dr.* **Maria Dogaru — REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN 1848 REFLECTATĂ ÎN DOCUMENTE DE METAL.**

Editura militară, București, 1988, 190 pp., 18 lei: *anul revoluționar 1848 și modul cum s-a reflectat el în conștiința urmașilor, pe baza însemnelor pe suport metalic (sigilii, plachete etc.).*

● **ASTRA 1861-1950. ASOCIAȚIUNEA TRANSILVANĂ PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN** *(sub redacția dr.* **Victor V. Grecu).**

Sibiu, 1987, 520 pp., 48 lei: *volumul cuprinde lucrările prezentate la sesiunea jubiliară organizată cu prilejul împlinirii a 125 ani de la crearea acestui for cultural ce a jucat un rol important în lupta pentru unitatea națională.*

● **Dan Bogdan — PE URMELE LUI ION GHICA.**

Editura Sport-Turism, București, 1987, 224 pp. + 16 pl., 12,50 lei: *viața și opera revoluționarului poșeptist Ion Ghica (1816-1897).*

● **PROGRESUL TEHNIC ȘI REDUCEREA CHELTUIELILOR MATERIALE** *(sub egida Institutului central de cercetări economice și a Institutului de economie socialistă; coordonator* **Marcu Horovitz).**

Editura politică, București, 1987, 306 pp., 20 lei: *analiză complexă a corelației dintre factorul cel mai activ de creștere a economiei naționale — progresul tehnic — și consumul productiv de materii prime, combustibil, energie și materiale.*

● **Stelian Turlea — O LUME BOLNAVĂ. DOSARE NESECRETE ALE VIOLENȚEI.**

Editura politică, București, 1987, 225 pp., 14 lei: *realități și contradicții din lumea capitalistă.*

● **Theodor Mommsen — ISTORIA ROMANĂ, VOL. I-III** *(cuvînt înainte de acad.* **Emil Condurache;** *traducere de* **Joachim Nicolaus).**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1987, vol. I — 544 pp., 59 lei; vol. II — 260 pp., 35 lei; vol. III — 345 pp., 41 lei: *traducerea în limba română a sintezei realizată de unul dintre marii istorici ai Romei din secolul trecut.*

● **Jacques de Launay — MARI DECIZII ALE CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL, VOL. I-II** *(studiu introductiv și note de* **Florin Constantiniu;** *traducere din limba franceză de* **Marcel și Dan Ghibernea).**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1988, vol. I — 424 pp.; vol. II — 430 pp., 57 lei: *o lucrare de sinteză investigînd modul în care s-au adoptat o serie de hotărîri cu implicații decisive în evoluția ultimei conflagrații mondiale (vezi și* Magazin istoric, *nr. 9-12/1986).*

● **Ivan Cloulas — LORENZO MAGNIFICUL** *(traducere* **S. Popescu).**

Editura Meridiane, București, 1987, 399 pp., 19,50 lei: *reconstituirea personalității și epocii lui Lorenzo Magnificul, figură centrală a Renașterii italiene.*

● **Benjamin Constant — SCRISORI CĂTRE DOAMNA DE RE CAMIER (1807-1830),** *(prefață și note* **Angela Ion;** *traducere* **Ileana Literra).**

Editura Univers, București, 1987, 296 pp., 20 lei: *corespondența scriitorului și omului politic francez Benjamin Constant de Rebecque (1767-1830), cu una dintre personalitățile feminine ale epocii.*

1944. UN PARAŞUTIST PE FRONTUL DE VEST

(Urmare din p. 43)

Povestea lui Sims a fost relatată în detaliu de o revistă americană, sub titlul *Incredibila patrulă*. Într-adevăr incredibilă, pentru că atunci cînd s-au înapoiat în bărcile lor, oamenii lui Sims aveau cu ei 32 prizonieri — trecuţi toţi cu bărcile, de partea cealaltă a fluviului, în liniile noastre.

Un episod oarecum similar, petrecut tot în octombrie, a fost salvarea a 138 paraşutişti britanici, care supravieţuiseră bătăliei de la Arnhem, împreună cu patru piloţi americani. De la Rezistenţa olandeză am aflat de prezenţa acestor oameni care se ascundeau în fermele şi satele de pe malul nordic al Rinului. Împreună cu olandezii, am pregătit un plan de a trece bărcile peste fluviu, la o întîlnire cu supravieţuitorii, într-un punct stabilit dinainte. Operaţia s-a desfăşurat fără nici o piedică, în noaptea de 22 spre 23 octombrie 1944.

Puţine decoraţii sînt purtate cu mai mare mîndrie decît „Purple Heart", acordată soldaţilor răniţi în acţiuni împotriva inamicului. Presupun că celor mai mulţi soldaţi le-ar plăcea să primească una, numai să nu fie preţul prea mare. Eu am obţinut o astfel de decoraţie cu o ruşinoasă uşurinţă, la 9 noiembrie, în împrejurări oarecum stînjenitoare. Inspectasem turnul din care un sergent observator dirija tragerea artileriei şi îi cerusem să respecte regulamentul în ce priveşte dirijarea tirului. Cînd am coborît scara şi am ieşit în curte, un obuz german a explodat la cîţiva yarzi, ridicînd un nor de praf şi trîntindu-mă la pămînt cu o schijă fixată în şezut. Am deschis ochii şi l-am văzut pe sergent atîrnat de fereastra turnului, strigînd la telefon: „Joe, cred că bossul a fost lovit în coadă". Aşa am luat „Purple Heart".

M-am ridicat demn, am urcat în jeep, am condus pînă la primul post de ajutor medical, apoi pînă la cartierul general al diviziei, să fiu sigur că n-a ajuns acolo vreun raport exagerat despre rana mea. Apoi am mers la spitalul de campanie, unde colonelul Wallace Graham, care a ajuns după război, în timpul preşedintelui Truman, medicul Casei Albe, mi-a extras o schijă foarte mică din şold.

În general am fost mulţumit de performanţele Diviziei 101 şi ale întregii operaţii aeropurtate. Eşecul în a menţine un cap de pod pe Rin s-a datorat, în mare măsură, unor cauze ce nu puteau fi controlate de forţele aeriene. Greşeala principală a constat în conceperea unui atac armat, pe un front lat cît un drum. Chiar dacă britanicii ar fi înaintat frenetic spre nord cu ardoarea lui Patton, acel singur drum ar fi prezentat cele mai serioase dificultăţi logistice pentru operaţii de durată. Cum avea să se afle ulterior, cauzele imediate ale eşecului de la Arnhem ar fi fost înaintarea lentă şi ghinionul Diviziei 1 aeropurtate britanice, care a aterizat printre unităţi blindate germane, despre care nu se ştia nimic. Dar „Market-Garden", pătrunzînd adînc în frontul german şi eliberînd o mare parte din Olanda, ne-a convins de eficienţa atacurilor prin surprindere ale trupelor aeropurtate. ■

Introducere, selecţie şi traducere:
Stelian ŢURLEA

CLIO ZÎMBEŞTE

●

Un american stînd de vorbă cu vestitul om politic britanic Arthur James Balfour (1848-1930), prim-ministru (1902-1905) şi ministru de externe (1916-1919), îşi tot lăuda conaţionalii:

— Noi americanii, spunea el, sîntem nişte oameni care niciodată nu scoatem din gură o minciună...

— Aha, acum înţeleg de ce dumneavoastră, americanii, vorbiţi pe nas, a replicat Balfour.

●

Un astrolog de la curtea regelui francez Ludovic XI (1461-1483) i-a prezis suveranului că o doamnă de care monarhul era îndrăgostit va muri peste opt zile. În ziua fatală, regele l-a chemat la el, după ce îşi instruise servitorii ca, la un semn al său, să-l arunce pe astrolog pe fereastră.

— Tu, care zici că poţi prezice soarta altora, l-a luat regele în primire de cum l-a văzut, spune-mi, dacă poţi, cît mai ai de trăit?

Prevenit din timp despre intenţiile regelui, astrologul i-a răspuns calm:

— Da, sire, voi muri cu trei zile înaintea Maiestăţii Voastre...

Speriat, regele a uitat de semnal; mai mult, a dat dispoziţii ca oamenii săi să-l ocrotească pe astrolog ca nu cumva să i se întîmple ceva.

●

William Pitt (1769-1806), prim-ministru al Marii Britanii (1783-1801 şi 1804-1806) a fost întrebat de o doamnă din anturajul Curţii:

— Domnule Pitt, dumneavoastră, care ştiţi tot ce se mişcă în lumea politică, aţi putea să ne spuneţi ce noutăţi mai sînt?

— Regret, i-a răspuns ironic premierul, dar n-am citit ziarele de astăzi...

PĂMÎNTUL ACESTEI ŢĂRI — PĂMÎNTUL MUNCII NOASTRE

(Urmare din p. 10)

secolul XVII, creşterilor spectaculoase ale dărilor, mişcărilor de oşti, sarcinilor strivitoare reclamate de ele, golurilor mari produse în braţele de muncă. Sarcini adesea exorbitante, ridicînd iobăgia Transilvaniei printre cele mai grele iobăgii cunoscute. Prea puţin operative hotărîrile dietale, încercările de reglementare ale sarcinilor iobăgeşti. Prea puţin operante şi feluritele instrucţii senioriale, prea puţin duc ele înainte şi economia domenială cît timp e strivită de rutina economică dată, de capriciile condiţiilor de muncă. Pe măsură ce aceasta creşte, în aceeaşi măsură îi scade şi randamentul. Mai mult, pe măsură ce ea creşte, creşte şi rezistenţa supusului. Rezistenţă care mai creşte încă şi pe măsură ce pămîntul lui scade. Am văzut la cît de puţin se reduce sesia iobăgească în Transilvania faţă de cea din Banat sau din Ungaria, de pildă.

Să coborîm acum la condiţiile obiective. La solul însuşi al Transilvaniei, mai accidentat, mai puţin productiv, mai greu de fertilizat, de deal, de pădure, mai greu de defrişat, mai greu de lucrat, cerînd supusului eforturi în plus.

În genere vorbind, Transilvania suferă de sărăcia supusului. Ba şi de „sărăcia" nobilimii. Sărăcie în raport cu nobilimea din Ungaria. Aci sînt puţine sau lipsesc latifundiile mari pe acolo, întinderile mari ale solului agricol, mai puţin dificil, de mai mult randament.

Drept temei să citäm doar cifrele evaluînd statistic solul Transilvaniei în cursul secolului XIX: arător 20,5%; vii 0,4%; lunci 14,9%; fînaţe, păşuni 8,7%; păduri 33,8%; neproductiv 21,7%.

Să mai remarcăm că aceste cifre cuprind şi Pămîntul Regesc cu pămîntul cel mai bun şi Pămîntul Secuiesc, care cad în masa lor covîrşitoare în afara cercului iobăgiei, şi că în zonele domeniale intră copios şi dealul cu pădurea, mai dificil şi mai puţin productiv şi vom înţelege mai bine epitetul de „sărăcie" aplicat nobilimii şi supuşilor săi. E ceea ce a agravat şi iobăgia însăşi.

Şi să remarcăm acum că această vastă zonă a căzut mai ales în sarcina românilor, majoritatea covîrşitoare a supuşilor nobilimii, purtătoarea masivă a muncii servile.

Românilor le-a revenit, înaintea tuturor, sarcina istorică fundamentală de a pune în serviciul vieţii zestrea şi de pe pămînt, şi de sub pămînt a acestei ţări, de a valorifica şi dealul, pădurea, muntele, partea covîrşitoare a solului ţării, cu dificultăţile sale. Trei secole şi mai bine de muncă ne stau în faţă, constituind un masiv segment de istorie, înainte de toate a însuşi poporului român, un segment masiv din munca sa de totdeauna. Aproape nici un petec din pămîntul acestei ţări nu e lipsit de amprentele braţelor sale. O muncă de temelie în serviciul vieţii însăşi. Printr-o fatalitate istorică şi o istovitoare muncă în servitute, o gravă servitute în serviciu străin, în serviciul unei clase stăpînitoare şi unui stat ostil.

Vreo recunoştinţă? Vreun merit istoric? Disprețul, repudierea întregului popor român şi a religiei sale, excluderea în totalitatea lui din rîndurile fiilor patriei, socotit fiind doar „tolerat" *usque ad beneplacitum regnicolarum*. „Cel mai vechi popor al ţării, mai vechi decît toate celelalte, cel mai numeros, mai numeros decît toate celelalte luate la un loc, purtătorul tuturor sarcinilor statului, mai mult decît toate celelalte împreună", cum se exprimă în lupta lor militanţii români, şi, adăugăm noi, cel care e prezent mai masiv în muncă sub toate formele ei, temelia solidă pe care se clădeşte istoria, titlul optim şi inalienabil al stăpînirii oricărui pămînt, împins în afara istoriei! Iată de ce am socotit să ridicăm pe prim plan istoria muncii. ■

• CLIO ANUNŢĂ •

CASTRUL DE LA VINDOLANDA

Prima tăbliţă cu însemnări ale oştenilor din castrul roman Vindolanda a fost găsită în luna martie a anului 1973 la Chesterholm, Marea Britanie, în apropierea traseului fostului „zid al lui Hadrian" (construit între 122–127, pentru a opri incursiunile populaţiilor din nordul insulei). Descoperirea aparţinea arheologului Robin Birley. De atunci, alte cîteva sute de tăbliţe au fost scoase la iveală. Ele acoperă, în cea mai mare parte, intervalul anilor 95-105, o perioadă puţin cunoscută pînă acum din istoria insulelor britanice.

În ce constă importanţa acestor documente? Aşa cum nota şi Philip Howard în ziarul The Times, *din 24 septembrie 1988, este unul dintre rarele cazuri cînd ni s-au păstrat documente în care se vorbeşte nu despre împăraţi sau alte personaje de seamă, ci despre oameni de rînd. Tăbliţele oferă date extrem de preţioase pentru cunoaşterea organizării militare a Imperiului roman, a veşmintelor, hranei şi preocupărilor de zi cu zi ale soldatului, dar şi pentru nuanţele gramaticii şi sintaxei latine de la graniţa secolelor I-II.*

Două cohorte de auxiliari, recrutaţi din zona gurilor fluviului Rhin, formau garnizoana castrului. Oştenii căpătaseră cetăţenia romană doar de o generaţie, dar scriau curent în limba latină; ei îl citau chiar pe Vergiliu, poet pe care îl învăţau şi copiii lor la şcoală. S-au identificat cel puţin 600 grafii, ceea ce demonstrează existenţa unui mare număr de ştiutori de carte.

În zona castrului şi a aşezării (vicus) din apropierea acestuia s-au descoperit numeroase obiecte din piele, o baie şi o instalaţie de încălzire centrală. Cum doar opt la sută din vechea Vindolanda a fost explorată pînă acum, arheologii speră în noi descoperiri revelatorii

POSTA MAGAZIN ISTORIC

LA CÎRŢIŞOARA

În cadrul acestei rubrici, în nr. 11/1987, aţi publicat cîteva amintiri despre Badea Cîrţan, luptător pentru unitatea românească. Aduc şi eu unele completări pe marginea acestei note, ne scrie **CLAUDIA VASILESCU**, din Bucureşti, prezentîndu-vă colecţia muzeală din comuna natală a eroului, Cîrţişoara, jud. Sibiu. Într-o primă casă — de la mijlocul sec. XIX — sînt expuse obiecte de uz casnic şi gospodăresc, oglindind specificul vieţii sătești din regiune. O altă clădire prezintă obiecte de mobilier, ceramică, pictură pe sticlă precum şi sticlărie, produsă la fabrica din Cîrţişoara, ce a funcţionat în secolul trecut. Tot aici sînt reunite obiecte evocîndu-l pe Badea Cîrţan: fluierele sale, fotografii, calendare şi multe din cărţile pe care le-a purtat în desagii săi pe drumurile ce legau fraţii de-o parte şi alta a Munţilor Carpaţi.

O prezentare a acestei colecţii muzeale a publicat Vasile Cărăbiş, în **Revista muzeelor şi monumentelor**, nr. 10/1986.

EVOCĂRI AUREL VLAICU

VASILE CODRUŢ, din Iaşi: La 13 septembrie 1913, se sfîrşea tragic zborul lui Aurel Vlaicu în temerara sa încercare de a traversa Carpaţii spre fraţii din Transilvania. Avionul său, „Vlaicu II", a fost construit în anii 1910-1911 la Şcoala superioară de arte şi meserii din Bucureşti. Cu acest aparat, Vlaicu a efectuat mai multe zboruri între 29 august 1911 şi 13 septembrie 1913 la Sibiu, Braşov, Iaşi, Cernăuţi, Arad, Lugoj, Haţeg, Alba Iulia, Săliște, Tîrgu Mureş, Dumbrăveni, Vîrşeţ, precum şi pe traseele Bucureşti-Giurgiu, Bucureşti-Ploieşti, Viena-Aspern, Haţeg-Orăştie, Orăştie-Binţinţi-Orăştie, Bucureşti-Orăştie şi înapoi, Bucureşti-Corabia.

În legătură cu acelaşi tragic eveniment, publicăm fotografia, de mai jos, inedită, primită de la cititorul **ION SPIRU**, din Alexandria, făcută la funeraliile lui Vlaicu (o altă imagine am publicat în cadrul acestei rubrici din nr. 2/1987).

COLECŢII COMPLETE

Din partea cercului de istorie al elevilor ŞCOLII GENERALE din com. Holboca, jud. Iaşi — **prieteni statornici ai revistei noastre, participanţi la mai multe ediţii ale concursurilor Magazin istoric — primim o scrisoare semnată de LUCICA ANECULEI**, din clasa a VIII-a, **responsabila cercului**: În urmă cu un an — scrie Lucica — membrii cercului nostru de istorie au luat hotărîrea de a realiza o colecţie completă **Magazin istoric**. Şi am reuşit s-o întocmim prin donaţii atît din partea elevilor cît şi a cadrelor didactice. Ne mai lipsesc doar numerele 1-5/1967, 1,4,5/1968, 10/1970, 3/1972, 4/1974 pe care, prin intermediul revistei, le solicităm celor care le au în plus.

În schimb, noi putem oferi: nr. 7-8/1969, 5/1971, 2, 10/1973, 9/1977, 4/1980, 12/1983, 11/1984, 6,9,11/1985, 3, 5,12/1986, 2,3/1987.

Felicitări elevilor din Holboca pentru colecţia lor (aproape) completă!

Şi alţi cititori ai revistei noastre ne-au scris, cu justificată mîndrie şi bucurie, despre colecţiile lor complete Magazin istoric. Iată numele lor: GABRIELA GEORGESCU, din Bucureşti; CONSTANTIN C. GOMBOŞ, din Timişoara; MIRCEA NEMEŞ, din Cîmpia Turzii; SIMION STAN, din Bucureşti; CONSTANTIN GHEORGHE MIRCEA, din Turda.

AN

La nr. 2/1989 al revistei noastre, în p. 36, coloana II, rîndurile 22-23 de sus în jos, se vor citi: „predînd în paralel (pînă în 1942) şi la Şcoala Politehnică".

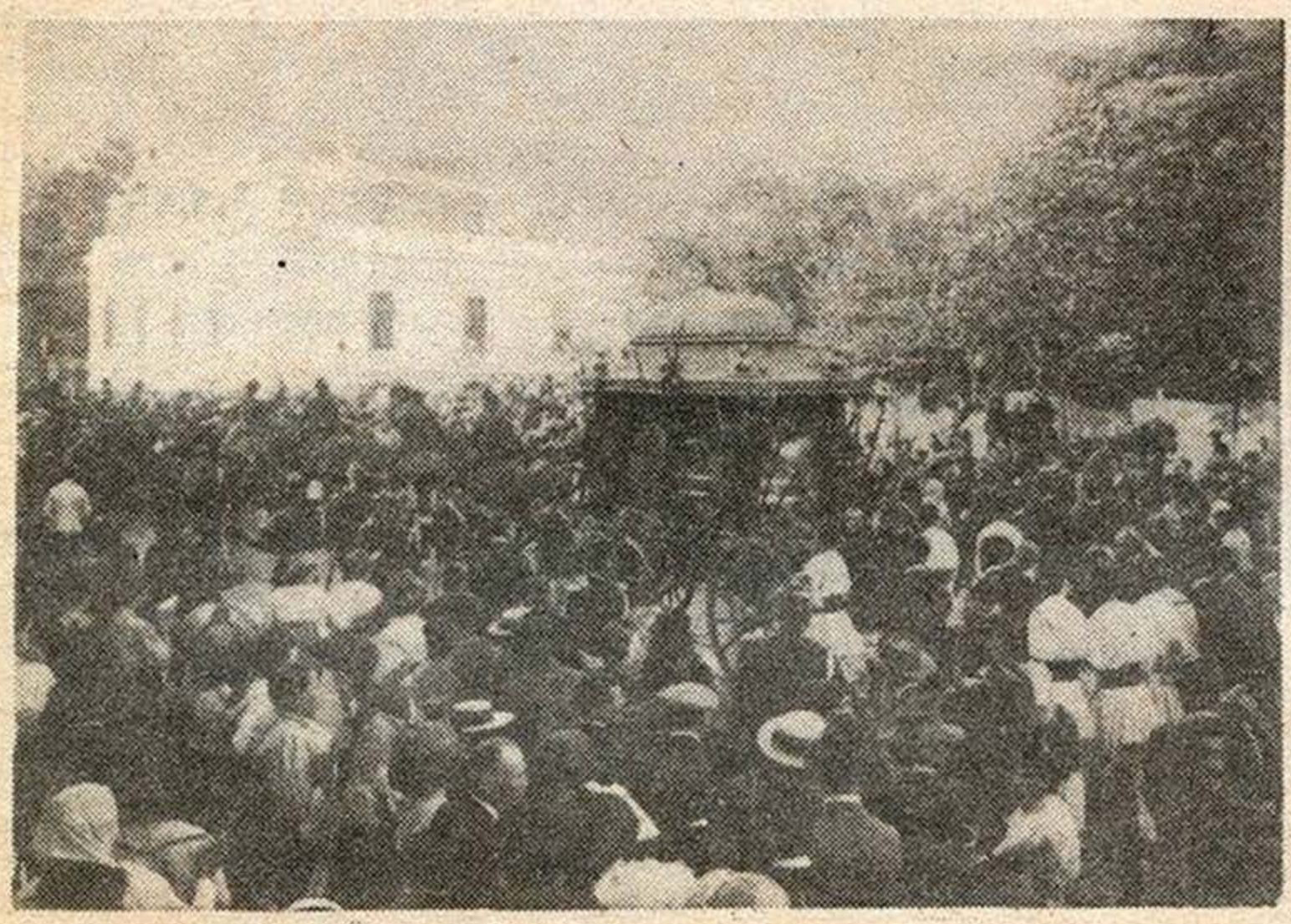

TRAMVAI... FĂRĂ CAI

ION POPESCU, din Cluj-Napoca, **ne întreabă: în ce an a fost introdus celebrul tramvai cu cremalieră din oraşul american San Francisco? El a apărut în deceniul opt al secolului trecut şi a fost creaţia unui mecanic, Andrew S. Hallidie, care, impresionat de efortul la care erau supuşi caii ce trebuiau să urce pantele abrupte de pe Nob Hill din San Francisco, a încercat să caute un mijloc de transport mai eficient. Cum tramvaiele propulsate de forţa aburului erau prea zgomotoase şi nerentabile, Hallidie s-a gîndit să facă apel la cunoştinţele sale mecanice. Sistemul găsit — un cablu în permanentă mişcare, ce antrena tramvaiul — s-a dovedit superior. Primele probe nu au fost însă lipsite de emoţii. După cum aflăm dintr-un articol pe această temă, publicat în numărul din luna aprilie, 1987, al revistei American History Illustrated, la 2 august 1873, la prima încercare, un lanţ rupt ce lega dispozitivul de prindere de cadrul vagonului a cauzat o întîrziere de 25 minute. Apoi, sub presiunea soţiei şi a copiilor, conductorul vagonului a refuzat să mai urce şi Hallidie a pornit singur maşinăria. Pe măsură ce vagonul urca, tot mai mulţi curioşi se sulau în tramvai. Pînă pe curbura dealului au ajuns 90 de persoane, de trei ori mai mulţi decît calculase inventatorul că ar putea transporta. Tramvaiul cu cremalieră — care a suferit ulterior o serie de modificări — funcţionează deci în San Francisco de mai bine de 100 ani.**

Cristian POPIŞTEANU

CERERI ŞI OFERTE

NICOLAE BOGOI, str. Transilvaniei, nr. 17, bl. B 15, sc. A, ap. 1, Piteşti, **solicită colecţia 1985-1988.**

BURGHELEA ALEX. TCACENCO, str. Karl Marx, nr. 8, bl. 3, sc. B, et. IV, ap. 71, Sinaia, **oferă: nr. 9-12/1968; 2, 6, 9, 10, 12/1969; 4, 9/1970; 9/1973; 4-7, 10, 12/1976; 1-12/1977; 2, 5, 11/1979; 3, 4/1980; 2, 3, 7/1981.**

EUGEN ZAHARIA, b-dul Traian, nr. 18, bl. 15, sc. C, ap. 25, Hunedoara, **oferă: nr. 3/1967; 6, 11/1969; 6, 8/1970; 3, 5, 6, 11/1974; 12/1987.**

LILIAN CIURDEA, str. Valerian Beleca, nr. 29, Gura Humorului, **solicită: nr. 2/1967; 12/1969; 6, 8-12/1974; 1-3, 5-7, 11, 12/1975; 2, 6, 9/1976; 1/1977; 11/1978; 2, 3/1979; 4, 5, 9, 11/1980; 1-12/1983; 1-12/1984; 1-12/1985; 1-8/1986.**

CONSTANTIN BARBACARU, str. Garibaldi, nr. 5, ap. 27, Bucureşti, **oferă colecţia 1981-1988.**

MIRCEA CĂLINESCU, str. Meseriaşilor, bl. A 11, sc. A, et. II, ap. 11, Deta, **oferă colecţia completă.**

CONTENTS (Romanian History) **N. Giosan** The New Agrarian Revolution ● **Gh. Platon** Romanian Unity and Independence (II) ● **D. Prodan** The Genesis of Serfdom in Transylvania ● **R.Şt. Ciobanu** Radu the Great, Prince of Walachia (1495-1508) ● **R. Economu, I. Dumitriu-Snagov** Gheorghe Şincai — an Enlightened Scholar ● **E. Preda** 1938-1940. Victor Slăvescu's Diary (VI) ● **I. Popescu-Puţuri** Confluences of Ancient Civilizations (XXXII) ● **R.L. Braham** (United States) Romania — a Genuine Oasis for the Jews during World War II ● **V. Smărăndescu** Historical Itinerary. From the Red Lake to the Bicaz Gorges ● **I.V. Popovici** A Dutch Album Devoted to Trajan's Column ● In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **N. Giosan** La nouvelle révolution agraire ● **Gh. Platon** Permanences historiques roumaines—l'unité et l'indépendance (II) ● **D. Prodan** La genèse du servage en Transylvanie ● **R.Şt. Ciobanu** Radu le Grand, prince de la Valachie (1495-1508) ● **R. Economu, I. Dumitriu-Snagov** Gheorghe Şincai — un savant des lumières ● **E. Preda** 1938-1940. Victor Slăvescu — Journal (VI) ● **I. Popescu-Puţuri** Confluences de civilisations anciennes (XXXII) ● **R.L. Braham** (Etats-Unis) La Roumanie — une véritable oasis pour les Juifs pendant la Seconde Guerre Mondiale ● **V. Smărăndescu** Itinéraire historique. Du bord du Lac Rouge jusqu'aux Gorges du Bicaz ● **I.V. Popovici** Un album hollandais consacré à la Colonne Trajane ● A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **Н. Джосан** Новая аграрная революция ● **Г. Платон** Постоянные вопросы румынской истории — единство и независимость (II) ● **Д. Продан** Происхождение крепостного права в Трансильвании ● **Р.Шт. Чобану** Господарь княжества Цара Ромыняскэ Раду Великий (1495-1508) ● **Р. Эконому, И. Думитриу-Спагов** Ученый просветитель Георге Шинкай ● **Е. Преда** 1938-1940. Виктор Славеску — дневник (VI) ● **И. Попеску-Пуцурь** Слияние древних цивилизаций (XXXII) ● **Р.Л. Брахам** (США) Румыния, сущий оазис для евреев в ходе второй мировой войны ● **В. Смэрэндеску** Исторический маршрут. От озера Лакул Рошу до теснины Биказ ● **И.В. Попович** Голландский альбом, посвященный Траянскому Столбу ● В Бухаресте 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) **N. Giosan** Die neue Agrarrevolution ● **Gh. Platon** Ständige Anliegen der rumänischen Geschichte — die Einheit und die Unabhängigkeit (II) ● **D. Prodan** Die Genesis der Leibeigenschaft in Transsilvanien ● **R.Şt. Ciobanu** Der Fürst der Walachei Radu der Grosse (1495-1508) ● **R. Economu, I. Dumitriu-Snagov** Gheorghe Şincai — ein Gelehrter der Aufklärung ● **E. Preda** 1938-1940. Victor Slăvescu — tägliche Aufzeichnungen (VI) ● **I. Popescu-Puţuri** Konfluenzen antiker Zivilisationen (XXXII) ● **R.L. Braham** (USA) Rumänien — im zweiten Weltkrieg ein wahrer Unterschlupf für die Juden ● **V. Smărăndescu** Geschichtliche Reiseroute. Vom Roten See in die Bicaz-Klamm ● **I.V. Popovici** Ein der Trajanssäule gewidmeter holländischer Bildband ● In Bukarest, vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia rumana) **N. Giosan** La nueva revolución agraria ● **Gh. Platon** La unidad y la independencia—permanencias históricas rumanas (II) ● **D. Prodan** La genesis de la servidumbre en Transilvania ● **R.Şt. Ciobanu** El príncipe de Valaquia, Radu el Grande (1495-1508) ● **R. Economu, I. Dumitriu-Snagov** El sabio ilustrado Gheorghe Şincai ● **E. Preda** 1938-1940. Victor Slăvescu — notas diarias (VI) ● **I. Popescu-Puţuri** Confluencias de civilizaciones antiguas (XXXII) ● **R.L. Braham** (EE.UU.) Rumania — una verdadera oasis para los judíos durante la segunda guerra mundial ● **V. Smărăndescu** Itinerario histórico. Desde Lacul Roşu al Cañón de Bicaz ● **I.V. Popovici** Un álbum holandés dedicado a la Columna de Trajano ● En Bucarest, hace 50 años

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201 ; telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2 parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406 ; 917.

REDACŢIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Ioana Ursu Năstăşel, Marian Ştefan
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti
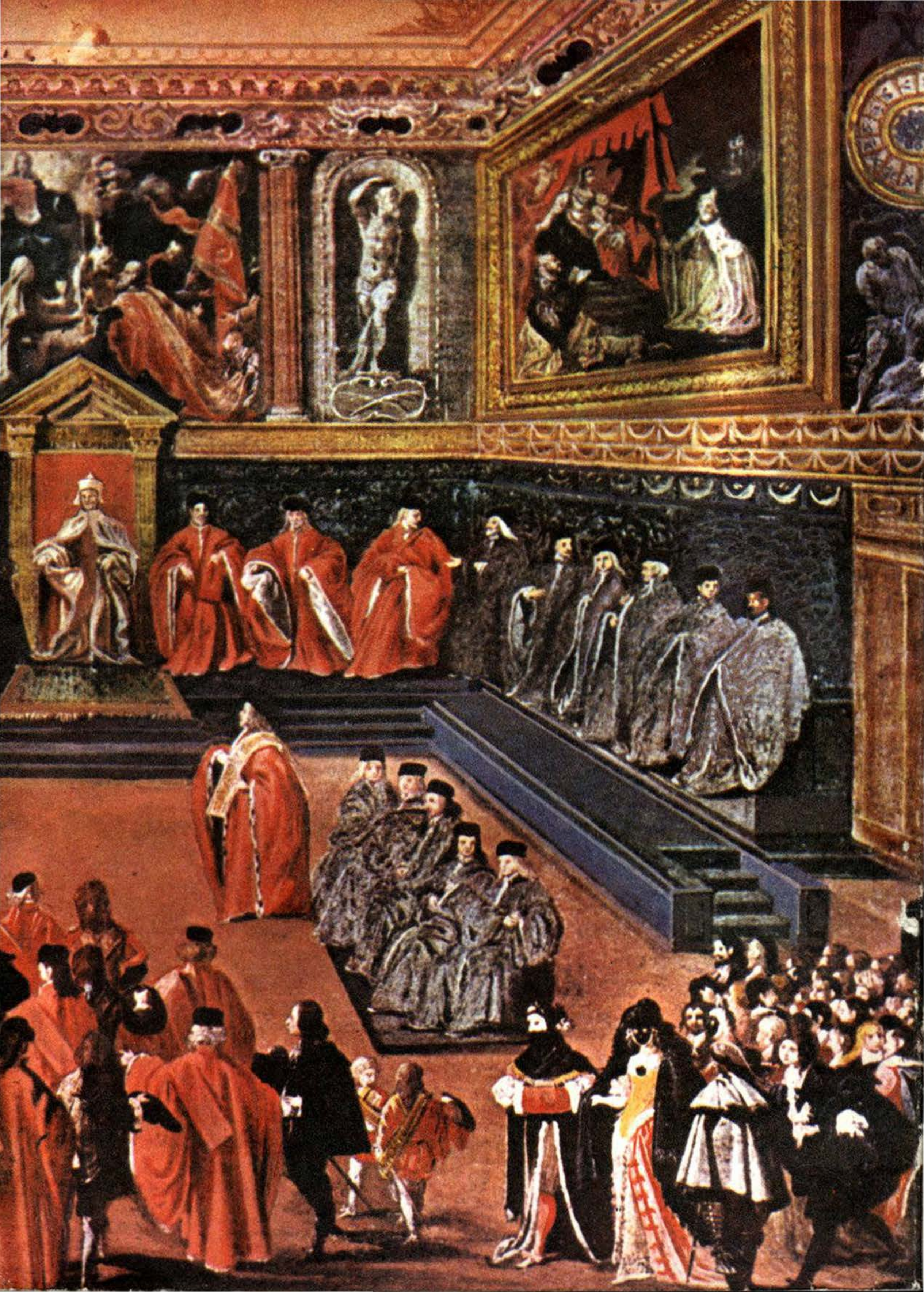
42 427